

SPOMINI *iz* KAŠETINA

Spomini iz predala

Zbornik dokumentov, časopisnih člankov, pripovedi
in fotografij o Tomačevici in njenih prebivalcih

DRUŠTVO TOMAČEVICA

SPOMINI IZ KAŠETINA (SPOMINI IZ PREDALA)

Zbornik dokumentov, časopisnih člankov, pripovedi
in fotografij o Tomačevici in njenih prebivalcih
Društvo Tomačevica

Izdal in založil:

Športno, kulturno, turistično in razvojno društvo Tomačevica

Izbor virov in besedil:

Elisabetta Tenze Fonti

Uredniški odbor:

Elisabetta Tenze Fonti, Igor Tenze, Mojca Švara Buda,
Zvonka Simčič, Nataša Polanc, Stanka Petelin

Lektoriranje:

Goran Tenze

Oblikovanje in priprava za tisk:

Elisabetta Tenze Fonti

Tisk:

Grafitisk, Tenze Igor s.p., Tomačevica

Notranje mape:

RS Arhiv Republike Slovenije, AS 179_G232_A02_A03_003_004, PE Tomačevica

Naklada:

150 izvodov

Tomačevica, december 2023

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4Tomačevica)

SPOMINI iz kašetina : spomini iz predala : zbornik dokumentov,
časopisnih člankov, pripovedi in fotografij o Tomačevici in njenih
prebivalcih / [izbor virov in besedil Elisabetta Tenze Fonti]. -
Tomačevica : Športno, kulturno, turistično in razvojno društvo, 2023

ISBN 978-961-07-1877-2
COBISS.SI-ID 174813955

Izdajo knjige "Spomini iz kašetina" je omogočila Občina Komen s pomočjo "Javnega razpisa za sofinanciranje programov, projektov, prireditev, ki niso predmet drugih financiranj iz proračuna Občine Komen za leto 2023".

ISKRENO SE ZAHVALJUJEMO NAŠIM DONATORJEM:

GRAFITISK, Tenze Igor s.p., Tomačevica 14, 6223 Komen

PRO-BAN, druge inženirske dejavnosti in tehnično svetovanje,
Branko Bandelj s.p., Tomačevica 29d, 6223 Komen

ŠILES d.o.o., proizvodnja masivnih parketov, stopnic, ograj in
notranjih vrat, Tomačevica 22, 6223 Komen

PIKA d.o.o., tekstilna proizvodnja in trgovina, Tomačevica 45a,
6223 Komen

AVTOHIŠA ŠTOLFA, storitve in trgovina, Tomačevica 36,
6223 Komen

ŠČUKA SILVESTRA, knjigovodske storitve s.p., Tomačevica 46,
6223 Komen

ZAHVALJUJEMO SE:

Minea Vrabl, fotografinja;

Studio Palladium, Dipl. Graf. Med. Tehn. Peter Devčić, Design,
Photography and Video Production + Aerial UAS Photo/Video -
CAA / EASA Licenced Drone Pilot

AVTORJI BESEDIL, USTNE PRIPOVEDI IN PRISPEVALI FOTOGRAFIJE

Fotografije so prispevali domačini Tomačevce. Dobili smo dovoljenje za objavo, za kar se lastnikom najlepše zahvaljujemo. Za morebitne kopije v lasti drugih oseb ne odgovarjamo.

Valter Buda, Mojca Švara Buda, Lučka (Kukanja) Rudež, Ljubo Švara, Ivo Mesar, Zvonka in Milan Simčič, Stanka in Zvonko Petelin, družina Ban, Goran Ščuka, Bogdan Ščuka, Marija Gec, Zmago Furlan, Neva Petelin, Vesna Šibelja, Danilo Kovačič, Silvan Rudež, Jožef Adamič, Marta Šibelja, Vojka Ravbar, Adrijana Konjedič, Uroš Simčič, Pavla Gec, Anita Petelin, Danijela Žerjal, Zdravko Novak, Tatjana Furlan, Igor Volčič (arhiv), Nataša Polanc, Damijana Žežlina, Jadran Ravbar, Manca Buda, Miha Žežlina, Diego Tenze, Marina Štolfa, Berta in Ladi Dugulin, Igor Tenze, Zdenka Ščuka, Matjaž Adamič, Sabina Godnič, Marjo Godnič, Ana Godnič, Jožef Abram, Elda Bandelj Juren, Zvonko Pregelj, Gabrijel Jeram, Sergio Sergas, Bianca Scialpi, Arhiv društvo Tomačevca.

VIRI IN LITERATURA

Za dovoljenje za uporabo arhivske dokumentacije in fotografij se zahvaljujemo državnim organom: Digitalna knjižnica Slovenije-dLib.si; Državni arhiv Republike Slovenije; Ministrstvo za kulturo RS-direktorat za kulturno dediščino; Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije; Zgodovinski inštitut Milka Kosa-Slovenska historična topografija-ZRC SAZU; Narodna galerija Ljubljana; Goriški muzej Nova Gorica; Mestni muzej Idrija; Kosovelova knjižnica Sežana; Archivio di Stato di Gorizia; Archivio di Stato di Trieste; Fototeka, odsek za zgodovino in etnografijo pri narodni in študijski knjižnici Trst;

Zahvaljujemo se za pridobljene vire: Martin Ličen, *O gospodih z Rihemberka, njihovi posesti in sorodstvenih povezavah*; Saša Vidmar, *Reifenberg, plemiška družina. Obrazi slovenskih pokrajin, Mestna knjižnica Kranj*; Nadja Terčon: "*Po srcu so ostali Kraševci*": *Kras, Kraševci in morje; Iz požganih domov v izgnanstvo-spominski zbornik*, Komen 1994; Vojko Kocjančič, *Poznane neznanke (Založništvo tržaškega tiska)*; *Kras, pokrajina, življenje, ljudje-Človek na Krasu skozi zgodovino (Založba ZRC)*; Jasna Fakin Bajec, *Komen – kraški Pariz*; Jasna Fakin Bajec, *Vpliv urbanega razvoja Trsta na življenje kraškega kmeta konec 19. in v prvi polovici 20. stoletja*; Federico Vidic - Alessio Stasi, *Cobenzl, Una famiglia europea tra politica, arte e diplomazia (1508-1823, Lithos)*; Franc Perko, *Od ogolelega do gozdnatega Krasa: pogozdovanje Krasa, (Geografski vestnik, letnik 88)*; Bogo Grafenauer, *Veliki Tolminski Kmečki Punt, Časopis za slovensko Krajevno zgodovino kronika, Letnik II, Ljubljana 1954*; Franc Šibelja in Mile Pavlin: *Kraški junak Stjenka*, 1977, založba Lipa Koper, Franc Šibelja: *Med prvimi partizani na Krasu*, 1981, založba Lipa Koper; *Osebna zapuščina Franca Šibelja, rokopisi* (hrani hči Katica Del Bon – Šibelja); STA (Slovenska Tiskovna agencija); Vojški muzej Tabor-Lokev; Božidar Premrl, *Kraški kruh (Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016)*; *Kronika Rihemberka, Branik II*, Drago Sedmak: *Rihemberk v vrtincu prve svetovne vojne*; Arhiv Stare slike Cerknica-Rado Primic; Eda Belingar, *Vodnjaki na Krasu, pojav, načini gradnje, oblike*; Dr. Stanislav Renčelj, *Kras, kamen in življenje (Libris d.o.o., 2007)*; Mitja Močnik, *Komenski Kras 1914-1918*; Kamra.si; Seručnik, *Trtna uš, ta strašno drobna pošast (Založba ZRC)*; *Ročni kažipot po Goriškem in Gradiščanskem (1911), letnik 16*; www.historiavitaemagistra.si.

KAZALO

Uvodna beseda	7
Društvo Tomačevica	8
VPOGLED V ZGODOVINO TOMAČEVICE PREKO PRIDOBLENIH DOKUMENTOV	11
1150 Tulmascowiz. Fevdalno gospostvo v Tomačevici.	
Terezijanski kataster. Franciscejski kataster.	
PRELOM MED 19. IN 20. STOLETJEM	67
Zemljiška odveza in novi poklici. Pogoždovanje. Šola.	
Lučka Rudež: Pot v šolo. Bralno in pevsko društvo Napredek.	
Društvo Sokol Komen. Lučka Rudež: Petje na vasi; Ohcet; Dober kot kruh.	
PRVA SVETOVNA VOJNA	101
Vojaki na fronti. Prvi izseljenci iz Tomačevice v Ameriko.	
Begunci v prvi svetovni vojni. Posledice vojne za domačine.	
MED I IN II SVETOVNO VOJNO	121
Nova šola pod Italijo. Izseljevanje v Argentino.	
Naseljevanje italijanskih družin v vasi. Vojaki v italijanski vojski.	
DRUGA SVETOVNA VOJNA	143
Partizansko gibanje. Požig vasi leta 1944. Izgnanstvo v Nemčijo.	
Po vrnitvi. Seznam izgnancev odpeljanih v Nemčijo 15. 2. 1944.	
PO DRUGI SVETOVNI VOJNI	167
Novo obdobje. Oskrbovanje z vodo. Kmetijstvo.	
Silvan Rudež: <i>Košnja; Na Paši.</i>	
Prva avtobusna postaja. Nove generacije. Pustovanje v vasi.	
Lučka Rudež: <i>Pustovanje.</i>	
Ples na brjarju. Šola po drugi svetovni vojni. Vaški dom. Gostilne.	
Preurejena in asfaltirana cesta. 8. marec dan žena. Vaško druženje.	
TOMAČEVICA DANES	233
1. november. Mladi in ohranjanje starih običajev in navad. Nova čitalnica.	
Osebnosti. Znamenitosti.	
Lučka Rudež: <i>Devica Marija Obersljska.</i>	
Cerkev sv. Ane. Kamnolomi (jave). Kal. Seznam novih podjetij.	

Tulmascowiz

TOMAČEVICA SKOZI STOLETJA
Razstava

Tomasavizza

EDINOST

GORIŠKA STRAZA

T o m a s c o w i z

v petek 3. septembra 2021
ob 19.00 uri
vaški dom Tomačevica

Otvoritev nam bodo popestrili plesalci Kulturnega društva Borjač Sežana
(Nastop bo na zunanjem prireditvenem prostoru ob vašem domu
v primeru slabega vremena nastop Kulturnega društva Borjač odloži)

Razstava bo na ogled sobota 4.9.2021 in nedelja 5.9.2021 od 18.00 do 21.00 ure
in od petka 10.9 do nedelje 12.9.2021 od 18.00 do 21.00 uri
v vaškem domu v Tomačevici

Društvo Tomačevica

gratisk
vstop

Plakat razstave "Tulmascowiz, Tomačevica skozi stoletja", 2021.

UVODNA BESEDA

Leta 2020, ko smo se odločili pripraviti razstavo o Tomačevici skozi stoletja, smo se zavedali, da je fotografskega materiala zelo malo. Februarja leta 1944, ko je bila vas požgana, se je na žalost izgubilo mnogo pomembnih pričevanj o življenju v vasi pred in med vojno. Ko smo pri domačinih v vasi začeli iskati fotografije, smo se zavedali, da njihova z virom podkrepljena zgodba vsaki doda pojasnjevalno moč preteklosti in tako tudi ustvari časovno globinsko povezavo s sedanjostjo. In prav te zgodbe in te prizore, ki se na prvi pogled zdijo navadni, smo poiskali in vključili v realizacijo naše razstave.

Razstava je bila za vse sodelujoče izjemna in tudi čustvena izkušnja. Spoznali smo, da so se vaščani Tomačevice močno borili za preživetje, da so ogromno delali in da so se znali tudi družiti, dobro sodelovati in se zraven še zabavati. S pripravo razstave smo se med seboj povezali, si pripovedovali zgodbe iz preteklosti, veliko raziskovali, in se predvsem veliko spominjali. In prav ti spomini na pretekle dogodke in življenja so danes še toliko bolj pomembni za razumevanje naše preteklosti. Za vse nas tu in zdaj in za naše potomce.

Že stari Latinci so zapisali, da besede odletijo, zapis ostane. Zato je namen zbornika v knjižni obliki ohraniti raziskovalni doprinos razstave, nadgrajen z dodatnimi prispevki. Zbornika Spomini iz kašetina nismo pisali kot učbenik zgodovine. Roke, ki so pisale pričujoča besedila, niso roke ljudi z diplomami zgodovinskih ved, vodili so jih dobri nameni naših src.

Tomačevica je majhna kraška vas brez "pomembne" pisane zgodovine. Lahko bi celo rekli, da nima pokazati ali povedati česa pomembnega. Vendar smo vaščani prav to "pomanjkljivost" sprejeli kot izziv. Z našimi spomini in fotografijami, z arhivskimi viri, ki smo jih uspeli pridobiti, smo napisali pravo zgodovino naših ljudi. Zgodovino, ki se vsaj na tem koščku Krasa mehko in dostojno preliva v ključne tokove uradne zgodovine. Verjamem, da v vasi obstaja še veliko zaprtih kašetinov. Naj bo ta knjiga spodbuda za prihodnje generacije.

Velika hvala vsem članom društva Tomačevica, vaščanom in ostalim za posredovano dokumentacijo, za zaupanje in navdušenje. Hvala tudi vsem, ki ste tako in drugače sodelovali in pomagali pri realizaciji tega projekta!

Elisabetta Tenze Fonti, 2023

DRUŠTVO TOMAČEVICA

V meni je več let tlela ideja, da bi v Tomačevici, tako kot v mnogih okoliških vaseh, ustanovili društvo, s pomočjo katerega bi prirejali kulturne in športne dogodke in s tem popestrili življenje na vasi. Leto 2018 je bilo prelomno. V sklopu otvoritve vaške čitalnice, katere idejna vodja je bila Adrijana Konjedič, smo pripravili lep kulturni dogodek, v katerem smo se povezali starejši in mlajši vaščani.

V decembru je na Adrijanino pobudo sledil obisk otrok v Centru za izobraževanje, rehabilitacijo in usposabljanje Vipava (CIRIUS). Naši otroci so s petjem, plesom, recitali in igranjem na instrumente zelo razveselili tamkajšnje otroke, obdarili pa smo jih tudi s plišastimi medvedki in sladkimi dobrotami. Skratka, v letu 2018 je v vasi nastala odlična pozitivna kolektivna klima in delile so se ideje o ustanovitvi društva.

Polni idej in pozitivne energije smo 12. 3. 2019 ustanovili Športno, kulturno, turistično in razvojno društvo Tomačevica. Ob ustanovitvi društva smo želeli, da se društvo v največji možni meri odpre vaščanom Tomačevice in tako povabili vse, da se pridružijo društvu. Odziv je bil izjemen in tako je društvo v letu 2019 štelo 53 članov.

Od ustanovitve dalje je društvo zelo dejavno in organizira različne športne in kulturne dogodke.

V letu 2019 je društvo organiziralo druženje žensk ob Dnevu žena, v juniju prvi Tomačevljanski pohod, čistilno akcijo, v avgustu gostovanje gledališke skupine KŠD Šator Štorje-Kraški komedijanti s komedijo Bejži zlodej, baba gre, v oktobru jesensko druženje in delavnico izdelovanja buč za Noč čarovnic, v novembru izlet v Beko in na Socerb ter v decembru obisk in obdarovanje otrok v CIRIUS-u.

V letu 2020 je epidemija COVID-19 prekržala načrtovane aktivnosti. Prepovedana so bila večja druženja in načrti o večjih dogodkih so padli v vodo. Z namenom, da bi društvo ostalo dejavno in bi se hkrati ujela v objektiv Tomačevica v tistem obdobju, smo člani fotografirali karkoli povezano z domačim krajem. Nastala je fotografska razstava Škljoc Tomačevice 2020.

V letu 2020 smo s pomočjo občinskih sredstev ter sredstev lokalnih podjetij in posameznikov uspešno obnovili kal, ki je bil v preteklosti pomemben vir vode, v zadnjih letih pa se je zarasel in izgubil svojo lepo podobo.

V letu 2021 je društvo pripravilo bogato dokumentarno razstavo o zgodovini

vasi Tomačevica. Otvoritev razstave z naslovom *Tulmascowitz, Tomačevica skozi stoletja* je bila v septembru v vaškem domu v Tomačevici. Nato je bila razstava na ogled še v Komnu, Štanjelu in Sežani. Razstava je bila zelo obiskana in prav ta razstava je bila vzvod za pripravo knjige o Tomačevici.

Društvo je poleg tega v nadaljnjih letih organiziralo četrtkove pohode, tradicionalne tomačevljanske pohode, pohode ob polni luni, jesenske pohode, gostilo glasbeno skupino Turn on Irish, čarodeja Matica Peljhana (Matriks), se z vlakom podalo na izlet na Gorenjsko in še marsikaj zanimivega.

Vesela sem, da društvo uspešno deluje že četrto leto. Članov je sicer bistveno manj kot ob ustanovitvi, a dobra volja in delovna energija vztrajnih ne pojenjata. Pričujoča knjiga je dokaz o tem. Želim si, da društvo uspešno nadaljuje svoje poslanstvo in v vaški prostor vnaša vsebine, ki nam krepijo telo in duha.

Mojca Švara Buda, 2023

Članice in člani društva Tomačevica pred kalom. (Fotografija: arhiv Društvo Tomačevica)

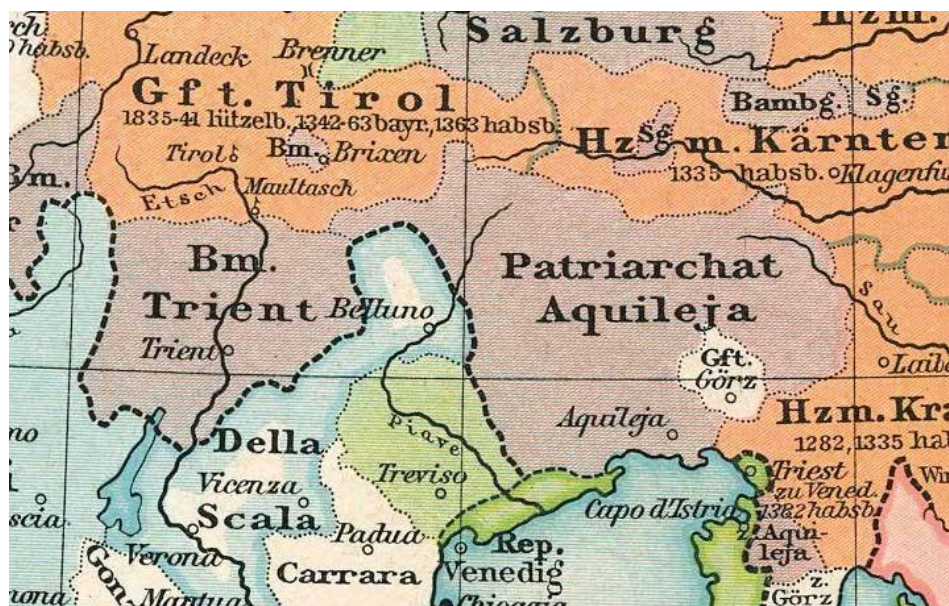

Del zemljevida notranjeavstrijskih dežel. (Atlas notranjeavstrijskih dežel), druga polovica 18. stoletja. Tomačevica je bila del goriške grofije. (Avl Provinz Innerösterreich, Atlas von Inneroesterreich, avtor: Joseph Carl Kindermann. Public domain from Wikipedia)

VPOGLED V ZGODOVINO TOMAČEVICE PREKO PRIDOBLENIH DOKUMENTOV

11

Bili smo kmetje, obdelovali smo zemljo, orali smo jo in sejali žitarice in zelenjave. Trdo smo delali, imeli smo živali, dajale so nam sir in meso. To nam je pomagalo preživeti, nekaj smo tudi prodali, ampak redno je prihajala gosposka in od nas zahtevala plačilo dajatev. Dajatve smo plačevali z našimi pridelki.

Goriška grofija (Gft. Görz) v srednjem veku, ko je bila del ozemlja pod cerkveno in posvetno oblastjo Oglejskega patriarhata (*Patriarchat Aquileja*). (Public domain)

Gorica v letu 1900. Razglednica (Public domain, Wikipedia)

Naša zgodba o Tomačevici se začne okoli leta 1000 n.š. Takrat je bila Tomačevica (v zapisih imenovana Tulmascowiz) majhna pikica v Svetem Rimskem Cesarstvu in del ozemlja pod cerkveno in posvetno oblastjo Oglejskega patriarhata. Na Goriškem in na Krasu se začne uveljavljati njegova fevdalna posest v letih med 1120 in 1125, ko se v listini oglejskega patriarhata kot njihov sodni izvršitelj pojavi ime, grof Meinhard I Goriški (grof med l. 1122-1139). Patriarhat mu je podelil pravico pobiranja dajatev na njegovih obsežnih posestih na Goriškem in na Krasu. Na ta način je uveljavljal administracijo patriarhata in obenem krepil svojo osebno fevdalno in posvetno oblast. Tomačevica je bila del te oglejske goriške oblasti.

Fotografija: mapa, Sveto rimsko cesarstvo okoli leta 1000.

(Vir: [https://historiavitaemagistra.si/slovenija/Slovenski zgodovinski atlas](https://historiavitaemagistra.si/slovenija/Slovenski%20zgodovinski%20atlas))

GORITIAE, KARSTII, CHACZEOLAE, CARNIOLAE,
HISTRIAE, ET WINDORVM MARCHAE DESCRIP.

Hęc tabula concinnata est e
corographijs: Wolffg. Lazij, cui
infima Histrix pars ex alteri
us descriptione addita est.

MERIDIES.

1150 Tulmascowiz

«V oglejsko-goriški pogodbi iz leta 1150 se omenja 30 goriških kmetij na Krasu, podrobneje jih našteva seznam goriških posesti okoli leta 1200, in sicer med drugimi navaja tudi kmetijo v Tomačevici» (**Tulmascowiz**)*

«Bogat zemljiški posestnik oglejski patriarhat, je bodisi posest neposredno upravljal ali pa jo je oddal v fevd drugim fevdalcem, kateri so si postopoma ustvarjali posest manjših nosilcev fevdalnih pravic, predvsem ministerialov. Ti so širili svoje posesti in s tem tudi krajevno politično moč.»**
Tomačevica in naši kraji so bili v 12. stoletju del goriške grofije.

Leta 1300 je bila Tomačevica omenjena kot ... *in villa que dicitur Tomazauica*....***

Okoli leta 1340 je vas omenjena kot ... *ein hub cze Tamczawicza* ...****

Leta 1584 je bila Tomačevica označena kot **Tomaczow** v mapi, ki jo je narisal avstrijski humanist in kartograf Wolfgang Lazius in leta 1584 uredil kartograf Abraham Ortelius. Mapa predstavlja območje Goriške, Krasa, Kranjske in Istre v okviru habsburške monarhije.

* HHStA (Avstrijski državni arhiv): *Allgemeine Urkundenreihe* št. 331 (ok. 1200). (ZRC SAZU Zgodovinski inštitut Milka Kosa - Slovenska historična topografija, Tomačevica)

** (Kras, Pokrajina, Življenje, Ljudje na Krasu od konca antike do današnjih dni, Branko Marušič, Založba ZRC, 1999).

*** ASU (Državni arhiv, Videm): *Thesaurus Ecclesiae Aquileiensis* (o *Thesauri Claritas*) (sec. XIV), fol. 45'; BCU (Mestna knjižnica Vincenzo Joppi, Videm): *Fondo Principale*, Ms. 876/I, fol. 10. Edicija: J. Bianchi, *Thesaurus ecclesiae Aquilejensis opus saeculi XIV*. Udine 1847, št. 149. (ZRC SAZU Zgodovinski inštitut Milka Kosa - Slovenska historična topografija, Tomačevica)

**** HHStA (Avstrijski državni arhiv): *Handschriftensammlung*, Weiß 594, fol. 58. (ZRC SAZU Zgodovinski inštitut Milka Kosa - Slovenska historična topografija, Tomačevica)

Fevdalno gospodstvo v Tomačevici

Goriški grofje so v 13. stoletju določene posesti dajali v fevd svojim vazalom in sicer rihemberškim gospodom, z gradu Rihemberk. Njihova posest je obsegala obsežno območje od Istre, čez Kras in vse do Koroške. Svoj fevdalni sedež so si uredili v kraju, ki se je okoli leta 1230 preimenoval v Rihemberk (danes Branik). (Saša Vidmar. *REIFENBERG, plemiška družina. Obrazi slovenskih pokrajin. Mestna knjižnica Kranj, 2020*)

»Rihemberški gospodje so izumrli leta 1371. Z gradom Rihemberk so nato upravljali *Goriški grofje*. Leta 1500 so lastniki postali *Habsburžani*, leta 1508 *Benečani* (zgolj za dobro leto), in nato leta 1649 **družina Lanthieri**».

(*Kronika Rihemberka, Branika II, Ivan Stopar, Rihemberk, sivi grad v dolini Branice, Kulturno prosvetno društvo Franc Zgonik Branik, Krajevna skupnost Branik, 2006*).

»Posesti na Krasu, ki so bile pod rihemberškim gospodstvom, so zapisane v urbarju iz leta 1502, v katerega spada goriška posest v vaseh Dutovlje, Tomaj, Godnje, Kreplje, Avber, Ponikve, Štanjel, Tomačevica, Jurkawitz, Gabrovica in Komen» (3 *Kronika, Martin Ličen: o gospodih z Rihemberka, njihovi posesti in sorodstvenih povezavah, 2008*).

Grad Rihemberg začetek 20. stoletja (Zbirka Sergio Sergas, Trst)

V Štanjelu se je proti koncu 16. stoletja začel družbeni vzpon **družine Cobenzl**, ki je imela interes širitve svojih posesti v bližnji okolici.

»Hansovo (Cobenzl) zbiranje zemlje v bližini Štanjela je potekalo načrtno in najbrž z mislijo na morebitno oblikovanje zaokroženega fevdalnega kompleksa oziroma gospostva. [...] Verjetno gre v tem smislu razumeti tudi izbiro neveste Ane Edling za nečaka Filipa, edinega, ki je z moškimi potomci nadaljeval Kobenzlov rod.

Ženina (Anina) mati Lukrecija je bila namreč sestra Matije Hoferja iz Renč, devinskega zastavnega gospoda in glavarja. Stric, takrat že z baronskim naslovom, je ob nečakovi poroki leta 1589 poskrbel za finančno podporo, prejeta dota pa je povečala Cobenzlovo posest na Krasu. Po poročnem dogovoru je namreč Ana ob 500 goldinarjih gotovine prinesla še Edlingovo (ali Hoferjevo) kraško posest v vrednosti 1500 goldinarjev, in sicer kmetije v Koprivi, Tupelčah, Kobjeglavi, Kosoveljah, Ivanjem Gradu, Hruševici in Tomačevici, ki so vse ležale v rihemberškem sodnem gospostvu»*.

**[Federico Vidic - Alessio Stasi, «Cobenzl, Una famiglia europea tra politica, arte e diplomazia (1508-1823)», stran 90]*

Štanjel, razglednica iz leta 1910 (www.picryl.com, slika brez avtorskih omejitev)

Kdo so bili zemljiški gospodje?

Posebnost kraškega ozemlja je določala njegovo gospodarsko podobo, ta pa je bila kmetijska. Zaradi fevdalnih razmerij se je postavljala posebna upravna razdelitev, ki je temeljila na zemljiškem gospostvu. To je bilo porazdeljeno na zemljiške urade, na primer rihemberški urad. Tem uradom so načelovali upravniki. Upravitelj, ki je imel stik s kmetijami v Tomačevici, je bila družina Lanthieri.

<i>Ritter di Záhony</i> <i>Enrico Guglielmo</i>	1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82.
<i>Monsa Piscovile</i> <i>di Gorizia</i>	2. 6. 7. 8. 12. 14. 16. 17. 24. 26. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82.
<i>Parroco</i> <i>di Comen</i>	4. 24. 32. 36. 41. 42. 60. 62. 84. <i>(spedite la paragona)</i>
<i>Cobenzl</i> <i>fr. Filippo</i>	7. 8. 12. 14. 15. 16. 17. 24. 25. 27. 28. 30. 31. 34. 35. 36. 37. 40. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 56. 59. 67. 72. 77. 79. 80.
<i>Lanthieri</i> <i>fr. Taddeo Clemente</i> <i>m.</i>	9. 10. 11. 13. 24. 27. 30. 44. 45. 46. 47. 52. 53. 57. 60. 62. 63. 64. 65. 66. 70. 71. 72. 74. 75. 77. 78. 79. 80. 82. 83. <i>(spedite la paragona con la matrice del 1770)</i>

Po podatkih iz *Terezijanskega katastra* o Tomačevici na zgornji fotografiji (1751-1762), je prejemale dajatve iz Tomačevice več predstavnikov plemiških družin: Enrico Guglielmo Ritter de Záhony, Janez Filip Cobenzl in Taddeo Clemente Lanthieri. Poleg njih, sta Župnija Komen in Škofija Gorica, ter kasneje tudi gospodje iz zgornjega Rihemberka in gospodje iz Sablj (Velike Žablje), izvrševali svoje pravice pobiranja davkov v Tomačevici.

Seznam prejemnikov dajatev. [ASGO, Ufficio Tavolare di Gorizia - Libri fondiari (1761-1891), b. 142, Tomasevizza, pag. 6].

Družina Lanthieri je plemiška družina s številnimi vejami, s koreninami na goriškem Krasu. Grofje postanejo 19. avgusta 1632, leta 1649 pa lastniki gradu Rihenberg, bili so ministeriali za goriško grofijo. Leta 1642, skupaj z grofom Federicom Lantierijem, postanejo grofje tudi bratranci Bernardo (iz veje Rihemberka), Lovrenc (iz Sable -Velike Žablje) in Giovanni Gaspare (iz spodnjega Rihemberka).

Enrico Guglielmo: dedič pomembne nemške plemiške družine **Ritter Von Zahony**, ki so se na goriško in gradiško preselili leta 1819. Podedoval je več kmetijskih posesti na Krasu ter premoženje v Štanjelu,

Mensa vescovile di Gorizia: premoženje goriške Škofije,

Parroco di Comen: Župnija Komen,

Cobenzl Janez Filip: član znane plemiče družine Kobenzl. Bil je diplomat, zunanji minister in avstrijski veleposlanik v Parizu. Umrle je 30. avgusta 1810 na Dunaju, bil je zadnji predstavnik svoje družine in z njim je družina izumrla,

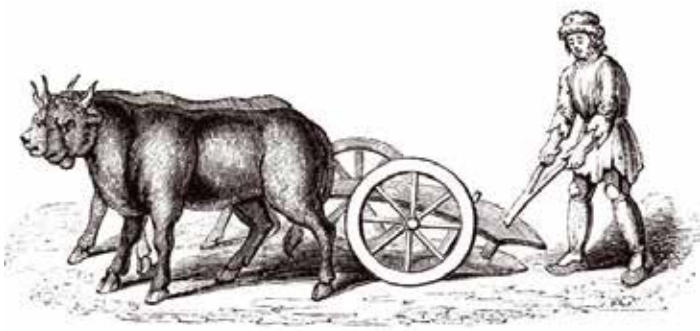
Lanthieri Taddeo Clemente: rodbina Lanthieri je bila ugledna plemiška rodbina, ki se je na Goriškem naselila v drugi polovici 15. stoletja. Stanovali so tudi v gradu Rihemberk. Bili so fevdalci in upravljalci v Tomačevici.

Cerkev Device Marije Obešljanske je bila leta 1644 obnovljena pod pokroviteljstvom grofa Lovrenca Lanthierija. Grad, Dvorec Žablje v Velikih Žabljah na Vipavskem (Sabla), je bil zgrajen (ob poslopju iz 16. stoletja) v drugi tretjini 17. stoletja, pod pokroviteljstvom bratranca Lovrenca, ki je s tem začel vejo Sabla. Dvorec Lanthieri v Vipavi so v drugi polovici 17. stoletja kot svojo glavno rezidenco dali zgraditi vipavski posestniki, grofje Lanthieriji, na mestu starejšega gradu rodbine Wippach (od tod ime Vipava). Rodbina Lanthieri je izumrla z grofom Karlom Friderikom (r. v Gorici 5. 11. 1839) leta 1910.

Filip Kobenzl (1741–1810), Muzeum Śląska Cieszyńskiego, Poljska, (Wikipedia)

Jus

Takrat smo bili vsi kmetje, obdelovali smo našo zemljo, orali smo jo s pomočjo volov in krav, ter nanjo posejali žita in zelenjave. Nas je bilo okoli 300 v vasi, ampak samo 200 od nas je bilo sposobnih za delo, drugi so bili otroci in starejši ali nemočni za delo. Vsaka družina je imela svojo hišo, v kateri smo bivali in hlev za živali in seno. Voli in krave so nam pomagali pri oranju zemlje, zelo smo jih spoštovali. Okoli vasi smo

imeli veliko njiv, kjer smo pasli ovce, v vasi in okoli nje je bilo tudi veliko kalov, iz katerih so živali pile, ter gozdove, katere smo izkoristili za pridobivanje lesa, za naša kurišča in izdelavo orodja za kmetijstvo. Kamenja po njivah je bilo ogromno, odstranili smo ga in uporabili za gradbene namene. Veliko smo delali. Vodo smo nosili iz lokev ali iz kalov. Njive in gmajne so bile v korist vse skupnosti, zato smo jih obravnavali kot skupno premoženje. Ampak vse to organizirati je bilo preveč za eno samo družino, zato smo se odločili, da bomo skupaj sodelovali in skupno obdelovali gozdove in gmajne. Razdelili smo si obveznosti in postali bolj učinkoviti.

Tako smo bili organizirani že stoletja pred prihodom gosposke. Danes šteje Tomačevica osemnajst jesarjev.

«V Čičariji, Brkinih in tržaškem Krasu se je za organizacije skupne imovine uveljavil izraz *jusi*, člani so bili *jusarji*, na Goriškem pa v glavnem *občine*, člani si bili *občinarji*.

(Vojko Kocjančič; *Poznane neznanke*, str. 25)

In tako se je nadaljevalo, leta in stoletja. Ko pa so se kmetje ovedli, da je bilo breme za plačevanje dajatev preveliko, so se začeli boriti za svoje pravice in za dostojno delo.

PUNTARSKA

Le vkup, le vkup, uboga gmajna,
heja, hejo!
Za staro pravdo zdaj bo drajna,
heja, hejo!
Zimzelen za klobuk!
Punt naj reši nas tlačanskih muk!

Le vkup, v poslednji boj, tlačani,
heja, hejo!
Sedaj se kmečka gmajna brani,
heja, hejo!
Puško, meč, kopje v dlan!
Bije za svobodo se tlačan!

Iz grajskih kevdrov teče vino,
heja, hejo!
Zažgali grofu smo graščino,
heja, hejo!
Grad gori, grof beži,
vino teče naj, če teče kri!

Tone Kralj, Srečanje grofa s tolminskimi Puntarji v Solkanu, detajl, 1972, (*Kamra.si*, objavil: Goriška knjižnica Franceta Bevka Nova Gorica, Status avtorskih pravic: licenca CC BY-NC. Fotografija: Marko Grego)

»Le vkup, le vkup uboga gmajna! in »Stara pravda!« so v začetku 16. stoletja vzklikali slovenski kmetje v uporih proti fevdalni gospodi. Ta dva zgodovinska okruška sta bila podlaga pesniku Miletu Klopčiču za pesem Puntarska, ki jo je leta 1936 napisal za dramo Velika puntarija Bratka Krefta. (<https://kombinatke.si/kblog/puntarska>)

Spomin na kmečko vstajo na Goriškem

Letos je minilo 200 let, odkar so se dvignili goriški kmetje proti svojim krutim gospodarjem-grajščakom in so si z orožjem v roki poiskali svojih pravic. Kmetje so s početka zmagovali nad gradovi - potem pa jih je zmagal - vojaška sila. Sledila je kruta kazen, mnogo kmetov je prišlo v grajske ječe - štiri voditelje pa so obglavili in razčveterili. O tem je prinesla »Soča« zanimiv popis. Iz kmečke vstaje na Goriškem se vidi, kako se je goriški kmet zavedal svoje sile in je znal nastopiti za svoje pravice. Iz teh časov sem je ostala znana, čeprav ne v svetovni zgodovini, tudi **Tomaževica**. Zgodilo se je to ob priliki usodne noči, ko so kmetje iz Tomaževice, Volčjega grada in Malega dola skupno odkorakali k grofu v Štanjel, da mu spet enkrat otipljejo obisti, ter tako izsilijo svoje pravice in svobodo.

Na čelu te, z vilami, grabljami in sekirami oborožene čete, stopal je sam župan iz Tomaževice, Martin Ščuka. Glavni bojovníki poleg njega so bili Andrej Mržek, podžupan ter najmočnejši iz celega okraja, pod imenom »*Malodolec*« in Blaž Krasna iz Malega dola. Napad na grad je bil določen za polnoč. Četa je ob določeni uri obstala na določenem kraju. Na povelje župana, Ščuke, je Goljat - Krasna razbil z železjem obita vrata. Nato je udrila četa v grad. V gradu je bila tema. Grof pa, sluteč nevarnost, jo je pobrisal, ter prepustil usodo gradu in oseb svojemu oskrbniku, Švari.

V gradu je bila na kratko uničeno vse. Seveda se je ob tej priložnosti praznilo iz bučev v toliki meri, da se je cel boj izpremenil v veselico in pojedino. Pri tem se je pela ta-le pesem:

*V starem mesti v Štanjeli,
tam Švaro smo ujeli.
Švara ni hotel denarje štet,
mi pa smo hoteli vince imet.
Vince smo mu spili
in buče v dol zvalili.
Na, Švara, tvoj buč,
ker nam si dal od hrama ključ.
Sirek smo mu znesli von,
to imel, Švara, je za lon!*

Tako so peli in pozabili na resni položaj, nekateri so obležali - pijani.

V teku tega časa pa prišla je vojaška pomoč iz Gorice.

Ta je ujela, kar ji je v roke prišlo, ter obsodila može na kazen z - batinami. V krogu ujetih je bil tudi sam župan Martin Ščuka. Kakor vsi drugi »puntarji«, tako je tudi župan sprejel precejšnje število gorkih udarcev.

Andrej Mržek in pa »*Malodolec*« Martin Krasna sta bila srečnejša. Odnosla sta kožo nedotaknjeno in zdravo, pri vsem tem, da sta bila povsod prva.

Tako je po tem uporju Tomaževica postala slavna in ostala znana do današnjih dni.

Tem ljubši nam je pa spomin, ker vemo, da ni več dosti županov, ki bi na čelu svoje občine stopili prvi v odločilni boj za pravice svojih občanov, po zgledu Martina Ščuke. Danes se vsak bojuje le za sebe in v svojo korist. Zato nam je spomin na župana iz Tomaževice tem lepši.

Kmečki upori

V 15. in 16. stoletju je v slovenskih deželah od kmetijstva živelo približno 95% prebivalstva. «Čeprav fevdalni sistem ni bil povsod enak, so bile razmere narisane po vertikalni lestvici. Na vrhu je bil plemiški vodja, sledili so plemiči in predstavniki cerkvene hierarhije. Nato so bili vazali, ki so preko različnih pogodb pridobili zmeraj več fevdov v zameno za pokroviteljstvo in obrambo. Zaradi načina življenja, ki je postajalo zmeraj bolj razkošno, so se pojavljale za kmete zmeraj nove dajatve. Ko so te nastale tako visoke, da je šlo za preživetje, so se pojavili upori». (*Vojko Kocjančič, Poznane neznanke*)

Leta 1713 so kritične razmere sprožile veliki tolminski punt. Tudi kmetje na komenskem Krasu (Rihemberk, Komen, Dol, Škrbina, Sveto, Ivanji grad, Kobjeglava, Gabrovica, Volčji grad in Pliskovica proti rihemberškemu gospodstvu*) skupaj s Tomačevljani, se pridružijo kmečkemu gibanju.

Pogumni kmetje so se leta 1714 upirali svojim krutim gospodarjem-graščakom in iskali svoje pravice. Vzeli so vile, grablje in sekire in šli pogumno v napad na grad Štanjel. Glavni je bil župan Martin Ščuka.

V članku je napisano kako so 200 let pred napisanim člankom župan Tomačevce Martin Ščuka, podžupan Andrej Mržek in drugi vaščani iz Malega dola pogumno napadli grad.

[...]Obenem z rihemberškim gospodvom, je zajel upor tudi Kobenzlovo gospodstvo Štanjel, kjer so se podložniki uprli izvrševanju tlake «s posebnim izgovorom, da jim je to zabranjeno od cele dežele (dall'Universita del Paese), ki jo po svoje imenujejo Nassa Desella». [...]

*(Vir: Bogo Grafenauer, *Veliki Tolminski Kmečki Punt*, Časopis za slovensko Krajevno zgodovino kronika, Letnik II, Ljubljana 1954, zvezek 2)

PARTITA N.^{ro} 72

ZIONI

N ^{ro}	DENOMINAZIONE	QUALITA'	VALORE		QUANTITA'			CONFINI DA	
			Fior.		C.	$\frac{0}{4}$	T.	Oriente	Occidente
74	Gradi	Prato	6	"	"	190		Schiucha Mattia	
80	Suliva mija	Posse	6	"	"	85		Setelin Mattia	Cucagna Bort
118	Urebi	Arat	30	"	"	72		Strada	
		Prato	6	"	"	42			
122	Urebi	Arat.	24	"	"	18		Strada.	Medem ragio
131	Uterni	Arat.	32	"	2	58		Strada.	
158	Scherleuche	Arat.	28	"	"	160		C. e	
		Prato	8	"	1	124			
160	Spisinja	Arat.	26	"	1	150		Buda Stefano	
226	U.	Arat	22	"	1	0			

Terezijanski kataster

V okviru habsburške monarhije so na Goriškem Terezijanski kataster začeli pripravljati leta 1751. Gre za vrsto davčnega popisa za zemljiški davek, ki temelji na novem popisu vseh zemljišč, gosposkih in kmečkih. Uveljavljali so ga v letih 1748-1756, in poimenovali po takratni vladarici Mariji Tereziji.

Terezijanska zemljiška knjiga predstavlja pravo novost za takratni čas: za vsako nepremičnino so navedeni lastnik, številka parcele, vrsta pridelka in cenitev. Na podlagi teh informacij se je določila davčna obveznost.

Vsi ti podatki nam dajejo sliko o razdelitvi vrst pridelkov, o upravljanju s premoženjem, predvsem pa nam dajejo opis tesnega odnosa med kmečkim življenjem in delom na zemlji kot sredstvom preživetja v obdobju med 1750 in 1830.

Gradivo o katastrski knjigi terezijanskega obdobja, ki opisuje vas Tomačevica *Libri fondiari (1761-1891)*, b. 142, *Tomasevizza*, je shranjeno v Državnem arhivu Gorice (*Archivio di Stato di Gorizia*). Vpisanih je 78 družin in 1730 parcel. Vpisana so imena vseh lastnikov in za vsakega lastnika številke parcel v njegovi lasti. Označena je številka parcele, staro ime, vrsta in vrednost. Napisana so imena sosednjih parcel, količina pridelkov, dejanska vrednost in imena gospostva.

Na podlagi vseh teh podatkov je bila za vsakega kmeta ugotovljena davčna osnova.

Levo: fotografija strani Terezijanskega katastra, iz katere so razvidne parcele: številka, ime, vrsta, ocena in meje.

Fotografija levo: Partita No. 72 [ASGO, Ufficio Tavolare di Gorizia - *Libri fondiari (1761-1891)*, b. 142, *Tomasevizza*, pag. 127].

Pezenco Marco 9 ^o Portolomco	17. 52	
Piran Giorgio 9 ^o Mattia	12. 32. 48. 62. 63. 82. 84	} Casa 2
Petelin Gregorio 9 ^o Mattia	12. 7	
Petelin Gregorio 9 ^o Andrea	16. 51. 52 0. 3. 3	
Petelin Mattia 9 ^o Luca	24. 52	
Pangos Andrea 9 ^o Mattia	48	
Pangos Mattia 9 ^o Mattia	49	
Petelin Andrea 9 ^o Luca	50	
Petelin Mattia 9 ^o Giorgio	52	
Pezenco Giorgio 9 ^o Primoris	62. 57 2. 0	
Pezenco Andrea 9 ^o Primoris	58	
Pezenco Giov. 9 ^o Stefano	56	
Pezenco Primoris 9 ^o Mattia	58	} Casa 10
Piran Andrea 9 ^o Mattia	60. 63 0. 3	

Priimki po abecedi
(P), imena in številke
parcele stavb,
[ASGO, Ufficio Tavolare
di Gorizia - Libri fondiari
(1761-1891), b. 142,
Tomasevizza, pag. 4].

V knjigi ki se nanaša na obdobje Terezijanskega katastra za Tomačevico, so evidentirani vsi zemljiški podatki. Ocenjevanje so sestavili uradnika Antonio Savorgnano in Giovanni Giuseppe Dragogna ter izvedenec Giovanni Francesco Cipriani leta 1752. Zemljiški gospod vasi Tomačevica je bil takrat Giovanni Gaspari Co. de Lanthieri.

Levo: fotografija strani iz Terezijanskega katastra, iz katere so razvidni imena lastnikov po abecedi (delno) in številke parcele stavb v njihovi lasti.

Priimki družin v Tomačevici konec 18. stoletja:

SCHIUCA Ščuka (17 družin),
PEZENC Pečenko (8),
BANDEL Bandelj (7),
PETELIN Petelin (6),
CUCAGNA Kukanja (6),
FURLAN Furlan (5),
BUDA Buda (5),
MUSIL Musil (4),
PIPAN Pipan (4),
GULLA Gulja? (3),
SVARA Švara (2), **PANGOS** Pangos (2),
BELLIA Beljevi?, **COVACIG** Kovačič,
GERZA Gec?, **LUIN** Luin,
MERSICH Mržek, **MACAVIZ** Makovec,
RUDEZK Rudež,
SIBELLIA Šibelja, **SIGON** Žigon.

Zgoraj: Tomasavizza, Signoria (gospodstvo) del Sig. Giov. Gasparro Co. de Lanthieri.
[ASGO, Ufficio Tavolare di Gorizia - Libri fondiari (1761-1891), b. 142, Tomasevizza, pag. 7].

PARTITA N.^{ro} 56

ERV AZIONI

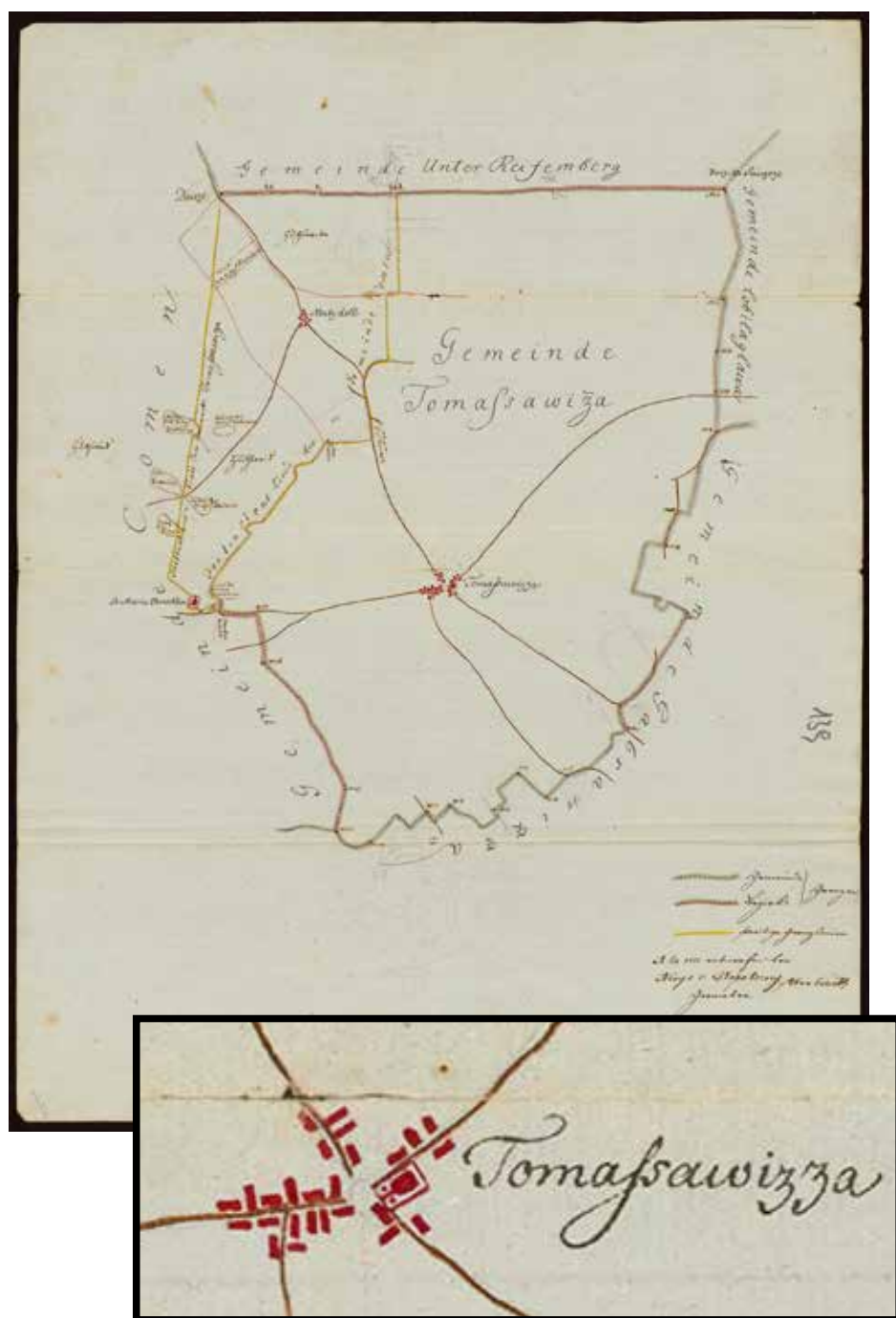
N. ^{ro}	DENOMINAZIONE	QUALITÀ	VALORE		QUANTITÀ			CONFINI DA	
			Fior.		C.	$\frac{3}{4}$	T.	Oriente	Occidente
180	Cgracia	Prato bouché	6	4	180			Buda Mattià	Tizen Maur
137	Muscenzi	Prato	6	3				Tijan Andrea	Schiu Toma
240	detto	Prato	3	2				Buda Simone	Tizen Gion
337	U Savodi	Prato	6	2	70			Petelin	Gry
746	Ugnurizack	all	40	1	80			Strada	Sc

Pezenco Giovanni gmo Stefano.

QUATTRO PARTI			VALORE intrinseco		DEGLI AGGRAVJ L				
	Mezzodi	Settentrione	Fior.	K.	QUALITA'	Importo		Percipiente	QUALI
						Fior.	K.		
					Port. L. 1. 17.	21		<i>A. 3.</i>	
					Forme N. 4			<i>Sabla</i>	
					et. 3.	77			
					Segala N. 2	18		<i>A. 1.</i>	
	<i>Mersich</i>	<i>Somugna</i>	25	17	<i>Solli 1 1/2</i>	3		<i>Cobenzel</i>	
	<i>franco</i>				<i>Solli 1</i>	2		<i>A. 2.</i>	
								<i>Ubbazia</i>	
<i>la</i>	<i>Buda</i>	<i>Pezenco</i>	4	30					
<i>uo</i>	<i>Mattia</i>	<i>Marco</i>							
<i>uo</i>	<i>Mersich</i>	<i>Stefano</i>							
<i>uo</i>	<i>Gregorio</i>	<i>Mattia</i>							
<i>uo</i>	<i>Stefano</i>	<i>Mattia</i>							
<i>uo</i>	<i>Orsola</i>	<i>Mattia</i>							
<i>uo</i>	<i>Chiusa Tomaso</i>	<i>Chiusa Stefano</i>	13	49					

Zemljiška knjiga 1761-1891. Partita/ Skupina parcel št. 56 napisane na ime lastnika Pezenco Giovanni. Na primer: Parcela št. 180 je imenovana Ograda, označena je kot travnik z gozdom. Piše njena vrednost, in meji s parcelami lastnikov: Buda Mattia, Pezenco Marco, Mersich Franco in s parcelo v skupni lasti.

[ASGO, Ufficio Tavolare di Gorizia
- Libri fondiari (1761-1891), b. 142,
Tomasevizza, pag. 102].

Opis meja območja skupnosti (naselja) Tomačevice. (Archivio di Stato di Trieste, Državni arhiv Trst, mape franciscjskega katastra, 821.01: Tomasovizza 821.01).

Fotografija na levi nam pokaže narisane meje «skupnosti» Tomačevice s «skupnostmi» Gabrovica, Komen, Rihemberg in Kobjeglava. Beseda *Gemeinde* v nemščini pomeni *skupnost* (zato beseda *gmajna*=*skupna last*). Rumena črta označuje Mali Dol kot območje razmejeno med dvema skupnostma, Komnom in Tomačevico. Cerkev Device Marije Oberšljanske je del tega območja. Zanimivo je, da je v Tomačevici označena prisotnost cerkve (to nam pokažeta dva podobna simbola na mapi). Verjetno je to cerkev sv. Ane, ki naj bi bila porušena po razsvetljenskih reformah Jožefa II, sina Marije Terezije, okoli ali po letu 1790.

Skice porazdelitev območij skupnosti (naselja) Tomačevice, prva stran.
[ASGO, *Catasto secc. XIX-XX, Schizzi di indicazione e coordinamento*, b. 66 f. 985, *quadro d'unione Tomasevizza*, ca. 1820 (s.d.)]

Kr. und Küstenland
 H. Hauptmannschaft Sesona
 Kreisbezirk Komen

Grundsteuer Landes }
 Commission }
 Schutzungs-Bezirk S.

Parzellirungs - Croquis
 der Gemeinde
Tomažouca

Parzellen - Au

1. a VIII. W. VII. d

lit.	Stade
A	Tomažouca
B	Plesa
C	Pedrovca
D	U Doli
E	Bernet
F	Gorljevim Doli
G	Berdu
H	Orchovce

Skice porazdelitve območij skupnosti (vasi) Tomačevica, notranje strani.
 [ASGO, Catasto secc. XIX-XX, Schizzi di indicazione e coordinamento, b. 66 f. 985, quadro
 d'unione Tomasevizza, ca. 1820 (s.d.)]

N.º 232.

5, 17, 20, 21,

Circolo di Grichia Distretto di S. Daniele

Operato

D'Esimo catastale del Comune di

Tomasarizza.

Franciscejski kataster

V 18. stoletju je Avstrija s številnimi reformami postala absolutistična monarhija. Reformirali so davčni in upravni sistem, sledile so reforme na področju šolstva, sodstva in gospodarstva.

Poleg reform, je država potrebovala pravičnejše dajatve, zato je začela uvajati osnovo za obdavčitev: **zemljiški kataster**.

Franciscejski kataster je sistematična izmera zemljišč in stavb, ki so jo v habsburških dednih deželah po reformah cesarja Franca I. vpeljali v letih 1818-1828. Njena značilnost je, da so vse meritve skrbno napisane v tabelah. Stavbe in parcele so podrobno označene in narisane z akvarelom. Večina registrov (protokol) je ročno napisanih v italijanskem jeziku, nekaj pa v nemščini. Dokumentacija je hranjena v državnih arhivih Slovenije in italijanskih v Gorici in Trstu.

Opis katastrskega donosa za skupnost Tomačevica

V državnem arhivu v Trstu (*Archivio di Stato di Trieste*) hranijo dokument imenovan **Operato d'estimo catastale del Comune di Tomasavizza** *Opis katastrskega donosa za skupnost Tomačevica* (822.01, št. strani: 39, leta 1829-1830).

Prvi del dokumenta je sestavljen iz štirinajstih poglavij s katastrsko oceno Tomačevice ob upoštevanju njene lokacije, obsega, števila prebivalcev in vrste zemljišč. Namen teh opisov je predvsem izračun davkov, ki jih morajo kmetje plačevati pobiralcem davkov. Prepisali smo vsa poglavja od številke 1 do 14. Besedilo vsakega poglavja je prepis italijanskega izvirnika, spodaj pa je prevod v slovenščino.

Del opisa o Tomačevici je tudi opazka «isto kot v Pliskovici». Besedilo v kvadratnem oklepaju [...] je izvleček iz: *Archivio di Stato di Trieste, Fondo catasto franceschino, Sottoserie disretto di San Daniele, Comune di Pliscovizza*.

Fotografije na straneh 34 do 50: Operato d'estimo catastale del Comune di Tomasavizza. [*Archivio di Stato di Trieste, Fondo catasto franceschino, Sottoserie distretto di San Daniele, Comune di Tomasovizza. Tomasovizza 821.01 (1818 - 1823; 1879)*]

Provincia del Litorale

Circolo di Sorikha

34

Distretto d'Estimo IV

Dist. pol. di St Daniel.

Operato
Dell' Estimo Catastrale
Della Comune Censuaria di
Tomasavilla.

§ 1.

Topografia

La Comune Censuaria di cui trattasi è composta di 4 gruppi di case, tutte col nome di Tomasavilla, non più sciolto l'un dall'altro che di soli Rappres. lineari 100 e 150, con le rispettive loro terre di Vimeas, granaie di coltura. Sopra è situata sopra il Corso più il Mare Adriatico e la Valle del Sigeo, facendo parte del Distretto politico e Giurisdizionale di St Daniel. Dal quale Capo-luogo Distrettuale trovarsi sciolata di un' ora circa, dalla Città di Trieste circa 5 ore, e da Sorikha Capo-luogo Circolare circa 14 1/2 ore.

Non esistervi in questa Comune Chiesa di sorta, ne consta di nessun fatto storico.

Questi gruppi di case si trovano sopra un dolomito elevato prealpino, e di cui terreni si trovano tutti proprii, generalmente gli orti, e le campagne arative non è senza viti, sommando le parti del vignigno di occidente e di settentrione, invallate però la maggior parte al mezzogiorno. Le altre granaie di coltura si trovano in ogni

Opis katastrskega donosa za skupnost Tomačevica

1 Topografia

La Comune censuaria di cui trattasi e' composta di 4 gruppi di case, tutte con nome di Tomasavizza, non più scostato l'un dall'altro di soli Kłafteri** lineari 100 a 150, con li rispettivi loro terreni di diverse specie di coltura. Essa è situata sopra il Carso fra il Mare Adriatico e la Valle del Vipacco, facendo parte del distretto politico e giustiziale (giurisdizionale) di St. Daniel, dal quale capoluogo distrettuale trovasi scostata di un'ora circa, dalla città di Trieste circa 5 ore e da Gorizia capoluogo circolare circa 4 1/2 ore. Non esiste in questo Comune chiesa di sorte, ne consta di nessun fatto storico. Questi gruppi di case si trovano sopra un dolce elevato promontorio, i di cui terreni si trovano tutto prossimi, specialmente gli orti, e li campi arativi con e senza viti, occupando le parti del meriggio, di occidente e di settentrione, rivoltati però la maggior parte al meriggio. Gli altri terreni si trovano in ogni parte del circondario Comunale. Il suolo, da cui hanno origine tutti i terreni, è inuguale e ricoperto di pietre. Il clima e gli altri fattori che influenzano il terreno e la produzione, sono uguali a quelli del territorio del comune di Pliskovica (... il clima è temperato, l'aria è fina e salubre, il cielo sereno, il caldo sensibile, il freddo mortificante e lungo ...). L'estensione piana occupata da questo circondario comunale e di 650 Jugeri, suddivisi in 1518 particelle, comprese 137,5 con una estensione piana di Jugeri 3 occupati dagli edifici e dai cortili.*

Topografija

Tukaj omenjena katastrska skupnost je sestavljena iz štirih skupin hiš. Vse hiše so imenovane *Tomasavizza*, skupine hiš so med seboj oddaljene od 100 do 150 *kłafter*** po zračni črti. Vsaka hiša ima svoja zemljišča z različnimi pridelki. Skupnost stoji na Krasu med Jadranskim morjem in Vipavsko dolino. Vas je del političnega in sodnega okrožja Štanjel, od katerega je oddaljena eno uro, od mesta Trst 5 ur in od okrožne prestolnice Gorica 4 ure in pol. V vasi ni nobene cerkve in je brez pomembnega zgodovinskega dogodka. Hiše se nahajajo na majhnem hribčku, vrtovi, njive in vinogradi se nahajajo blizu hiš, večinoma proti jugu. Vse druge parcele se nahajajo povsod okoli vasi.

* *Comune censuaria*: Skupnost ozemlja, za katerega so značilne enotne okoljske in družbeno ekonomske značilnosti

** *kłafter*: nekdanja dolžinska mera, 1,896 m

parte nel circondario comunale.

Il suolo è ineguale, attorniato da prof. multidiforme elevazioni, tutte di natura calcarea. Nella decomposizione delle quali si trovano tutti i terreni la loro origine. Sefi sono per natura rossi, compatte, e sottili.

In quanto al clima, ed ogni altra influenza utile o dannosa esercitante sopra li terreni e rispettive produzioni si somiglia, non a quella della Rep. Comune di Oltravilla.

L'estensione piena occupata da questo circondario comunale consiste in. *Sug. 630.214* divisi in 1818. parcella con pure $137\frac{1}{2}$ con una diminuzione piena di *Sug. 3: 1106* con pure sugli Digij e delle Cortili.

S. 2.

Confine

All'oriente confina questa Comune con quella di Gabbravilla al mezzogiorno con quella di Gabbravilla, anche compresi nel Dist. pol. di R. Daniel. all'occidente e settentrione confina con la Comune di Comen nel Dist. pol. di Hufenberg, ed una piccola porzione in quest'ultima regione con la Comune Comaria di Hufenberg.

S. 3.

Popolazione.

Secondo la tavola di consistenza dell'anno 1827 il numero della popolazione consiste in 154 maschi e 146 femmine

quindi in 300 divisi in 58 fa.

miglia, una delle quali indistintamente calcolata sarà composta di 8, 18 individui. Tutti sono semplici e sotto feudali, ridotti alla pura coltura dei terreni. Sefi si nutrono come quelli di Oltravilla.

Zemlja je neenakomerna in pokrita s kamni, klima je zmerna, zrak je fin in zdrav, nebo je čisto. Poletja so občutno vroča, zime so hudo mrzle in dolge. Površina vasi meri 650 Jugerjev^{***}, kateri štejejo 1518 zemljišč in 137,5 stavbnih parcel z dvorišči velikosti 3 jugerjev.

2 Confini

Ad oriente questo comune confina con quello di Cobilaglava, al meriggio con quella di Gabrovizza, entrambe comprese nel distretto di St. Daniele. All'occidente e settentrione combacia con la comune di Comeno, del distretto di Reifenberg, ed una piccola frazione di quest'ultima regione con la comune comunaria di Reifeberg.

Meje

Vas Tomačevica meji na vzhodu z vasjo Kobjeglava in na jugu z vasjo Gabrovica (ki spadata obe pod politično in sodno okrožje Štanjela), ter na zahodu in severu z vasjo Komen (ki spada pod politično in sodno okrožje Rihemberka).

3 Popolazione

Secondo le tavole registrate nell'anno 1827, il numero della popolazione consiste in 154 maschi e 146 femmine, totale 300 abitanti suddivisi in 58 famiglie, per una media di 5,18 membri per famiglia. Tutti sono semplici e rozzi contadini, tutti dediti alla lavorazione della terra. Si nutrono come gli abitanti di Pliskovizza [... l'usuale loro nutrimento consiste in pane di granoturco misto con saraceno, in minestre di orzo, fagioli, rape ed erbaggi freschi, in carne di maiale e di pecora, in salumi, uova e vino. ...].

Prebivalstvo

Na podlagi meritev leta 1827, živi v Tomačevici 300 oseb, 154 moških in 146 žensk, razdeljenih v 58 družin s povprečno 5,18 članov na družino. Vsi so preprosti kmetje posvečeni delu na zemlji. Hranijo se tako kot prebivalci Pliskovice [... njihova navadna hrana je koruzno ajdov kruh, ječmenova mineštra, fižol, repa in sveža zelenjava ter svinjsko in ovčje meso, posušeno meso, jajca in vino ...]

^{***} Juger (Jugerum): Rimska merska enota. Del zemlje ki jo je bilo mogoče preorati z enim samim volom v enem dnevu. Približno 1/4 hektara.

Stato del bestiame.

Secondo la soprastante tavola d'iscrizione, il numero
dell'animale domestica consista

In bovi da lavoro . N. 45

• Panchi ibid. 41

• Cavalli 4

• Pecore 316.

Si è inoltre rilevato esistere

Pomi circa 40.

In ciò che concerne il taglio degli animali di ogni specie,
l'ingrasso loro, l'utile derivante dalli medesimi, e dopo che di pe-
scolanti e di trattamentali in stalla, si parifica alla legge.

Comune di Plesianetta.

§ 5.

Acque.

Questa Comune non è bagnata da nessun'acqua corrente
o stagnante. Le acque sorgenti s'aggiungono alla medesima fonte
delle altre Comuni del paese, cioè devono servirsi ^{della prima} ~~della~~
accumulate e conservate in appositamente scavate angie
fogge, e all'occasione di provvederle s'invia, e allora
queste si assingono, devono ricorrere al torrente Branetta
o al fiume Siggano.

§ 6.

Strade.

Questa Comune non tiene che le proprie strade di comuni-
catione con le contigue Comuni, dopo sono conservate
dalla singoli Comuni, e il loro stato è cattivo.

4 Stato del bestiame

Secondo le misurazioni effettuate, il numero del bestiame consiste in:

45 bovi da lavoro, 41 vacche da lavoro, 4 cavalli, 316 pecore, 40 porci

In ciò che concerne il taglio degli animali di ogni specie, il loro impiego e l'utile derivante da esso e come vengono trattati in stalla, si fa riferimento al comune di Pliscovizza [... i bovi e le vacche sono di taglia media tendente al piccolo e vengono utilizzati per tutti i lavori da tiro. Per lo più sono provenienti dal Carso, per la minima parte dalla Carniola. Essi vengono mandati al pascolo dal paese per tutto il corso dell'estate, ossia dalla metà di aprile sino a tutto ottobre, ritirandoli la notte, durante la stagione invernale vengono foraggiati con fieno, paglia di orzo e in parte anche di frumento e di saraceno e con fusti di granoturco. I cavalli sono carsolini, di taglio piccolo e mal nutriti, Essi vengono mandati al pascolo e nutriti in stalla come i bovi. Le pecore sono della razza la più ordinaria, di taglio piccolo e di lana grezza con la quale questi agricoltori si vestono e con il cacio si cibano, dandone una porzione anche in vendita. I porci sono pure di razza ordinaria. Essi vengono nutriti con pascolo, con erbaggi freschi, crusca immersa nella lavatura di cucina, ghiande, ed un poco di grano...].

Stanje živine

Na podlagi meritev je število živali:

45 volov, 41 krav, 4 konji, 316 ovac, 40 prašičev, kokoši in piščanci.

Isto kot v Pliskovici, [... voli in krave so srednje velikosti in služijo kot delovna sila na njivah. Večina govedi prihaja s Krasa, nekaj s Kranjske. V poletnih mesecih, od aprila do oktobra, se pasejo okoli vasi, ponoči se vračajo v hleve. Pozimi se krmijo s senom, z ječmenovo, delno tudi pšenično ali ajdovo slamo in s koruznimi stebli. Konji so kraški, majhni in podhranjeni, pasejo se in se hranijo tako kot voli in krave. Ovce so navadne vrste in majhne. Z volno se domačini oblačijo, z ovčjim sirom se hranijo ali ga delno prodajo. Prašiči so tudi navadne sorte in se hranijo na paši, s svežo hrano, z otrobi namočenimi v kuhinjsko vodo, želodom in malo pšenice ...].

5 Acque

Questa Comune non e' bagnata da nessuna acqua corrente o stagnante. Questi comunisti soggiacciono alla medesima sorte delle altre Comuni del Carso, cioè' devono servirsi della piovana accumulata e conservata in appositamente scavate ampie fosse, ed all'occasione di perseverante siccità', ed allorché' queste si asciugano, devono ricorrere al torrente Branizza o al fiume Vipacco.*

* Comunisti: Člani skupnosti ali «Comune», Gemeinde (gmajna) (skupna zemlja, skupna imovina: neobdelana zemlja, pašniki in gozdovi).

Prati di murato. Questi commisti concorrono ora alla piovella di Prati, dove a quella di Santhia, a seconda del bisogno loro di comprare o di vendere qualche genere.

*Terreno coltivato,
inculto e non coltivato
etc.*

La superficie di questa Comune, secondo la differenza sua utilizzazione viene divisa come segue.

Specie di coltura	Classe	Estensioni perenni			
		In Braccia		Complessiva	
		F. 24	M. 11.	F. 24	M. 11.
Campi Arativi semplici	I	8.	1351	70.	437
	II	29.	375		
	III	32.	131		
" " vitati	I	2.	1443	73.	630
	II	43.	308		
	III	26.	379		
Prati semplici	I	24.	59	74.	193
	II	50.	134		
" con Legna	I	37.	1108	100.	193
	II	62.	635		
Pascoli semplici	I	26.	1466	267.	175
	II	242.	309		
" con Legna	Unica	.	.	25.	919
Boschi	Unica	.	.	21.	981
Orti compresi nell'area degli Aratori semplici di I classe.					
Porta dell'area coltivata				634.	298
Sondi degli Orti e Contadi				3.	1106
Sondi Arati, Boschi e Pascoli				12.	410
Complessiva area della Comune				650.	214

Il perimetro dell'area coltivata, che il terreno inculto corrisponde col terreno coltivato come 100 a 0,33.

Voda

V vasi ni tekoče niti stoječe vode. Domačini uporabljajo deževnico, ki se ulovi in hrani v posebnih ročno izkopanih velikih lokvah. V primeru suše ko se te izsušijo, se uporabljata potok Branica ali reka Vipava.

6 Strade

Questa Comune non tiene che le proprie strade di comunicazione con le conterminanti comuni, esse sono conservate dalli singoli Comunisti, ed il loro stato e' cattivo.

Ceste

Edine ceste v vasi so povezane s sosednjimi vasi. Urejene so s strani domačinov in so v slabem stanju.

7 Piazza di mercato

Questi abitanti ricorrono alla piazza di Trieste o alla piazza di Gorizia, a seconda del bisogno loro di comprare o di vendere qualche genere.

Tržnice

Po potrebi domačini kupujejo ali prodajajo na tržnicah v Trstu ali v Gorici.

8 Terreno coltivato, incolto e non coltivabile

La superficie di questo comune, secondo le differenti sua utilizzazioni, viene divisa come segue: Specie di coltura, classi (I, II e III) e Estensioni Piane. Le parcelle sono suddivise in campi arativi semplici e vitati, prati semplici e prati con legna, pascoli semplici, pascoli con legna e boschi con legna. Gli orti sono compresi nell'area degli arativi semplici di I classe. L'area complessiva della comune è di 650 Jugeri, di cui 3 sono edifici e cortili e 12 sono fondi sterili, acqua e strade.

Obdelane, neobdelane in druge parcele

Zemljišča so razdeljena po vrsti pridelkov in po razredih (I, II ali III): navadne njive in njive s trtami, navadni travniki in travniki z drevesi, navadni pašniki in pašniki z drevesi ter gozdovi z drevesi. Vrtovi so vključeni med orane njive I. razreda. Celotna površina Tomačevice meri 650 jugerjev, od tega 3 jugerji sestavljajo stavbe in 12 jugerjev sestavlja neplodno zemljišče, vode in ceste.

Prodotti della terra.

Sono negli Aratrii semplici, quanto negli Aratrii dell' Aratro vitato si coltiva il Sarracino, Sigala, Orzo, Sarracino, Spelta, Sarracino, Sarracino e Sappi. Le viti più buone sono quelle di Sarracino e Sarracino, le quali vengono unite all'otto della vendemmia. I Prati e Pascoli semplici sono produttivi di Sarracino e Sarracino, e quelli in legna, oltre che sono più, producono di Sarracino d'uguale qualità producono anche la legna da fuoco, per la più sostanza le viti, qualche trave, e qualche pella per rinettare gli instrumenti rurali. I boschi sono popolati di quercia in qualche Sarracino e qualche Sarracino. Negli Orti si coltivano le Sarracini, le Sarracini e Sarracini ordinari oltre un poco di campo. In qualche campo ed in qualche Sarracino si coltiva in un'irregolare numero di Sarracini e Sarracini, questi ultimi si trovano anche sopra le Pascoli.

S. 10.

Coltivazione del suolo

I terreni di ogni specie di coltura vengono lavorati e mantenuti in stato produttivo come quelli della Pappa Comune di Olisovilla.

La proporzione fra il terreno di ogni specie di coltura con il numero della popolazione, delle Casorate, e delle animali è la seguente.

La Comune comprende Sarracini 144 di terreno Aratrii e Aratrii vitato. La popolazione consiste in 300 individui, i quali stanno in proporzione come 1 a 0,48.

La quota numero di popolazione Sarracini, dei $\frac{1}{3}$ fra impotenti e fanciulli, rimangono

9 Prodotti della terra

Sui terreni arativi semplici e sui terreni vitati si coltiva frumento, segale, orzo, granoturco, spelta, saraceno, fagioli e rape. Le viti producono uve nere e bianche, le quali vengono unite all'atto della vendemmia. I prati e i pascoli semplici sono produttivi di fieno dolce di collina, e quelli con legna, oltre ad essere produttivi di fieno di eguale qualità, producono anche legna da ardere, sostegni per le viti, qualche trave e pezzi per gli strumenti rurali. I boschi sono popolati di quercia con qualche frassino e carpine. Negli orti si coltivano i cavoli, le carote ed altri ortaggi comuni. In qualche campo e in qualche cortile viene coltivato un insignificante numero di gelsi e di noci, questi ultimi si trovano anche nei pascoli.

Pridelki

Na ornih njivah in na njivah s trtami pridelujejo pšenico, rž, ječmen, koruzo, piro, ajdo, fižol in repo. Trte rodijo črno in belo grozdje, ki ga ob trgatvi pomešajo. Travniki in pašniki dajejo dobro sladko seno, travniki z drevesi dajejo poleg sena drva za kurjavo, les za podporo trt in material za izdelavo kmečkega orodja. Gozdovi so poraščeni s hrasti, nekaj jeseni in z gabri. Po vrtovih gojijo zelje, korenje in drugo navadno zelenjavo. Ponekod gojijo murvo in oreh, slednjega se najde tudi na pašnikih.

10 Coltivazione del suolo

Tutti i tipi di terreno vengono lavorati e mantenuti in stato produttivo come quelli di Pliscovizza [... sia i campi arativi semplici che quelli vitati, vengono arati per ogni seminazione ed eguagliata la superficie e sminuzzate le zolle in parte con una graticola di molti rami d'albero uniti e in parte con l'orecchio del zappone. Attorno alle particelle viene zappettato per togliere le erbe nocive. Il saraceno viene leggermente sarchiato, le rape zappate e riprese, il granoturco zappato e calzato con terra. Le viti, essendo a gruppi nelle filari simmetricamente disposte, il terreno viene zappato tra uno e l'altro gruppo. I campi delle classi inferiori, essendo composti di terra sottile e soggetti a diminuzione mediante i dilavamenti delle acque piovane e degli eventi boreali, vengono escavati ed abbassati gli scogli, ed introdotta nuova terra coltivabile, per aumentare la massa negli spazi mancanti. Le pietre escavate poi, vengono asportate col carro dal campo. Le altre specie di coltura vengono abbandonate alla naturale loro produzione. In generale, i terreni solo coltivati con diligenza, attività e premura...] La proporzione tra il terreno di ogni specie di coltura con il numero della popolazione, dei lavoratori e degli animali è la seguente: il comune comprende 144 Jugeri di terreno aratorio ed aratorio vitato. La popolazione consiste in 300 individui, i quali stanno in proporzione come 1:0,48. Da questo numero di popolazione, togliendo 1/3 tra impotenti e fanciulli, rimangono 200 lavoratori capaci ai lavori rurali, che corrispondono su 144 Jugeri di terreno coltivato comune (aratorio e aratorio vitato) a 1:0,72.

Il numero delle vacche e dei buoi è di 86, i quali stanno in proporzione con gli arativi semplici e vitati 1:1,67. Unendo a questi i 4 cavalli, i prati stanno in proporzione 1:1,93 (per ogni animale ci sono 1,93 Jugeri di prato).

200 lavoratori, eguali ad distinguere tutti lavori rurali,
questi corrispondono con le dette Sugg. 144 di terreno coltivato
come - - - - - 1 a 0,72

e con le Sugg. 174 dei Prati con esatta legna - - 1 a 0,67

Il numero delle Banche e delle Bovi corrisponde in
86. i quali stanno in proporzione con gli aratri singoli

e intati come - - - - - 1 a 1,67

e con le grati come - - - - - 1 a 2,02

diviso e questi le le cavallette, le Prati stanno in proporzione. 1 a 1,93

Ogni specie d'animalia ridotta in tanti bovi, secondo
il suo numero a 112. L'estensione delle Prati e

dei boschi sopra dei quali si depositavano corrisponde

in Sugg. 316 i quali stanno in relazione come 1 a 2,82

§ 11

Qualità e valore
delle produzioni

Ogni prodotto della terra viene della medesima qualità, bontà
e valore come quelli del rimanente paese, meno il vino, il quale viene
d'infima qualità. Il grano prodotto da questi terreni è soffi-
ciante in un anno di mediocre fertilità per questa popolazione
per soli 9 a 10 mesi. Il vino viene tutto venduto alle bot-
tie del luogo ed a quelle del circondario. Questi comunisti
hanno in vendita ogni anno pochi centinaja di bottoli di seta,
e di miele con cera, nonché alquanto agnelli, ed ricavato dei
quali bastano le imposte pubbliche e private, coprono il
vagno del mancante grano, e si provvedono al sale, all'olio
e ad altri articoli di cui alle famiglie agricole si rendono
indispensabili.

Obdelovanje zemlje

Zemljišča obdelujejo na enak način kot v Pliskovici [... pred vsako setvijo njive preorjejo, površina se poravna. Grude zemlje razbijejo deloma s povezanimi snopi drevesnih vej, deloma pa z motiko. Okoli parcel okopavajo, da se odstrani plevel. Ajdo rahlo okopavajo, repo redčijo in na novo sadijo, koruzo se opleje in osuje z zemljo. Trte so postavljene v vrstah, zato se okopava zemljo med njimi. Zemljišča nizke kakovosti in z malo zemlje, ki jih izpirajo nalivi dežja in burja, urejajo tako, da odstranijo kamenje in dodajajo novo rodovitno zemljo, da se poravna njiva. Kamenje odpeljejo s kmečkim vozom. Zemljišča kot so pašniki in gozdovi prepuščajo naravnim procesom. Zemljišča obdelujejo marljivo, s trudom in skrbnostjo ...]. Razmerje med zemljiščem posamezne rastlinske vrste s številom prebivalcev, delavcev in živali je naslednje: vas obsega 144 jugerjev oranih in vinogradniških površin. Populacijo sestavlja 300 oseb, ki so v razmerju 1:0,48. Od tega števila prebivalstva, če odstranimo 1/3 nemočnih in otrok, ostane 200 sposobnih za delo na podeželju, kar ustreza 1:0,72. Število krav in volov je 86, kar je v razmerju na enostavne in vinogradniške njive 1:1,67. Če jih združimo s 4 konji, so travniki v razmerju 1:1,93.

11 Qualità e valore dei prodotti

Ogni prodotto della terra riesce della medesima qualità, bontà e valore come quelli del rimanente Carso, meno il vino, il quale riesce di infima qualità. Il grano prodotto da questi terreni è sufficiente in un anno di mediocre fertilità, per questa popolazione per soli 9-10 mesi. Il vino viene tutto venduto alle osterie del luogo e a quelle vicine. Questi comunisti danno in vendita ogni anno poche centinaia di bozzoli di seta e di (...), nonché alquanti agnelli, col ricavato dei quali tacitano le imposte pubbliche e private, coprono il vuoto del mancante grano e si provvedono il sale, l'olio e altri articoli di cui alle famiglie agricole si rendono indispensabili.*

Kakovost in vrednost pridelkov

Vsak pridelek je enake kakovosti, okusa in vrednosti kot drugi pridelki ostalih kraških vasi, razen vina, ki je zelo slabe kakovosti. Pšenica zadostuje za 9-10 mesecev, če je letina povprečna. Vino v celoti prodajajo v gostilnah v vasi ali okolici. Vaščani prodajo vsako leto nekaj sto svilenih kokonov in nekaj ovac. Z izkupičkom od prodaje plačajo javne in privatne dajatve, kupujejo semensko pšenico, sol, olje in druge izdelke.

* Comunisti: Člani skupnosti ali «Comune», Gemeinde (gmajna) (skupna zemlja, skupna imovina: neobdelana zemlja, pašniki in gozdovi).

Vincoli delle proprietà

e numero delle pofas

fieri

La proprietà dei fondi è delle med. natura come quelli della *Parrocchia* comune di *Pliscovilla*, e così sono vincolati ugualmente come quelli, parte verso la Signoria feudale di *S. Daniel*, parte verso quella di *Reifenburg*, *Reisheim* e parte verso quella di *Sabla*.

In origine sono stati istituiti 10 *Mari*, i quali col'accrevere della popolazione e delle seguite divisioni sono fraktionati poche in $\frac{1}{4}$ e la massima parte in $\frac{1}{4}$ di *Mari*, altre qualcheuno di ancor più ristrette estensioni.

Anche qui si trovano delle terre feudi in origine comuni, e di proprietà collettive i quali sono soggetti all'annua contribuzione perquisita di un canone verso la pred. Signoria.

Il quartiere parrocchiale il Parroco più tempo di *Comun*, dal *Soprintendente* è ritirata la libera collettura.

Casa

Questa comune comprende 58 case di abitazioni. Nelle quali alcune sono coperte con tegole, altre con paglia, e la massima parte con lastre di pietra. Le case sono sufficientemente comode per le occorrenze dell'agricoltore. Inoltre ogni agricoltore tiene un edificio economico coperto con paglia di tegole. Tanto le case, quanto gli edifici economici sono fabbricati di pietra viva consolidata con malta.

Nessun edificio è assicurato.

12 Vincoli sulla proprietà e numero delle progressioni

La proprietà dei fondi è della medesima natura come quelle della comune di Pliscovizza [...], i fondi di questo comune sono divisi fra gli possedienti della Comune, i quali esercitano i diritti di padronanza. Versano però la corresponsione del laudemio (imposta sul trapasso di proprietà) alla Signoria fondale di Sablja]. Essi sono vincolati ugualmente in parte verso la Signoria fondale di S. Daniele, in parte verso le Signorie di Rifemberk superiore e Sablja. In origine sono stati istituiti 10 masi, i quali all'accrescere della popolazione e delle conseguenti divisioni sono frazionati poche in 1/2 e la massima parte in 1/4 di masi, altre di ancor più ristretta estensione. Anche qui si trovano delli terreni di origine comunale, e di presente coltivati, i quali sono soggetti all'annua corresponsione (pagamento) perpetua di un canone verso la presente Signoria. Il quartese percepisce il parroco di Comen, al cappellano è rilasciata la libera collettura.

Omejitive lastništva in število prenosov

Vrsta lastništva je ista kot v Pliskovici. [... Zemljišča v tej skupnosti so porazdeljena med lastniki z lastniško pravico, toda plačujejo davek na prenos nepremičnin (*Laudemium*) gospostvu *Sable* (Velike Žablje) ...], delno tudi gospostvoma Štanjela in Rihemberka. Na začetku je bilo ustanovljenih 10 *masov**, kateri so kot posledica povečanja prebivalstva in razdelitve zemlje bili razdeljeni na polovice in večinoma na četrtine. V Tomačevici je tudi nekaj zemljišč v skupni rabi, za katere se vsako leto plača davek gospostvu. Davek tako imenovani *quartese***, se plača župniku v Komnu, kaplanu je dovoljeno prosto zbiranje prispevkov.

* Maso: količina zemlje, običajno 12 jugerjev, vendar spremenljiva glede na naravo krajev, ki bi jo lahko družina kmetov letno obdelala s parom volov ali z enim plugom.

** Quartese: škofove dominikalne desetine na štiri dele, ena je bila namenjena škofu, druga revežem, tretja je bila namenjena vzdrževanju cerkve, četrta pa duhovščini v podporo.

13 Case

Questo comune comprende 58 case di abitazione, delle quali alcune sono coperte con tegole, altre con paglia e la maggior parte con lastre di pietra. Esse sono sufficientemente comode per le occorrenze dell'agricoltore. Inoltre, ogni agricoltore tiene un edificio economico coperto con paglia di segale. Tanto le case, quanto gli edifici economici sono fabbricati di pietra viva consolidata con malta. Nessun edificio è assicurato.

Hiše

V Tomačevici je 58 hiš, nekatere so pokrite s ploščami, druge s slamo in večina s kamnitimi ploščami *škrlami*. Vsak kmet ima hlev pokrit z rženo slamo. Hiše in hlevi so narejeni iz kamna in povezani z apnom. Nobena hiša ni zavarovana.

Industria

La principale industria attivata da questi comunisti consiste nella coltivazione delle terre. Essi coltivano pure ogni anno 3 o 400 piante di bollati di seta, e da 300 piante di seta unite con cura, secondo l'uso e l'altro dato in vendita alla piazza di Sorbia.

Estimo

Del Prodotto lordo in natura

S 15.

Descrizione delle generi
di coltura, e delle divi,
come in elapi

Giusto i due qui uniti Protocolli, l'uno di determinazione
delle generi di coltura, e l'altro di classificazione; i terreni
di questa comune si dividono come segue

1.	5 Campi Nativi semplici in 3 Elapi	
2.	" " " " " " " "	3
3.	Prati semplici	2
4.	" " con legna	2
5.	Pascoli semplici	2
6.	" " con legna	1
7.	Boschi	1
8.	Orti	1

S 16.

Dimostrazione degli
Ammisibili

Non è stato profittabile di ottenere alcun Regimento o altro
dato dal quale si avrebbe potuto desumere la quantità di questi
fondi, perchè ne vengono tenuti.

Non si è, che le semplici gratuite verbalità deposizioni della
Deputazione Comunale sul prodotto delle diverse generi di
coltura, sopra delle quali a suo luogo se ne parlerà.

14 Industria

La principale industria attivata da questi comunisti consiste nella coltivazione dei terreni. Essi coltivano pure ogni anno da 3 a 400 fusti di bozzoli da seta e da 6 a 800 fusti di (?) misto con cera, essendo l'uno e l'altro dato in vendita nella piazza di Gorizia.

Obrt

Glavna dejavnost prebivalstva je obdelovanje zemlje. Vsako leto gojijo tudi od 3 do 400 steblov svilenih kokonov in 6 do 800 stebel (?) mešano s smolo ki jih prodajajo potem na tržnici v Gorici.

Ocenjevanje bruto proizvoda v naravi

15 Descrizione dei generi di coltura e della suddivisione in classi

Sulla base dei due protocolli, uno di determinazione dei generi di coltura e l'altro di classificazione, i terreni di questa Comune si suddividono come segue:

Opis vrste pridelkov in razdelitve v razrede.

Na podlagi registra vrste pridelkov in razdelitve v razrede, se zemljišča Tomačevice razdeli kot sledi:

1:	Navadne orne njive:	3 razredi
2:	Orne njive s trtami:	3 razredi
3:	Navadni travniki:	2 razreda
4:	Travniki z drevesi:	2 razreda
5:	Navadni pašniki:	2 razreda
6:	Pašniki z drevesi:	1 razred
7:	Gozdovi:	1 razred
8:	Vrtovi:	1 razred

16 Dimostrazione degli amminnicoli

Non e' stato possibile di ottenere alcun registro o altro dato dal quale si avrebbe potuto desumere la rendita di questi fondi, perché' da nessuno tenuto. Non si ha che le semplici, gratuite verbali deposizioni della Deportazione comunale sul prodotto delle diurne specie di coltura, sopra delle quali a suo luogo se ne parlerà.

Izkaz ustnega prikaza

Podatka o donosu teh parcel ni bilo mogoče pridobiti, saj se ne vodi register o tem. Od vaščanov imamo samo ustna poročila o dnevni vrstah pridelka, o tem se bo še govorilo.

Numero progressivo	Indicazione della Sezione	Nro di Casa	Nomi, Con lizione e Domicilio	OSSERVAZIONI
			del Proprietario	
93			Tomasovizza Comune	
	II		813, 730, 723, 914, 920, 1014, 1063, 1078, 1120, 1136, 1137, 1152, 1158, 1236, 1263, 1277, 1278, 1364	
	III		16, 73, 132, 777, 790, 732, 739, 819, 867, 876, 878, 909, 948, 953, 978, 1374, 1375, 1376, 1377, 1378, 1379, 1380, 1381, 1382, 1383, 1384, 1385, 1386, 1394a	
94		48	Lotta Giuseppe e Matteo Agricoltori Fabbricanti	
	III		833	
		54	Zollia Josef (fiume) Archid. Tommasovizza	
	III		908	
	Comune di		Donna di 13 Aprile 1822 Bruno Cappellari De. Cal.	

**Delni abecedni seznam lastnikov zemljišč in stavb,
1822.** [Archivio di Stato di Trieste, Fondo catasto
franceschino, Sottoserie distretto di San Daniele, Comune
di Tomasovizza. Tomasovizza 821.07 (1818 - 1822), Elenco
alfabetico dei proprietari dei fondi ed edifici]

165

Provincia _____ Distretto _____

Circolo _____ Comune _____

ELENCO ALFABETICO

dei Possidenti di Beni stabili, e delle Proprietà stabili che appartengono a cadauno
ripartite per Sezioni

Numero progressivo.	Indicazione della Sezione	Nro. di Casa	Nome, Condizione e Domicilio del Proprietario	OSSERVAZIONI
65		20.	<i>Perbenko Giovanni di Paolo Agricoltore Tomačevica</i>	
	II		<i>701, 106, 106, 109, 100, 109, 100.</i>	
	III		<i>109, 106, 106, 109, 101, 107, 109, 100, 109, 109, 109 100, 107, 100.</i>	
			<i>Esig. 55.</i>	

V dokumentu imenovanem *«Elenco alfabetico dei proprietari dei fondi ed edifici»* **Abecedni seznam lastnikov zemljišč in stavb** (821.07, št. strani: 14, l. 1822) so evidentirani vsi lastniki po abecedi. Pri vsakemu lastniku je napisana hišna številka, ime in priimek lastnika in številke parcel in objektov po razredih. Pod skupnost (*Comune*) Tomačevica spadajo tudi nekatere parcele, na primer kal, parcela številka 909.

V dokumentu imenovanem *«Protocollo Particelle fondi»* **Zapisnik kmetijskih zemljišč** (821.02, št. strani: 74) so evidentirane vse parcele obdelovalnih in drugih kmetijskih zemljišč. Označene so z imenom in priimkom lastnika. Vsi lastniki parcel v Tomačevici imajo status kmeta. Del parcel je v lasti grofa Lanthierija iz Rihemberka, nekatere druge parcele so v lasti skupnosti (*Comune*). Vsaka obdelovalna parcela ima označene vrste pridelkov in njeno površino.

V dokumentu imenovanem *«Protocollo Particelle edifici»* **Zapisnik stavbnih zemljišč** (821.04, št. strani: 8) so evidentirane parcele hiš in stavb označenih v mapi od številke 1 do številke 132. Pri vsaki številki je evidentirano ime in priimek ter status lastnika, hišna številka, opis in površina objekta. Vsak kmet (po hišni številki) je imel lastno stanovanjsko hišo, *borjač* (dvorišče), hlev in druge prostore namenjene različnim potrebam.

Nro. del foglio.	Denomina- zione della Contra- da.	Nro. della Particella.	Qualità legale				Nro. di Cassa.	Nome e Cognome	Condizione	Domicilio
			Dominicale	Rusticale						
DEL PROPRIETARIO										
III	Tomas savizza	1	"	"	"	"	20	Pezhenho' Giovanni di Paolo	Agricoltore	Tomasavizza
"	"	2	"	"	"	"	24	Mersati' Giovanni p' Tomaso	"	"
"	"	3	"	"	"	"	21	Mersati' Andrea p' Andrea	"	"
"	"	4	"	"	"	"	-	Tomasavizza Comune	"	"
"	"	5	"	"	"	"	26	Turlan' Antonio p' Antonio	"	"
"	"	6	"	"	"	"	22	Turlan' Giuseppe di Giuseppe	"	"
"	"	7	"	"	"	"	51	Lehuka' Andrea p' Giorgio	"	"
"	"	8	"	"	"	"	52	Lehuka' Luca p' Giorgio	"	"
"	"	9	"	"	"	"	46	Buda' Michele p' Luca	"	"
"	"	10	"	"	"	"	51	Lehuka' Andrea p' Giorgio	"	"
"	"	11	"	"	"	"	50	Buda' Antonio p' Giuseppe	"	"
"	"	12	"	"	"	"	21	Mersati' Andrea p' Andrea	"	"
II	"	12 13	"	"	"	"	45	Buda' Michele p' Luca	"	"
"	"	14	"	"	"	"	49	Turlan' Giuseppe di Giovanni	"	"
"	"	15	"	"	"	"	46	Buda' Michele p' Luca	"	"
"	"	16	"	"	"	"	49	Turlan' Giuseppe di Giovanni	"	"
"	"	17	"	"	"	"	46	Buda' Michele p' Luca	"	"
"	"	18	"	"	"	"	47	Buda' Antonio p' Andrea	"	"
"	"	19	"	"	"	"	46	Buda' Michele p' Luca	"	"
"	"	20	"	"	"	"	47	Buda' Antonio p' Andrea	"	"

Specie di coltura	Estensione piana	Classe	annua Rendita netta	Valor Capitale a p. o/o.	ANNOTAZIONI.	
DEL TERRENO						
in Moneta metallica						
	Fazze.	Kiafer.	Fiorini	kr.	Fiorini	kr.
Orto con frutta		2,35				
"		26,16				
"		22,64				
"		580,33				
Orto con frutta		201,18				
"		195,82				
"		26,00				
"		71,65				
"		85,43				
"		17,25				
"		154,64				
Orto con frutta		99,00				
"		190,92				
"		95,00				
Orto con frutta		32,45				
"		26,42				
"		10,92				
"		35,75				
"		27,20				
"		92,47				
"		14,40				
Orto con frutta		51,00				
"		17,65				
Orto con frutta		1.295,65				
		1.440,95				

Delni (ena stran) zapis kmetijskih zemljišč, 1818 - 1822; 1839 [Archivio di Stato di Trieste, Fondo catasto franceschino, Sottoserie distretto di San Daniele, Comune di Tomasovizza. 821.02, Tomasovizza 821.02 (1818 - 1822; 1839 (aggiornamenti), Protocollo Particelle fondi]

He. (Kriegsfeldung) (Vogel) H. 1. (ma) J. J. J. J.

**Delni (ena stran) zapis kmetijskih zemljišč,
1818 - 1822; 1839** [Archivio di Stato di Trieste,
Fondo catasto franceschino, Sottoserie distretto
di San Daniele, Comune di Tomasovizza.
821.02, Tomasovizza 821.02 (1818 - 1822; 1839
(aggiornamenti), Protocollo Particelle fondi]

Nro. nella Mappa.	Nome e Cognome.	Condizione	Domicilio	Nro.	Qualità	Estensione dell'area com- preso lo spazio del Cortile.
del Proprietario				delle Case ed Edifizj		
						Jugeri Metri
1	Sibella Giuseppe e Gio: Matteo	Agricoltore	Torrefranca	57	Casa abitazione con 2 Halls corti	115 12
2	Turlan Antonio e Antonio	"	"	26	Casa a dispo- nibile	25 90
3	Sibella Giorgio e Matteo	"	"	50	Casa abitazione con Corti	27 90
4	Bandel Martino e Martino	"	"	29	Halla per 4 Bov.	4 00
5	Sudello	"	"	29	Casa abitazione con due Corti	52 65
6	Bandel Giuseppe e Giuseppe	"	"	28	Casa abitazione con 2 Halls corti	60 92
7	Torrefranca Giuseppe e Giorgio	"	"	27	Torre	175 00 155 00 62 00 29 00 46 00
8	Turlan Giuseppe e Giuseppe	"	"	22	Casa a dispo- nibile	
9	Sudello	"	"	22	Casa abitazione con Torrefranca con Halls corti	153 20
10	Turlan Antonio e Antonio	"	"	26	Casa abitazione con 2 Halls e cortile	249 35
11	Morselli Giuseppe e Andrea	"	"	25	Casa a dispo- nibile con Halls e due Corti	95 15
12	Schucka Andrea e Giorgio	"	"	51	Casa abitazione con 3 Halls corti	30 00 40 00
13	Schucka Lucca e Giorgio	"	"	52	Casa abitazione con 2 Halls corti	52 00 57 00
14	Banda Antonio e Andrea	"	"	47	Casa abitazione con 2 Halls piano con Halls corti	62 25
15	Banda Michele e Lucca	"	"	48	Casa a dispo- nibile con Corti	25 20
16	Banda Antonio e Andrea	"	"	47	"	22 50
17	Turlan Giuseppe e Giovanni	"	"	49	Casa abitazione con piano superiore Halls e Corti	35 45
18	Banda Antonio e Giuseppe	"	"	50	Casa abitazione con 2 piani con 2 Halls con Corti con due Corti	154 25
19	Turlan Giuseppe e Giovanni	"	"	49	Casa a dispo- nibile con Corti	35 30
20	Banda Antonio e Andrea	"	"	47	Halla per 4 Bov. con Corti	40 50

Indicazione di quest' Area del Terreno più vicino		Secondo l'Affitto espressa- mente rilevato, e dopo fatte le legali deduzioni risulta di netto imponibile		ANNOZZIONI	
specie di cultura	Classe	Annua Ren- dita dell' Area della Casa in Moneta metallica	Valore Rendita dell' Area ed diro. asseme	Valore Capetale p. 100	
nei medesimo		in Moneta Metallica			
fi.	kni	fi.	kni.	fi.	oi

Annotazioni: **opombe**
Strani z opombami, na
katerih ni napisanih
opomb, niso objavljene

del Proprietario: **lastnik**
Nro. nella mappa: **številka v mapi**
N.me e Cognome: **ime in priimek**
Condizione: **status**
Domicilio: **naslov**
delle Case ed Edifici: **hiše in stavbe**
Nro: **hišna številka**
Qualità: **vrsta stavbe**
Estensione dell'area compreso lo spazio
del Cortile (Jugeri ali Klafteri):
skupna površina z dvoriščem

**Zapis stavbnih zemljišč, 1818 - 1822;
1839** [Archivio di Stato di Trieste, Fondo
catasto franceschino, Sottoserie distretto
di San Daniele, Comune di Tomasovizza.
821.04, : Tomasovizza 821.04 (1818 - 1822;
1839 (aggiornamenti), Protocollo Particelle
edifici]

Nro. nella Mappa	Nome e Cognome.	Condizione	Domicilio	Nro.	Qualità	Estensione dell'area com- presa lo spazio del Cortile.
del Proprietario				delle Case ed Edificj		
						Jugeri [klafter]
21	Buda Michele & Lucrezia	Agricoltore	Domgavizza	48	Casa abitazio- ne di un piano in stalla e orto	34 01
22	Makowz Francesco di Giuseppe	"	"	46	Casa diiferent- e usi	5 32
23	Sudello e Bonfatti 43	"	"	46	Cortile	101 46
24	Makowz Francesco di Giuseppe	"	"	46	Casa abitazione di un piano	11 23
25	Perkenko Andrea & Antonia	"	"	45	Dom.	31 90
26	Sudello	"	"	45	Casa diiferent- e usi	6 24
27	Makowz Francesco di Giuseppe	"	"	46	Stalla da Ma- jale	10 00
28	Perkenko Andrea & Antonia	"	"	45	Dom.	10 40
29	Makowz Francesco di Giuseppe	"	"	46	idem	6 75
30	Perkenko Andrea & Antonia	"	"	45	Casa abitazio- ne	9 10
31	Stamgh Giuseppe di Giuseppe	"	"	44	Dom.	21 12
32	Stucka Giovanni & Giovanni	"	"	43	Stalla	4 00
33	Stucka Antonio di Giorgio	"	"	42	Casa abitazio- ne di un piano	22 40
34	Stucka Giovanni & Gio- vanni	"	"	43	Dom.	7 00
35	Stucka Antonio di Giorgio	"	"	42	Casa di diifer- enti usi	375
36	Stucka Giovanni & Giovanni	"	"	43	Stalla per 4 bovini	15 00
37	Stucka Antonio di Giorgio	"	"	42	Dom.	10 29
38	Sudello	"	"	42	Stalla per 4 bovini	21 00
39	Stucka Antonio di Giorgio	"	"	42	Stalla da Ma- jale	6 00
40	Sudello	"	"	42	Cortile	79 30
						451.44

Nro. nella Mappa.	Nome e Cognome.	Condizione	Domicilio	Nro.	Qualità	Estensione dell'area com- preso lo spazio del Cortile.	
del Proprietario				delle Case ed Edifizi			
						Jugeri	Alatres
41	Liberto Antonio di Giorgio	Agricoltore	Sempracizza	42	Casa d'abitazione in campagna con Cortile		97 60
42	"	"	"	42	Casa d'abitazione in campagna con Cortile		10 00
43	Maresca Giuseppe g. Andrea	"	"	23	Due Stalle con Cortile		106 57
44	Maresca Andrea g. Andrea	"	"	21	Casa d'abitazione in campagna		14 20
45	Maresca Giuseppe g. Andrea	"	"	23	Casa d'abitazione in campagna		10 40
46	Maresca Andrea g. Andrea	"	"	21	Stalla per a- sini		36 00
47	Sudella	"	"	21	idem		8 40
48	Sudella	"	"	21	Cortile		47 09
49	Maresca Andrea g. Andrea	"	"	21	Casa di fienone in campagna		14 40
50	Liberto Francesco di Francesco e Consorte	"	"	14	Cortile		16 00
51	Liberto Francesco di Francesco	"	"	14	Casa d'abitazione in campagna		9 30
52	Liberto Francesco g. Antonio	"	"	15	idem		4 00
53	Maresca Andrea g. Andrea	"	"	21	Casa di fienone usi		6 76
54	Maresca Giovanni g. Gio- anni	"	"	24	Casa di fienone in campagna con Cortile		99 40
55	Perfetti Giovanni di Carlo	"	"	20	Casa d'abitazione in campagna con Stalla e Cortile		76 42
56	Liberto Francesco g. Giuseppe	"	"	16	Casa d'abitazione in campagna con Stalla e Cortile		59 00
57	Liberto Giuseppe g. Mar- tino	"	"	19	Stalla		12 60
58	Sudella	"	"	19	Casa di fienone usi		6 60
59	Liberto Giorgio g. Matteo	"	"	17	idem		7 70
60	Liberto Martino g. Andrea	"	"	18	idem		11 45
						681 29	

Nro. nella Mappa	Nome e Cognome.	Condizione	Domicilio	Nro.	Qualità	Estensione dell'area com- preso lo spazio del Cortile.
del Proprietario				delle Case ed Edifizj		
						Jugeri Klafter
61	Shukla Giuseppe g ^o Martino	Agricoltore	Domusacizza	19	Casa d'abitazione	1670
62	Shukla Martino g ^o Andrea	"	"	18	Stalla	895
63	Shukla Giuseppe g ^o Martino	"	"	19	Dom.	700
64	Shukla Martino g ^o Andrea	"	"	18	Casa d'abitazione	1975
65	Shukla Martino g ^o Andrea	"	"	18	Stalla	1507
66	Shukla Giorgio g ^o Matteo	"	"	17	Casa d'abitazione	1000
67	Shukla Gregorio g ^o Giuseppe	"	"	16	Stalla con Cortile	880
68	Shukla Giorgio g ^o Matteo	"	"	17	Dom.	814
69	Shukla Giorgio g ^o Giuseppe	"	"	15	Casa d'abitazione con due stalle e Cortile	10527
70	Sudello	"	"	15	Casa d'abitazione	1200
71	Shukla Francesco g ^o Francesco	"	"	14	Stalla con Cortile	4355
72	Shukla Antonio g ^o Antonio	"	"	14	Casa d'abitazione con due stalle e Cortile	11800
73	Shukla Francesco g ^o Francesco	"	"	11	Casa d'abitazione con due stalle e Cortile	16045
74	Shukla Giovanni g ^o Antonio	"	"	13	Casa d'abitazione con due stalle e Cortile	4200
75	Perhenko Giuseppe g ^o Antonio	"	"	10	Casa d'abitazione con due stalle e Cortile	7275
76	Perhenko Andrea g ^o Antonio	"	"	9	Dom.	1170
77	Perhenko Giuseppe g ^o Michele	"	"	8	Stalla con Cortile	2318
78	Perhenko Antonio g ^o Giuseppe	"	"	7	Casa d'abitazione con piano con Cortile	1500
79	Perhenko Giuseppe g ^o Michele	"	"	8	Dom. con due stalle	1930
80	Perhenko Andrea g ^o Antonio	"	"	9	Stalla con Cortile	1944
						70225
						65746

Nro. nella Mappa.	Nome e Cognome.	Condizione	Domicilio	Nro.	Qualità	Estensione dell'area com- preso lo spazio del Cortile.
del Proprietario				delle Case ed Edificj		
						Jugeri klafter
81	Berzhent's Giuseppe gno Michele	Agricoltore.	Torreggiovizze	8	Stalla con Corte	400
82	Berzhent's Andrea gno Antonio	"	"	9	Due Stalle con Corte	604
83	Berzhent's Giuseppe gno Michele	"	"	8	Stalla con Corte	1760
84	Berzhent's Giuseppe gno Antonio	"	"	10	Casa di fienone, bufi con stalla e Corte	10024
85	Torzani Antonio gno Giuseppe	"	"	7	Stalla con Corte	6170
86	Furlan Bartolo di Filippo	"	"	4	Dem.	5100
87	Susotto	"	"	4	Casa di abitazione, un piano con Corte	1200
88	Berzhent's Antonio di Paolo	"	"	6	Dem.	2900 1050
89	Mosel Antonio gno Matteo	"	"	5	Casa di fienone, bufi con Corte	1260
90	Furlan Bartolo di Filippo	"	"	4	Stalla per b. bovina con Corte	4574
91	Mosel Antonio gno Matteo	"	"	5	Dem.	1455
92	Pizzari Antonio di Giovanni	"	"	3	Dem.	2545
93	Berzhent's Antonio di Paolo	"	"	6	Dem.	2000
94	Pizzari Antonio di Giovanni	"	"	3	Casa di abitazione, due con Corte	960
95	Mosel Antonio gno Matteo	"	"	5	Stalla con Corte, una casa di fienone, bufi	5112
96	Mosel Cosetta gno Matteo	"	"	1	Casa di abitazione, tre con una orto, vigna e Corte	1935
97	Mosel Antonio gno Andrea	"	"	2	Casa di fienone, bufi	1123
98	Mosel Cosetta gno Matteo	"	"	1	Hortine di Stalla	1050
99	Mosel Antonio gno Andrea	"	"	2	Stalla	1040
100	Mosel Antonio gno Matteo	"	"	5	Casa di abitazione	2400
						57420 59270

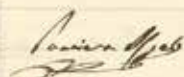
Nro. nella Mappa	Nome e Cognome.	Condizione	Domicilio	Nro.	Qualità	Estensione dell'area com- preso lo spazio del Cortile.	
						delle Case ed Edif. j	
						Jugeri	Misuri
101	Pezhenko Antonio di Carlo	Agricoltore	Tornafavizza	6	Casa d'abitazi- ne		7.60
102	Masoli Antonio g. Andrea	"	"	2	idem		19.40
103	Masoli Antonio g. Matteo e Comp. 26	"	"	8	Cortile		25.45
104	Pezhenko Antonio di Carlo	"	"	6	Casa d'abitazi- one con cortile		57.75
105	Petola Andrea g. Matteo	"	"	52	Casa d'abitazi- one con cortile		121.10
106	Pezhenko Martino g. Andrea	"	"	18	Stalla		11.70
107	Petola Andrea g. Matteo	"	"	52	idem		14.30
108	Obertani S. ^a Maria	"	"	58	Casa d'abitazi- one		93.15
109	Terzi Antonio g. Giuseppe	"	"	"	idem		15.20
110	Terzi Andrea g. Giuseppe	"	"	54	idem		12.40
111	"	"	"	"	Cortile		22.00 67.07
112	"	"	"	54	Casa d'abitazi- one		12.00
113	Terzi Antonio g. Giuseppe	"	"	"	Provine		5.00
114	Pezhenko Antonio di Carlo	"	"	6	idem		5.00
115	Basso Antonio e Antonio	"	"	55	Casa d'abitazi- one con stalla e cortile		134.00
116	Luara Giovanni g. Giorgio	"	"	36	Casa d'abitazi- one con cortile		112.02
117	Petola Antonio di Antonio	"	"	10	Stalla		16.40
118	Luodette	"	"	"	Casa d'abitazi- one con cortile		145.10
119	Petola Giovanni g. Giorgio	"	"	39	Casa d'abitazi- one con cortile		10.00 20.40
120	Petola Antonio di Antonio	"	"	37	idem		45.44

Partizione di quest' Area col Terreno più vicino			Secondo l'Affitto espre- samente rilevato, e dopo fatte le legali deduzioni risulta di netto imponibile					
Nella Mappa	specie di cultura	Classe	Annuo Ren- dita dell' Area della Casa in Moneta metallica	in Moneta Metallica	in Moneta Metallica	in Moneta Metallica	in Moneta Metallica	
N.ro	usi medesimo		fi	kni	fi	kni	fi	ni

ANNOTAZIONI.

Zapisnik stavbnih zemljišč, 1818 - 1822; 1839 je prikazan v celoti, in sicer od številke 1 do številke 132 (*N.ro nella Mappa*). Prve strani zapisnika in te dve strani prikažejo kako izgleda poskeniran original arhivske strani. Na desni ima prostor za beleženje. Desne strani, ki so brez pripomb, niso objavljene v knjigi. [Archivio di Stato di Trieste, Fondo catasto franceschino, Sottoserie distretto di San Daniele, Comune di Tomasovizza. 821.04, : Tomasovizza 821.04 (1818 - 1822; 1839 (aggiornamenti), Protocollo Particelle edifici]

Nro. nella Mappa.	Nome e Cognome.	Condizione	Domicilio	Nro.	Qualità	Estensione dell'area com- preso lo spazio del Cortile.
del Proprietario				delle Case ed Edifizj		
						Jugeri Metri
121	Petelo Martinoz Japaro	Agricoltore	Turrafauriga	61	Casa a differe- ti usi	4 46 22 00
122	Petelo Antonio d. Antonio	"	"	37	Casa d'abitazione e stalla con corte	71 35
123	Petelo Giovanni Japaro	"	"	39	Stalla con corte	69 04
124	Petelo Antonio d. Martino	"	"	31	Casa d'abitazione e stalla con corte	129 84
125	Petelo Giuseppe d. Martino	"	"	32	"	100 30
126	Turlan Antonio d. Antonio	"	"	34	Casa d'abitazione e stalla con corte	155 60
127	Turlan Antonio d. Antonio	"	"	35	"	50 56
128	Turlan Giuseppe d. Antonio	"	"	33	"	52 60
129	Petelo Giuseppe d. Martino	"	"	32	Stalla con corte	21 45
130	Turlan Andrea d. Antonio	"	"	36	"	14 22
131	Turlan Giuseppe d. Antonio	"	"	"	"	12 00
132	Petelo Giovanni Japaro	"	"	39	"	60 00
						751 25 766 38

 Antonio d. Antonio

Parificazione di quest' Area col Terreno più vicino			Secondo l'Affitto espresso- mente rilevato, e dopo fatte le legali deduzioni risulta di netto imponibile	
specie di cultura	Classe	Annua Ren- dita dell' Area della Casa in Moneta metallica	in Moneta Metallica	
dei medesimo		fr. cent.	fr. cent.	fr. cent.

ANNOZZIONI

Summa delle Pagine

n°	pag.	Alfabet
1	2-63	
2	451, 24	
3	651, 70	
4	653, 46	
5	592, 70	
6	574, 28	
7	940, 35	
	1.000, 00	
	760, 88	
	239, 12	

Importo 3 583, 04
500, 07

Regist. L. 20 km. Ottobre 1880
già con unione di affiliazione

La misura locale attuale è di 1014, 83
Punta di 240. Portuale di 1014, 83
Alfabet di 11 di Lianna

Pauline
gl.

Spazio Interio. Area delle Sigarette 2.
Raffinazione sopra.

Lorenzo Pignatelli - Pignatelli - Pignatelli
Antonio Lucian Decano fur per

Portia di 15 Aprile 1882 Bruno Cappitani P. C. 1882

178
173
151

Družina Šibelja *Kerkovi*, okoli leta 1918. Starša Anton in Leopolda Šibelja in njihovi otroci. V prvi vrsti, na stolčku, sedi Anton Šibelja Stjenka (r. 21. 4. 1914).
(Fotografijo hrani Vesna Ščuka -Šibelja, r. 1960, Tomačevica)

Živeli smo dostojno, pridobili smo naše zemlje in nismo trpeli lakote. Na večjih kmetijah ali v mestih smo dobili delo in se navadili novih poklicev. V Trstu smo dobili vse kar smo potrebovali, mladi so potovali čez oceane. Ponosni smo bili, da smo govorili naš jezik. Ustanovili smo različna društva, otroci so obiskovali šolo. Čutili smo, da smo del slovenskega naroda.

1848 - zemljiška odveza in novi poklici.

Konec podložništva in odprava vrhovnih pravic gosposke nad zemljišči

Po rezultatih popisa prebivalstva z dne 31. decembra 1894 je bilo v Tomačevici 56 hiš, tu je živel 140 moških in 132 žensk. Vseh 272 prebivalcev je bilo Slovencev katoliške vere. Parcele so bile povečini obdelane njive. Do konca 18. stoletja se je v vasi skoraj vsaka družina preživljala s kmetijstvom.

Bezirke, Gemeinden, Ort- schaften Distretti, comuni, luoghi Okraji, občine, kraji	Häuser — case — bile	Anzahl der Bevölkerung — Popolazione presunta — Principale prebivalstvo				ConfeSSION — Confession — vera							Umsatzprocente der einkaufenden Bevölkerung — Litoga snote dolo prebivalstva — Obsesteli poko domasnega prebivalstva				
		männlich chalo — moško	weiblich maliče — ženska	zusammen skupno — skupaj	Confession — confes- sion — vera	Katholisch — cattolica — kaniška	Andere — altre — drugi	Deutsche — tedeschi	Italienische — italiani	Illyrische — iliriani	Slovenische — sloveni	Slovanski — slovenski	Andere — altre — drugi				
Kobeli (Dorf, vill., vas)	12	24	27	51	51							51					
Lisjaki (Dorf, vill., vas)	18	43	54	97	97							97					
Lukovec (Dorf, vill., vas)	14	38	44	82	82							82					
Gabrovica 6.21 km ²	88	240	231	471	471							471					
Coljava (Dorf, vill., vas)	17	42	47	89	89							89					
Gabrovica (Dorf, vill., vas)	71	198	184	382	382							382					
Vic., Sch. — vic., se. — vik., t.																	
Gorjansko 17.09 km ²	148	407	375	782	782							782					
Gorjansko (Dorf, vill., vas)	95	260	235	495	495							495					
Vic., Sch. — vic., se. — vik., t.																	
Ivanigrad	42	123	110	233	233							233					
Ivanigrad (Dorf, vill., vas)	27	75	65	140	140							140					
Zagraje (Weiler, col., zas.)	15	48	45	93	93							93					
Nadrožica (Dorf, vill., vas)	11	24	30	54	54							54					
Kobilaglava 9.57 km ²	106	292	256	548	548							548					
Kobilaglava (Dorf, vill., vas)	86	236	206	442	442							442					
Vic., Sch. — vic., se. — vik., t.																	
Tupelče (Dorf, vill., vas)	20	56	50	106	106							106					
Komen 23.81 km ²	435	1169	1094	2263	2263			5	7			2266	1				
Komen	169	402	410	812	812			5	7			793	1				
Divče (Weiler, col., zas.)	15	38	40	78	78							78					
Jablanec (Weiler, col., zas.)	6	14	15	27	27							27					
Komen (Dorf, vill., vas)	148	350	357	707	707							707					
Pl., Sch., P., Tel. — par., se., p., tel. — sup., t., p., tel.																	
Malidol (Dorf, vill., vas)	25	71	70	141	141							141					
Preserje (Dorf, vill., vas)	23	69	55	124	124							124					
Sveto (Dorf, vill., vas)	97	268	244	512	512							509					
Tomačevica (Dorf, vill., vas)	56	140	132	272	272							272					
Volčjigrad (Dorf, vill., vas)	65	219	183	402	402							397					
Kopriva 6.06 km ²	83	197	237	434	434							434					
Berje (Dorf, vill., vas)	13	40	44	84	84							84					
Kopriva (Dorf, vill., vas)	70	157	139	296	296							296					

Popis prebivalstva, Wien, 1894, (Digitalna knjižnica Slovenije – dLib.si)

Po zemljiški odvezi leta 1848 se je kmetom ponudila možnost odkupa zemljišč.

»Konec 18. stoletja je tudi življenje na Krasu vznemirjala nemirna Evropa. Nezadovoljstvo kmetov je bilo vedno večje. Zahteve za plačilo dajatev so bile tako visoke, da so ekonomske in socialne razmere kmetov postale zelo slabe. Toliko, da so presegle mejo dostojnega življenja. Potrebne so bile temeljite reforme».

»Evropsko revolucionarno gibanje se je razširilo tudi v habsburških deželah». Med številnimi reformami, je leta 1848 cesar izdal patent o zemljiški odvezi. Odpravljeni so bili podložništvo in vse dajatve, ki so izhajale iz fevdalnega razmerja».

»Zaradi spremembe načina življenja, so kmetje potrebovali več denarja za preživetje. Odplačevanje nakupa zemlje in obresti je pomenilo za njih veliko breme, zato so nekateri prodali zemljo ali zemljiške pridelke za poravnanje dolgov, drugi so celo prodali kmetije.».

»Z zemljiško odvezo je plemstvo izgubilo vrhovno lastništvo nad zemljo in vse iz tega izvirajoče pravice do fevdalnih dajatev, bremen in uslužnosti, ki jih je prej moral kmet dajati oziroma opravljati». (*Vir: Vojko Kocijančič, Poznane neznanke, str. 52*).

»K reševanju ekonomskih in socialnih problemov Kraševcev so zlasti od konca 19. stoletja naprej poleg osrednjih slovenskih denarnih zavodov veliko pripomogle tudi krajevne hranilnice in posojilnice. V Komnu je bila leta 1899 ustanovljena prva hranilnica».

»Narava je tudi zelo vplivala na razvoj gospodarskih in kulturnih razmer. Med najbolj temeljne probleme za prebivalce Tomačevice in za cel Kras je sodilo investiranje v sanacijo precej rodovitnega kraškega ozemlja, zlasti pa pogozdovanje».

(*Kras, pokrajina, življenje, ljudje. Človek na Krasu skozi zgodovino. Na Krasu od pozne antike do današnjih dni, Branko Marušič*)

Trst: tržnica prehod med 19. in 20. stoletjem. (Fotografijo hrani Bianca Scialpi, Melbourne, Avstralija)

Za kmete ki niso imeli možnosti nakupa zemljišč, je bil izhod selitev v mesta ali v tujino. Mesto Trst je bilo v polnem razvoju, tržnice so ponujale nove izdelke, za mlade kmete so se odpirale nove zaposlitvene možnosti. Veliko žensk in deklet je šlo v mesto, kjer so delale kot kuharice ali pomočnice pri bogatih družinah. Moški in mladi kmetje so iskali zaposlitev na večjih kmetijah ali v kamnolomih.

... Piazza del Ponte Rosso«, - kateri je poglavitno tržišče za različno sadje, sočivje, zelenjavo, za perutnino in divjačino ter drugo hrano. Tukaj vidiš na kupe ne le domačih kmetijskih pridelkov, nego tudi tujih, na ladijah pripeljanih iz Dalmacije, Italije in iz oddaljenih južnih dežel. Po jutrih je tu kupčevanje kaj živahno, ves trg je poln zlasti ženskega ljudstva, in sliši se mnogo slovenskega govora in kramljanja; kajti prodajalke iz okolice, iz Istre in iz Goriškega so večinoma Slovenke, in tako tudi gosposke kuharice. Le tržaške branjevke vabijo pod svojimi stanišči mimogredoče z laškim vpitjem k nakupu. Kogar mika opazovati narodne noše in šege, temu se na tem trgu ponuja dokaj zanimivega.

(Koledar Družbe svetega Mohora: za navadno leto 1890, str. 46). Digitalna knjižnica Slovenije, dLib.si)

Zaradi razvoja mest in prometnih povezav s Trstom nastajajo poklici kot na primer kamnar, pek, čevljar, kovač, šivilja in krojač, ki so prebivalcem omogočali zaslužek. Iz časopisa »Novice« leta 1853 izvemo, da je bilo že takrat v Tomačevici, Malem Dolu ter na Volčjem Gradu, več kamnarjev. «Nekateri so ostali na zemlji in si poiskali dodaten zaslužek z občasnim delom (na primer oranjem, prevozništvom itd.). Drugi, manj premožni, so sicer živeli na vasi, delali pa v mestu (v luki, ladjedelnici, kamnolomih), kjer so živeli ves teden ali pa dnevno odhajali v domači kraj». (*Jasna Fakin Bajec, Vpliv urbanega razvoja Trsta na življenje kraškega kmeta konec 19. in v prvi polovici 20. stoletja*)

Podam Vam o ti priliki opis naše Komenske fare: V sredi cele fare, kakor kloča pri svojih piščetih se razprostira Komen, h kateri se štejejo manjši okrajne Mali dol, Tomačevica, Vočjigrad, kjer je več prav umetnih kamnarjev; eno četert ure od Komna je Suta. Cerkev tukajšna sv. Tilna je prav umetno zidana, pravijo, da je malo taci v našem cesarstvu, ker tudi popotni jo radi obiskujejo. Eno dobro uro od Komna je Pliskovica, ktera obseže majhno vas Kosovela; tu se prideluje prav dobro černo vino. Ne delječ od tod

Leta 1911 je štela Tomačevica 266 duš. V vasi, pri *Britašnih* je obratovala gostilna-trgovina in trtnica (trsne sadike). V bližnji vasi Komen so leta 1911 obratovale čevljarska, kleparska, krojaška, ključavničarska, kovaška, mizarska, pekarska, urarska, zidarska, kolarska in tudi sedlarska obrt (*Ročni kažipot po Goriškem in Gradiščanskem, 1911, letnik 16. Digitalna knjižnica Slovenija, www.dlib.si*)

Novice, 20. aprila 1853 (*Digitalna knjižnica Slovenije – dLib.si*)

Nabrežina, kamnolom, 1950-1952. (Fototeka, odsek za zgodovino in etnografijo pri Narodni in študijski knjižnici, Trst)

POGOZDOVANJE

Kras je bil vse do prvih krčenj v neolitiku (med 10000-2200 pr. n. št.) popolnoma poraščen z gozdovi, potem pa je skozi ves zgodovinski razvoj včasih hitreje, drugič počasneje izgubljal svojo gozdno odejo, dokler ni v začetku devetnajstega stoletja postal skoraj gol. Temu so botrovali požigalništvo, pašništvo, poljedelstvo, kovinarstvo in industrija.

Ko je kraško površje postalo golo v tolikšni meri, da ni več obrodilo, niti ni več zagotavljalo naravne zaščite pred ujmami, dodatno grožnjo njegove potencialne samoohranitvene sposobnosti, so se začele porajati ideje o ponovni ozelenitvi kraške pokrajine z gozdom.

S pogozdovanjem Krasa se je pričelo v drugi polovici 19. stoletja.

Domačini so poskušali goli kraški svet pogozditi z listavci, na katere so bili od nekdanj navezani, a se je izkazalo, da niso primerni za pogozdovanje Krasa. Najbolje se je izkazal črni bor, ki je najlažje prenašal poletno sušo, se zoperstavljal silni burji in hkrati izboljševal tla.

I. svetovna vojna (1914-1918) je presekala kraško pogozdovanje in šele po II. svetovni vojni se je nadaljevalo s pogozdovanjem.

(Povzeto po: Franc Perko, Od ogolelega do gozdnatega Krasa, Geografski vestnik, 1988)

Kraševci na golem Krasu, Slava vojvodine Kranjske, Janez Vajkard Valvasor, 1689.

Iz časopisa *Umni gospodar*, 18. 1. 1865, izdajatelj cesarska kraljeva kmetijska družba Goriška, beremo o polemiki pogozdovanja s sadiko Ailanta, Veliki pajesen (*Ailanthus gradulosa*):

Ker ja g. G...r skušen kmetovavec in gojzdnar, naj mi pové, ktero drugo listno drevo zraste v 12 letih tako debelo in tako visoko, in da se ga nobena žival na paši ne dotakne, tudi koza ne, kakor ja ajlant; ako se tedaj ajlant po Krasu nasadi, občinska paša nič ne trpi, in paša je na Krasu in v Istri za ubozega kmeta ena naj važniših reči. Sklenem tedaj ta govor z vljudno opombo na gospoda G...ra, da sta bila Kras in Istra v dokaj dobrem stanu, predno je Benečanska ljudovlada tamošnje lepe gojzde posekala, da si je svoje ladje delala; zato je naša npravna dolžnost, če ne moremo neposredno tem krajem zope k sreči pomagati, vendar pa po moči vse to storiti, ...

(Piše v članku Jernej Radizza, v Gorici 31. decembra 1864)

Leta 1891 Komisija za pogozdenje Krasa v pokneženi grofiji Goriški in Gradiški poroča o svojem delovanju v obdobju od 30. septembra 1884 do konca leta 1890. V predgovoru beremo: ... *Od dne do dne postajajo ta zemljišča nerodovitnejša, rodovitna zemlja se vedno bolj poizgubava, trava rase vedno redkeje in šibkeje, vedno se bolj prikazujejo gola rebra sivega kamenja. Vsled tega hujša se paša od leta do leta in postane v kratkem tako revna, da se skoro ne splača pasti, dasi je sicer po kakovosti jako dobra.* Iz zapisov izhaja, da je bilo v Tomačevici v obdobju od leta 1885 do leta 1890 nasajenih 175.800 sadik črnih borov (*Pinus austriaca*).

(Vir: *Komisija pogozdenje Krasa v pokneženi grofiji Goriški in Gradiški, Gorica, 1891, Digitalna knjižnica Slovenija, www.dlib.si*)

V časopisu *Edinost*, 17. 2. 1883, preberemo, da se je v Komnu, Velikem Dolu, Malem Dolu, Lipi, Šibeljah in Škrbini in Tomačevici pogozdilo goličav za 56 hektarov.

»Po končani šoli v Komnu sem skupaj s sovrstniki sadila bore v okolici Divč in hraste v okolici Tomačevice«.

(Nam je povedala Pavla Uršič, rojena Gec leta 1937 v Tomačevici, sedaj bivajoča v Argentini).

»Samo od izobraženega
človeka lahko pričakuješ
napredek!« (Marija Terezija)

Komen, razglednica, 1906. Na levi hiša notarja Kotnika, v sredini cerkev sv. Jurija in dimnik Gasparijeve fužine. Na desni stara šola. [Vir: kamra.si, Kosovelova knjižnica Sežana, (Original hrani arhiv Kosovelove knjižnice Sežana). Založniki: Atelier Weiss]

Anton Leban (1849-1925), je bil učitelj v Komnu več kot 30 let. Od 1881–1898 je objavljajl v komenskih šolskih poročilih članke, namenjene staršem, otrokom in šoli ter bil od 1881 prvi predsednik učiteljskega društva za sežansko-komenski okraj. (Fotografija: Digitalna knjižnica Slovenije–dLib.si)

Šola

Šolska reforma se je začela v času vladanja Marije Terezije sredi 18. stoletja. T.i. „splošna šolska naredba“ je izhajala iz stališča, da je »vzgoja mladine obojega spola najvažnejši temelj resnične blaginje narodov«. Na ozemlju, poseljenem s Slovenci, se je zlasti na povsem slovenskem podežlju uveljavljalo šolanje v slovenskem jeziku.

Otroci iz Tomačevice (*Tomaževice*) so koncem 19. stoletja obiskovali štirirazrednico v Komnu. Poleg Tomačevljanov so šolo obiskovali še otroci iz Komna, Volčjega Grada (*Volčjigrad*), Preserij, Malega Dola (*Malidol*). Voditelj šole je bil Anton Leban. V šolskem letu 1894-1895 je obiskovalo komensko šolo od prvega do četrtega razreda in nadaljevalni tečaj 347 otrok. V nadaljevalnem tečaju je bilo 36 učencev. Nadaljevalnega tečaja so se poleg domačih otrok udeleževali tudi otroci iz Trsta in Rihemberka.

Iz Tomačevice je obiskovalo šolo v Komnu 29 otrok:

1. razred prvi oddelek:

Grbec Jožef, Mržek Jožef, Adamič Olga, Buda Alojzija, Ščuka Rozalija

2. razred: prvi oddelek:

Petelin Anton, Bandelj Ivan, Grbec Valentin, Ščuka Angela

3. razred prvi oddelek:

Furlan France, Gec Alojzij, Mržek Jožef, Švara France, Švara Jožef

3. razred drugi oddelek:

Buda Leopold, Ščuka Ivan, Furlan Franca, Pečenko Alojzija, Šibelja Kristina, Švara Alojzija

4. razred prvi oddelek:

Gec Jožef, Ščuka Ivan, Švara Avgust

4. razred drugi oddelek:

Buda Antonija, Ščuka Marija, Ščuka Viktorija

Iz nadaljevalni tečaj:

Furlan Vincencija (odlikovana v ročnih delih), Petelin Rozalija, Grbec Emilija

Dve novi šoli. V Volčjemgradu in v Tomaževici pri Komnu je c. kr. deželni šolski svet ustanovil enorazrednici. Izšolal je namreč iz komenske petrazrednice vasi Volčjigrad, Tomaževica in Malidol ter ustanovil na Volčjigradu enorazrednico za to občino, v Tomaževici pa za Tomaževico-Malidol. S tem je bilo oddanih preko 160 otrok iz komenske šole tema enorazrednicama. Za Volčjigrad je imenovan učitelj g. V. Terčon, učitel v Orleku pri Sežani in za Tomaževico g. J. Macarol, učitelj v Nabrežini.

Na Volčjemgradu so najeli v neki hiši sobo, ki so jo preustrojili v šolsko sobo, ki pa ne bo zadostovala zakonitim določbam.

V Tomaževici so pa sezidali lepo hišico, ki popolnoma odgovarja zakonitim zahtevam in ustreza šolskim potrebam. - Tam se nahaja lepa, primerna in zračna šolska soba, primerno stranišče in neki postranski prostori za drva in pritekline. - Žal, da niso

zidali tudi stanovanja za učitelja, kar bi bilo zelo umestno.

Toliko v Tomaževici-Malidol, kolikor tudi na Volčjemgradu se je pojavljalo veselje na pridobitvi šole in ob tej radosti je narod rajal in v veselju izkipela je marsikaka iskra beseda. Topiči so pokali pozno v noč in Krasu javili veselo novost - nove šole.

Javljala se je hvaležnost onim, ki so pripomogli k temu, da se je šola ustanovila. Želimo obema šolama mnogo sreče, velikega uspeha in naprednosti. Naj bi iz teh dveh šol vzniknili možje, ki bi delovali v dobrobit naroda, čegar sinovi so pravi patrijotje.

Narod brze šole, je narod brez bodočnosti. Zapomnimo si to dobro! Mi smo imeli do sedaj šolo v Komnu. - Iz te šole je že izšlo mnogo mož, ki so narodu na čast. Sedaj imamo šolo doma in upamo, da se število takih mož podvoji. - Iskreno pozdravljamo oba gospoda učitelja.

Nova šola v Tomačevici

V Tomačevici dne 8. 9. 1910 slavnostno otvorijo novo šolo - enorazrednico za potrebe Tomačevice in Malega Dola. Pred tem so otroci obiskovali šolo v Komnu. Učitelj v Tomačevici je bil Josip Macarol iz Nabrežine.

Znano je, da so v komensko petrazrednico všolane vasi: Komen, Preserje, Volčjigrad, Tomaževica in Malidol. - Poslednje tri vasi so izprosile svojo samostojno enorazrednico, in c. kr. deželni šolski svet je dovolil zaradi oddaljenosti od šole Volčjigrajem enorazrednico in baš tako enorazrednico skupno za vasi Tomaževica in Malidol, ki bo v Tomačevici. - V bodočem šolskem letu bodo tedaj otroci teh treh občin iz komenske šole izšolani, a v Komnu ostane vseeno petrazrednica za Komen-Preserje.

(Tovariš, 5. avgust 1910, Digitalna knjižnica Slovenija - dLib.si)

Vsak učenec mora v šoli na tanko in rad ubogati. Šolska postava pravi: »Storite voljno in na tanko vse, kar se vam ukaže: ne storite pa nikoli kej takega, kar vam vasi viksi prepovedujejo. - Pokorščina je prva dolžnost vsakega učenca«

Vsak učenec mora biti prijazen, priljuden, sramožljiv in čeden. Šolska postava pravi: »Po poti hodite tiho in pametno; pozdravite jih, kateri vas srečajo, in imenitnejim osebam se odkrite in priklonite. Ktere učenik v šoli brati ali odgovarjati pokličejo, naj vstanejo in se lepo vstopijo. Ne smete si vseptavati ali za drugimi govoriti. ...

(Učiteljski Tovariš, List za šolo in dom, v Ljubljani 1. sušča 1861)

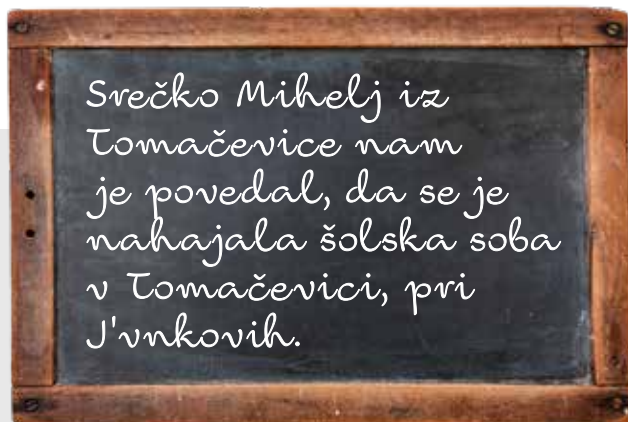
Iz Tomačevice pri Komnu: 18. 5. 1913 so na vasi priredili šolsko veselico, kar je bilo na vasi nekaj novega, in dobiček namenili za nakup knjig za šolsko knjižnico. *(Edinost, 16. 5. 1913, Digitalna knjižnica Slovenije - dLib.si)*

S splošno šolsko naredbo je pismenost začela izgubljati status večšine privilegirane manjšine. Leta 1870 je v šolo hodil že vsak sedmi otrok – stopnja nepismenosti je znašala 60 %. Leta 1887 se je šolal že vsak tretji otrok, stopnja nepismenosti pa se je iz leta v leto manjšala. Leta 1880 je znašala 39 %, ob koncu 19. stoletja 25 %.

Bili so časi, ko priprosti ljudje niso znali ne pisati, ne brati. Oče si je mislil takole: Če sem jaz izhajal brez čačk, bo tudi pob. Glavno je, da zna fant prijeti

za kramp in dekle za kuhalnico. Zadostuje, če zna šteti do sto. ... Novejši čas je prinesel čudno spremembo: Ljudske šole, ki so bile doslej vsaj nekaj ljudske - so postale uradne, državne ustanove. ... Pametni ljudje so izprevideli, da je velikega pomena za otroke - šola, kjer se zberejo skupaj, se nauče medsebojnega obnašanja in se prepreči njih brezdelno potepanje. ... Poleg tega važnega socialnega pomena ima šola kajpada tudi namen, da otroke uči. Jasno je kot beli dan, da dandanes brez čitanja in računastva ne moreš po svetu. ... V naših dneh je treba samostojnih ljudi, ki znajo nele čitati, temveč z lastno glavo tudi misliti. ...

(Naš čolnič, 1925, Digitalna knjižnica Slovenije – dLib.si)

«V šolo sem hodila v Gabrovico. Hodili smo peš. Imela sem sestro Vero. Moj tata je delal na železnici, mama je bila gospodinja. Moja učiteljica je bila Kukanja Lučka, Rože Anica in «Meri»

Najbolj in najlepše mi je bilo v šoli, ko smo plesali *Lepa Anka kolo vodi* in igrali otroške igrice. Po šoli smo šli domov, med potjo smo se igrali z britvico. Igra je bila tako, da smo z roko metali rezilo v zemljo. Igrali smo se tudi s kamenčki.

Poleti smo zgodaj vstajali in gnali živino na pašo. Ko smo jo prignali domov, smo pomagali na kmetiji. Pomagat smo šli tudi sosedom in prijateljem.

Pozimi smo se večkrat igrali Tombolo pri *Elki Švarcevi*. V Tomačevici smo se družili *na Goricah*».

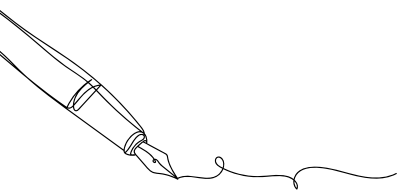
(Pripovedovala je Damijana
Žežlina -Ščuka, roj. 1953,
Tomačevica)

LEPA ANKA KOLO VODI
(Ljudska pesem iz Bele krajine)

Lepa Anka kolo vodi. ...
Kolo vodi i govori: ...
»Mili bože 'al sam lepa. ...
Sam da so mi črne oči! ...
Črne oči i obrve. ...
Daj mi brate konja svojga. ...
Tri bi grada preskočila. ...
Svoje zlato poljubila.« ...

Slika: Matija Jama (Ljubljana, 1872–1947), *kolo*, okoli 1935, olje na platno. (Narodna Galerija Ljubljana, <https://www.ng-slo.si/sz-slo/NGS1405>)

POT V ŠOLO

Lučka (Kukanja) Rudež julij 2023

Prvega septembra leta 1948 sem vstopila v prvi razred osnovne šole. Prvi dan me je v šolo v Gabrovici pospremila mama. Učitelj Srečko Čotar nas je lepo sprejel in povabil v razred. Zaigral nam je na violino. Ko je zaključil z igranjem, je starše prosil naj odidejo in nas pustijo same. Moja mama je bila vsa solzna. Večkrat mi je pripovedovala, da ji je bilo hudo, ker me je morala predati v druge roke. Začelo se je novo obdobje mojega življenja.

Z menoj v razredu so bili moji sošolci iz Tomačevice: Petelin Oracjo, Petelin Atilijo, Srečko Verč, Marijo Gec in drugi iz Gabrovice in Coljave. V kombiniranem oddelku nas je poučevala učiteljica Marija Čotar, ki je s svojo družino stanovala v šoli. Šolski program je odseval razmere povojnih časov.

Ker nisem imela zvezkov, je mama zgladila papir od *škrtocev* (vrečk) in nanj narisala črte. Kasneje sem dobila dva zvezka iz Trsta. Zvezek s črtami je bil za pisanje, zvezek s kvadratkami pa za računstvo. Kupili so mi tudi tablico, da sem na njej vadila doma pisanje in računstvo, saj je tudi tablica imela narisane črte in kvadratke. S papirjem sem ravnala zelo varčno in nisem smela trgati strani iz zvezka.

Primanjkovalo nam je tudi drugih stvari (obleke, obutve...) Mama mi je iz vojaške deke sešila trdne copate, ki so bile ob dežju vse premočene in smo jih sušili v peči štedilnika. Poznalo se je, da smo med vojno, ko so požgali vas, vse izgubili. Igrač sploh nismo poznali. Igrali smo se s kamenčki (*kamenčkali*), malimi palčkami in palicami s katerimi smo risali po pesku kroge in skakali iz kroga v krog (skakljanje). Uporabili smo res samo naravne materiale iz bližnjega okolja.

Malico smo si prinesli od doma. Običajno je to bil kos kruha ali kako domače sadje. Domača marmelada je bila že priboljšek. V šoli smo dobili žlico ribjega olja, ker smo bili od pomanjkanja, podhranjeni. Od doma smo prinesli žlico in učiteljica je nanjo nalila olja, ki smo ga morali pred njo spiti.

To je bilo zelo odvratno, a je bilo obvezno. Lažje je bilo, če si za oljem imel in vzel vsaj malo sladkorja. A tudi tega je primanjkovalo.

Ob vsem tem dogajanju pa smo veliko peli, se skrivali, lovili in plesali kolo. Kako lepo nam je bilo, ko smo se poklicali in zbrali ter skupaj odšli v šolo. Zadnji se nam je pridružil Marijo Gec iz drugega konca vasi. Včasih smo ga še malo počakali, da ni ostal sam. Dečki so spomladi radi lovili kuščarje in tekmovali, kdo ga bo *šicnil* (zadel). Spomni se ene take prigode. Dečki so lovili zelenca, ki se ni dal. Oni pa so vztrajali. Jaz sem jih opazovala in ostala z njimi. Zamudili smo pouk.

V razredu je bil učitelj Čotar. Sošolce je ostro pogledal in jim velel naj pridejo k tabli. Gledali so v tablo in roke so imeli na hrbtu. Iz stenske omare je vzel šibo in dobili so jih po prstih. Zelo so se mi smilili, a ni bilo pomoči. Tak je bil ta učitelj Čotar. Njegova žena, rekli smo ji *Čotarca*, je med poukom skrbela tudi za kozo. Ta se je običajno pasla pred cerkvijo Na *brcu*. Če je ni videla, ko je sedela za katedrom, je hitro poslala kakega dečka, naj jo poišče. Največkrat je to nalogo dobil prav Gecov Marjo. Če je imela opravka s kuhanjem, je v razred poslala najstarejšega sina Zorana, ki je z nami bral. Branja in pisanja nas je le naučila. Velike težave so bile, ko smo začeli pisati s tinto (črnilom). Vsak dan smo morali stekleničke s tinto prinesiti v šolo in po pouku odnesti domov. Na lesenem ročniku smo imeli peresce, ki nas ni vedno ubogalo in v zvezku je bilo polno pack. Če kdo ni znal ali pa je bil brez domače naloge, je bil po pouku zaprt v učilnici. Zgodilo se je, da je *Čotarca* pozabila na te nesrečneže in so dečki kar poskakali skozi okno. Fantje so na poti iz šole tekmovali, kdo bo dlje vrgel stekleničko s tinto, ki se je seveda razbila.

V toplih junijskih dneh so lovili *škržade* in po večjih kamnih iskali med divjih čebel. Spomladi so izdelovali piščalke in iskali ptičja gnezda. Pozimi so se kepali in drsali po ledu. Poleti so se mulci v kalu ali v malodolski lokvi učili plavanja. To je bil takratni plavalni tečaj. Klub pomanjkanju nam je bilo lepo. Bili smo skromni in z malim zadovoljni.

Bralno in pevsko društvo NAPREDEK

Proti koncu 19. in v začetku 20. stoletja do prve svetovne vojne so se začela ustanavljati in delovati mnoga društva, katerih namen je bilo druženje, ustvarjanje in izobraževanje s poudarkom na slovenskem jeziku in kulturi. Interesna področja društev so bila obsežna: pevsko, bralno, športno, tamburaško, mladinsko. V Tomačevici so 12. marca 1911 ustanovili bralno in pevsko društvo *Napredek*.

Iz Tomačevice. (»Napredek«) ~ Pridobili smo si po velikem prizadevanju za svojo šolo, kar je velika olajšava za naše otroke, ki so morali ob vsakem bodisi še tako slabem vremenu hoditi toliko let v oddaljeno šolo v Komen. A ne samo to; starejši smo tudi hrepeneli po nadaljnji izobrazbi z ustanovitvijo samostojnega društva, katero naj bi nam nudilo izobrazbo v čtivu in v petju. S prizadevanjem vrlih naših mladeničev in mož se je tudi to uresničilo. Danes obstoja in deluje tudi v naši manjši vasici pevsko in bralno društvo, katero s ponosom nosi, kar marsikateriga bode v oči, ime »**Napredek**«

(Priloga »Soče«, št. 37. z dne 1. aprila 1911 - Soča (01.04.1911), številka 37. Digitalna knjižnica Slovenije, dLib.si)

«Mi hrepenimo po izobrazbi a ne po temi. Zaradi tega ustanavljamo društvo, da ne ostanemo backi, ampak v pravem pomenu besede - ljudje»

Prvo vodstvo društva:

Predsednik: *Anton Šibelja*, Tomačevica 30,

Podpredsednik: *Anton Furlan*, Tomačevica 22,

Tajnik: *Jožef Rudež*, Tomačevica 31,

Blagajnik: *Fran Ščuka*, Tomačevica 36,

Odborniki: *Štefan Buda*, Tomačevica 45, *August Švara*, Tomačevica 19,

Franc Grbec, Tomačevica 41, *Fran Bandelj*, Tomačevica 29

Pregledovalca računov: *Josip Švara*, Tomačevica 14, in *Josip Macarol*

Iz Tomačevice pri Komnu. ~ V nedeljo dne 16. ta mesec priredi pevsko in bralno društvo »Napredek« na dvorišču gostilne gospoda Antona Petelina svojo prvo veselico s plesom in zanimivim vsporedom. Pričakuje se obilne udeležbe.

(*Edinost*, 5. 7. 1911, Digitalna knjižnica Slovenije, dLib.si)

Društvo SOKOL Komen

Iz časopisa **Vesti iz Goriške**. II. telovadni nastop naraščaja Sokola v Komnu, ki se je vršil preteklo nedeljo na dvorišču g. V. Kukanja h. št. 39, je uspel najkrasnejše. Vse programove točke so se izvršile v veliko zadovoljnost mnogoštevilno navzočega občinstva, ki je pokazalo, da se vrlo zanima za napredek našega naraščaja.

Med zvoki lepih melodij, katere so izvajali na godala na lok gg. Mozetič (Komen), Ščuka (Komen), Terčon (Volčjigrad), Furlan (Tomaževica) in drugi, so se vršila vaje, ki so žele mnogo pohvale. ... Le tako vztrajno naprej na poti napredka našega odličnega »Sokola«! V ta namen vsem krepak sokolski: N a z d a r!

(*Edinost*, št. 299, 28. 10. 1913, Digitalna knjižnica Slovenije, dLib.si)

Mihelj Franc, Prvi na levi sedeč, rojen leta 1889 v Tomačevici. Dorisane kape so bile resnično simbolni znak članov Društva Sokol, okoli leta 1910. (Fotografijo hrani Srečko Mihelj, Tomačevica)

Po I. Svetovni vojni, ko je bilo naše ozemlje pod italijansko oblastjo in je bila slovenska beseda tako rekoč prepovedana, so bila društva preganjana. Iz časopisa Slovenski narod z dne 5. 2. 1927 izhaja, da so karabinjerji društvu *Napredek* samovoljno prepovedali pevske vaje in jim zasegli note.

Leta 1927 je bilo v Primorju razpuščenih 189 narodnih društev, med njimi tudi Izobraževalno društvo *Napredek*, Tomačevica. »Sedaj, po dobrih treh mesecih, odkar so fašistične državne oblasti na Primorskem začele izvrševati raznarodovalno - asimilacijski program, [...] se more reči, da je ena točka tega programa že popolnoma izvedena. Mislimo namreč popolno zadušitev našega narodno prosvetnega društvenega življenja.«
(*Jutro*, 11. novembra 1927, Digitalna knjižnica Slovenije, dLib.si)

V Svetem je po letu 1955 delovala godba na pihala, v kateri sta Danilo Kovačič in Atilijo Petelin iz Tomačevice igrala klarinet. Godba na pihala je delovala pod okriljem *Prosvetnega društva 15. februar Komen*.

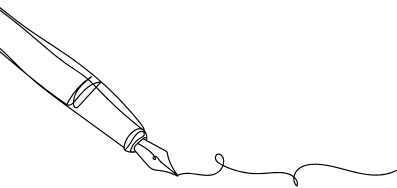
Godba na pihala *Pleh banda* z *S'tjega*. Ustanovljena leta 1955 v Svetem.

1. vrsta: Karlo Pahor, Danilo Kovačič, Pavel Buda, Božo Rogelja, Ivan Lozej, kapelnik Alojz Jarc, Franc Derman, Jože Rogelja, Marjo Godnič;

2. vrsta: Stojan Kavčič, Ivan Kovačič, Berti Derman, Vilko Tavčar, Jože Kavčič, okoli leta 1960. (Fotografijo hrani Marjo Godnič, Komen)

Spomin na praznovanje sv. Jožefa, 19. marec 1931 v Tomačevici. (Fotografijo hrani Sabina Godnič, Komen)

PETJE NA VASI

Lučka (Kukanja) Rudež, Solkan, julij 2023

Ob toplih, poletnih večerih je v naši vasi odmevalo fantovsko lepo in ubrano petje.

Bila je navada, da so se fantje ob poletnih večerih zbrali okrog vaškega vodnjaka. Po kratkem klepetu je na Goricah zadonela pesem, ki je lepo odmevala daleč naokrog. Za nas, ki smo živeli v neposredni bližini, je bil to pravi poletni koncert na prostem. Všeč mi je bilo, ker so prepevali slovenske, narodne pesmi, ki se jih tudi jaz poznala in so danes na žalost šle v pozabo. To je res škoda!

Pri petju v gostilnah, so se fantom pridružili tudi možje. Tako petje smo ob nedeljski večerih slišali iz gostilne pri Švarovih. Med njimi je bil tudi moj oče Franc Kukanja, ki je pesmi poznal in jih rad prepeval, ko je bil v moški družbi. V taki družbi se jih je tudi naučil, ker so pri *Gučevih* imeli dolga leta gostilno. Možje so poznali tudi pesmi bolj žgečkljive vsebine. Ob vaškem vodnjaku je bilo tudi veliko smeha, kar pomeni, da so bili fantje dobre volje, kljub utrujenosti od napornega dela. Zbijali so šale na svoj in tuj račun. Zagotovo so imeli kaj povedati o poznanih dekletih in ljubezenskih izkušnjah. Takrat so si fantje izbirali vaška dekleta ali pa dekleta iz bližnje okolice, kar je razumljivo, saj ni bilo toliko prevoznih sredstev kot danes. Niti kolesa ni bilo pri vsaki hiši. V našo vas se je v tistih časih priženilo največ deklet iz Kobjeglave. Bile so skrbne, skromne, delavne in poštene žene.

Petje ob vaškem vodnjaku je odmevalo pozno v noč. Ko so bili poletni večeri pretopli in je bilo v prostorih težje spati, so se fantje polegli kar zadaj za *Fakno* hišo. Klepeta in smeha ni bilo konca. Utihnili so šele proti jutru, ker so šele takrat zaspali. Zagotovo so bili dobra vaba za komarje, ki jih oni v tistih nekaj urah spanja, niso čutili.

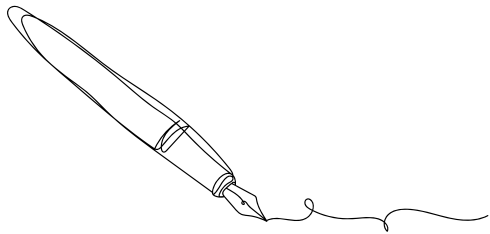

Praznovanje

Čeprav ni bilo veliko prostega časa, so se ljudje v vasi radi družili. Poseben pomen so ljudje pripisovali praznovanju Sv. Jožefa (19. marec), Velike noči, 1. maja, Sv. Ana (26. Julij), Velikega Šmarna (15. avgust), Mali Šmaren (8. september), 1. novembra (dan vseh sveti) in Božiču (25. december).

Možje v Tomačevici, (leta 1925). (Fotografijo hrani Ivo Mesar, Tomačevica)

OH CET (SVATBA)

Lučka (Kukanja) Rudež, Solkan, junij 2021

Ohcet je bil lep in vesel dogodek tudi za vaščane. Potrebne so bile velike priprave, pri katerih so pomagali tudi sosedje in ostali bližnji. Izposojali so si posodo, krožnike, kozarce, prte, sklede in jedilni pribor, ker ga v nobeni hiši ni bilo

toliko, da bi bil za vse povabljen *ohcetarje* (svate) Takrat so gostije ob svatbi pripravili doma in poroke so bile v dopoldanskem času. Za peko in kuho so povabili večšo kuharico. Take kuharice so bile dobro poznane, saj so pekle in kuhale tudi po drugih vaseh (tudi noja mama). To je bilo zahtevno delo, ker so poleg orehove potice pekle tudi drugo pecivo: *kuglof*, navaden kruh, maslen kruh, piškote...Seveda je bilo potrebno speči več

Poroka: Svatba v Tomačevici pri Kožerčnih (nekaj pred letom 1940). Tako je izgledala takrat nevesta Zofija Buda, Tomačevica, poročena Gulič. Ženinova priča drži v rokah poročni kolač, katerega je nevesta odnesla tastu in tašči. *(Fotografijo je prispevala Lučka [Kukanja] Rudež)*

kosov, da je bilo na razpolago za *ohcet*, za pokušino sosedom in prijateljem in za *ohcetarje* (svate), ki so pokušino nesli domov. S peko so začele že v sredo. Na četrtek so običajno vozili balo. Na voz so naložili *mobiljo* (največkrat spalnico), *gvantanje* (obleko) in vse, kar si je nevesta sešila, *naštikala*, spletla ali *skvačkala*. V petek so že zjutraj prinesli mize in stole in jih razporedili v sveže poriban prostoru. Mize so pokrili z običajnimi prti, da so nanje polagali darila, ki so jih prinesli sorodniki, sosedje in prijatelji.

«Na poroko smo se pripravljali en teden prej tako, da smo pekli slaščice in počistili hišo. Na poroki smo jedli juho, meso, krompir in zelenjavo. Na koncu je bila poročna torta. V zakonu sem imela dva otroke. Z možem sva veliko delala, da sva si naredila nov dom. Vse smo premagali, tudi hudo bolezen. Ampak najlepše je bilo, ko sta se nama rodila otroka».

(*Pripovedovala je Damijana (Ščuka) Žezlina, r. 1953*)

V petek zvečer pa so pripraviti svečano mizo za naslednji praznični dan. Na pripravljeno mizo so dali vse, kar je bilo potrebno za svečan obed: najlepše prte, dvojne krožnike, potreben pribor, kozarce, steklenice... Mizo so tudi okrasili - še posebej za novico (nevesto) in novica (ženina). Kuharica je manj pokvarljivo hrano skuhala in pripravila že v petek zvečer: pečenko, hren, *lezanje* (domače rezance), razno zelenjavo... Zvečer so skuhale tudi juho in jo dale v hladen prostor. Vse to je bila priprava na poročni dan, ki je bila na ramah domačih in drugih pomagačev. Novica (nevesta) in novic (ženin) pa sta imela drugačna opravila.

Ko sta se odločila za poroko, sta šla k vaškemu duhovniku, ki je napisal oklice (glavne podatke o nevesti in ženinu in datum poroke). To je tri nedelje zaporedoma prebral po maši v cerkvi in napisano razobesil poleg drugih oznanil. Ko je oklice prebral, je dodal: »Kdor ve za kakšen zadržek, ga je dolžan oznaniti.« Tako je vsa soseščina vedela, kdo stopa v zakon. Novica si je skrbno pripravila balo: posteljnino, prte in prtičke, brisače. Kuhinjske krpe, spodnje perilo in zgornja oblačila, spalne srajce... Naše mame in none so si skoraj vse pripravile same. Ob dolgih zimskih večerih so *štikale* (vezle) rjuhe, blazine, prte in kvačkale obrobe. Na vsaki rjuhi (tudi enoposteljni), blazini, brisači so zvezale svoj monogram. Pripravljeno balo so pred *ohcetjo* peljali na ženinov dom, kamor je nevesta šla po poroki. Največja skrivnost je bila nevestina obleka, ki je nihče ni smel videti pred poroko.

Novica (nevesta) se je šla dan ali dva pred *ohcetjo*, posloviti od sosedov in jim dala škatlico konfet. Za prijateljice in sovrstnice pa je pripravila dekliščino in se s pogostitvijo poslovila od ledih (samskega) stanu. Novic pa je organiziral fantovščino, ki je bila doma ali v gostilni. Važno je bilo, da je dal za pijačo, ker se je poslovil od fantovskega stanu.

V petek zvečer so se zbrali vaški fantje in pripeljali vse, kar je bilo potrebno za postavitve kolone: zelenje, trakove ali rože, luči...Gospodar jih je pogostil in dal za pijačo. Včasih je bilo pijače preveč in je to druženje trajalo do jutra. Zgodilo se je tudi, da delo ni bilo dokončano in je moral gospodar to zgodaj zjutraj sam dokončati in vse počistiti.

Na poročni dan so že v dopoldnevu prišli *ohcetarji* (svatje), ker so bile poroke dopoldne... Nevestini povabljeni so se zbrali na nevestinem domu, ženinovi pa na ženinovem domu. Tam so jih bogato pogostili. Za tem so ženinovi svatje skupaj z ženinom šli po nevesto. Tu se je dogajal poseben obred (izbira *taprave* neveste) in skupna pogostitev. Potem so se vsi skupaj odpeljali. Poroka je bila najprej na matičnem uradu in potem še v cerkvi. Nevesto je v cerkev pospremil oče. Ženina pa je v cerkev pospremila njegova mati. To so bili zelo ganljivi trenutki. Eni starši so se tako ločili od svoje hčerke, drugi pa od svojega sina. Pred cerkvijo so bili največkrat otroci, ki so čakali na konfete, ki jih je novica z roko metala naokrog. Po

»Ob praznikih se je jedlo juho, zajčje meso, maslenc in potico«.

(Intervju Mance Buda z Ljubom Švara)

poroki so se svatje običajno ustavili v gostilni in nazdravili novoporočencema. Ko so se malo odžejali, so odšli na nevestin dom, koder je bilo ob okrašeni mizi svečano kosilo.

Obvezno najprej juha (iz kokošjega in govejega mesa), z domačimi rezanci. Temu je sledila glavna jed. Veljalo je tiho pravilo, da mora biti meso tri krat na mizi: kuhano, pečeno in *pohano*. Zraven mesa je bil vselej *tenstan* (pražen) krompir, špinača, grah, hrenova omaka... in solata. Te prikuhe in solate so bile odvisne od letnega časa v katerem je bila poroka. Na mizi je bila potem obvezno potica, *kuglof* (masleni kruh), raznovrstni piškoti in sadje tistega letnega časa. Po obedu je zaigrala harmonika in obvezni solo ples za kuharico. Nekdo od svatov je šel s klobukom okrog svatov in nabral nekaj drobiža za kuharico. Bolj so jo cenili in boljša je bila jed, več so dali. Nikakor pa ni smelo primanjkovati dobrega vina.

Ob dobrem vinu in dobri hrani je čas hitro tekel. Če je prostor dopuščal, so veseli svatje zaplesali. Novoporočenca pa sta se predstavila v svojem solo plesu.

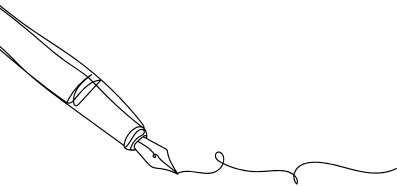
Večerja je bila običajno na ženinovem domu. Tako so šli svatje skupaj z novoporočencema na ženinov dom. Nevesta je vzela lep, velik, pečen kolač, okrašen s *konfetami* in prevezan s trakom ter ga ob prihodu na nov dom ob rokovanju izročila tastu.

Bila je navada, da je nevesta obdarila tudi taščo in še kakega hišnega s praktičnimi darili (blago za obleko, ruta, srajca, šal...) Prihod neveste so običajno pričakali tudi sosede in bližnji vaščani. Ta pa je vsakemu stisnila v pest par konfet za lep sprejem. Po tem običajnem sprejemu je okrog desetih sledila večerja, ki je trajala pozno v noč, proti jutru.

Ko so svatje odhajali, je vsak dobil pokušino peciva za domov, da so se malce posladkali tudi v družini.

Vaščani pri praznovanju na borjaču, pred 2. sv. vojno. (Fotografijo hrani Ivo Mesar, Tomačevica)

DOBER KOT KRUH

Lučka Rudež, Solkan, 25. julij 2021

Rek »*dober kot kruh*« je bil uporabljen, ko so ljudje želeli o nekemu povedati, da je v vseh ozirih dober.

Kruh je moral biti vsak dan na mizi. Naše mame in none so ga pekle v domači krušni peči. Pekle so ga enkrat tedensko. Če je bilo več otrok in so bili na *žrnadi* (dnini) tudi razni delavci, so peko ponovile.

Testo so zamesile v *vintli* ali veliki skledi. Pustile so ga, da je vzhajalo. Zatem so ga pomešale in oblikovale hlebce, ki so še nekaj časa vzhajali. Iz takega testa so mame včasih najprej spekle pogače, ki so bile zaradi manjše količine testa hitro pečene in so jih lahko otroci, še posebej pastirji, dobili že zjutraj, predno so odšli od doma. Naša mama je vselej predno je dala hlebce v peč, z nožem na vsakem hlebcu zarezale križ, kar je pomenilo božji blagoslov. Tako pripravljene hlebce je z lesenim loparjem dala v primerno segreto peč, ki jo je ogrela z ognjem. V peči je zakurila, naložili suha polena in počakala, da so zgorela. Tako je ostala samo žerjavica, ki jo je s kovinsko *greblco zgrebla* na kup in pustila, da se je peč segrela. Ob peki kruha je zadišalo po vsej hiši.

Ko je bil pečen, ga je vzela iz peči, ga je pokrili s prtom in pustila, da se je ohladil. Shranjen je bil v prostoru za hrano in obvezno dobro pokrit. Še malo topel je šel še posebno v slast. Koder so imeli *vintlo* so pečen kruh shranili vanjo. Po hišah so pekli raznovrsten kruh: pšenični (ta beli ali ta črni), koruzni kruh in ajdov kruh. Kakšen kruh je bil na mizi, je bilo odvisno od vrste in količine moke. V moki za črni kruh so bili tudi otrobi. Tako moko so prinesli že iz mlina. Na velikih kmetijah je bil pridelek pšenice večji, zato je bilo več moke in več kruha. Privoščili so si tudi boljši kruh (beli kruh in masleni kruh). Drugi so ob manjšem pridelku morali zelo *štediti* (varčevati), še posebej, če je bilo pri hiši veliko otrok. Zgodilo se je tudi, da je bil kak dan brez kruha. Takrat so si skuhali polento ali močnik (moka kuhana na vodi ali mleku), samo da je bilo nekaj v želodcu. Ja, bili so skromni in velikokrat lačni, zato so kruh zelo cenili in s spoštovanjem gledali nanj. Če je pri nas doma kruh padel na tla, smo jo morali pobrali in

poljubili. Kruha gospodinje niso nikoli zavrgle. Če je ostajal so ga posušile in zmlele v »mrvice« (krušne drobtine), ki so jih uporabile pri pripravi drugih jedi. Iz dan ali dva dni starega kruha so naredile *supe*.

Kruh so narezale na dva do tri cm debele rezine, jih namočile v mleku in stepenem jajcu ter jih ocvrle na vročem olju. Še tople so posuli s sladkorjem. Jedli so jih kot samostojno jed ali ob beli ječmenovi kavi. Še slastnejše so bile *supe* cvrte na maslu. Ko so jih ocvrli, so jih dali v globok krožnik, potresli s sladkorjem in prelili s teranom. Tako pripravljene *supe* so bile izdatna jed, ki so jo največkrat pripravili porodnicam, da so si po porodu hitreje opomogle. Jedle so jih z žlico. Iz par dni starega kruha so pripravile tudi kruhove *njoke*, ki so še danes dobra priloga pečenki ali golažu.

Poleg kruha je bilo potrebnih še več drugih sestavin, da so bili kruhovi *njoki* slastnejši (jajca, mleko, nariban sir, klobasa ali pršut, peteršilj....). *Supe* in kruhove *njoke* ponekod pripravljajo tudi danes na kmečkem turizmu, pa tudi doma. Kruh tako nikoli ni končal v odpadkih, ampak so ga domiselno uporabili za hrano v drugačni obliki. V poletni vročini se je kruh včasih skisal in se ga ni dalo jesti, ne predelati. Na soncu posušenega, so ga dobile kokoši. Tako je bilo vse koristno uporabljeno.

Supe – šnite (ocvrte kruhove rezine)

Sestavine:

star kruh

mleko

jajca

maščoba (svinjska mast ali maslo)

sladkor (po želji)

Postopek:

Kruh razrežemo na rezine (šnite). Mleko in jajca razžvrekujemo v kompaktno zmes. Kruhove rezine namočimo v mešanici mleka in jajc. V ponvi segrejemo maščobo in kruh ocvremo do zlatojave barve (z obeh strani). Na krožniku kruh potresemo z grobim sladkorjem.

Sladki spomini iz otroštva, preprosti piškoti kakršne so pekle naše none

osušeno pecivo

Sestavine

4 cela jajca

28 dag sladkorja

1 limonina lupina

26 dag moke

Postopek:

Cela jajca stepi in zmešaj s sladkorjem, dodaj limonino lupino in moko.

Zvaljaj v klobaso, peči ca. 1/2 ure na 165°C, nato razreži na rezine, zatem daj sušiti v pečico.

Domači piškoti

Sestavine:

0,5 kg moke (pirina, pšenična ali črna)

1 lonček od 2dcl sladkorja (jogurtov lonček)

2 žlički sode bikarbone

25 dag raztopljene svinjske masti

2 jajci

Sok 1 limone

1,5 dcl vode + dodaš po potrebi, da ni pretrdo testo

Postopek:

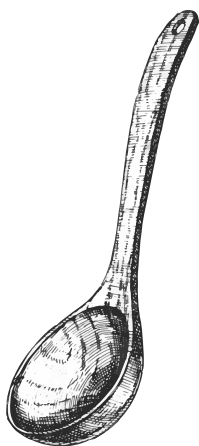
Vse sestavine zmešaj skupaj, testo mora biti mehko, da ga lahko oblikuješ ročno v piškote (bunkice, kifeljčki, palčke,...).

Po želji lahko na bunkice dodaš košček lešnika ali oreha.

Pečesh 10 minut na 200°C.

«Piškote se je doma speklo s sestavinami, ki smo jih imeli doma, bila je samooskrba: mast (sala), moka, mleko, soda bikarbona in če je bilo kakšno jajce. Kakšenkrat, če ni bilo sladkorja, se je dodalo nariban korenček, za sladki okus. Orehi so bili že luksuz, samo za Božič in Veliko noč. Za praznike smo spekli potico. Ta je bila taka procedura! Mi mulci smo hodili v kuhinjo, ampak si prišel samo *do tle* in pole si že letel ven, ker smo kradli *cvibe* (rozine); če se je dalo, dve je bilo dopustno, ma pole *beži* »!

(Adrijana Konjedič, r. 1952 in Goran Ščuka, r. 1962, Tomačevica, 2022)

KUHINJA

tont - krožnik

gləž - kozarec

nužič - nož

šəfərca - zajemalka

pinja - posoda za izdelavo masla

brštulin - posoda za praženje ječmena in kave

kosir - kuhinjska deska

wmivnca - posoda za pranje posode

škovacera - smetišnica

štenjak - vedro

kuhəncə - kuhalnica (lesena)

kəfetjera - posoda za kuhanje kave

pokrvača - pokrovka

vaga - tehtnica

HRANA

presənc - potica

maslenc - masleni kruh

putr - maslo

cukr - sladkor

fjca - kvas

məniho - velikonočno pecivo

Kako so se otroci igrali kamenčke

»Začnemo s petimi kamenčki na tleh. Igramo z eno roko. Primemo en kamenček in ga vržemo v zrak. Medtem ko pada, poskusimo s tal pobrati drugi kamenček na tleh. Ko primemo kamenček ga držimo v roki, vržemo še en kamenček v zrak in poskusimo pobrati še en kamenček s tal. Tako nadaljujemo, dokler ne poberemo vseh kamenčkov«

(Adrijana Konjedič, roj. 1952, Tomačevica)

Na Levi Albina (Furlan) Petelin *Britašna*, r. 1895, pred I. sv. vojno. Premiato Studio Fotografico BRAULIN, Trieste, Piazza della legna. (Fotografijo hrani Zvonko Petelin, r. 1953, Tomačevica)

Sorodnika družine Petelin *Britašni*, l. 1914. Atelier Weiss Gorica, Gorizia, Görz, via Tre Re 16. (Fotografijo hrani Zvonko Petelin, r. 1953, Tomačevica)

Avstroogrski vojaki v Tomačevici. (Fotografijo hrani Ivo Mesar, Tomačevica)

Prišla je vojna in bilo nas je strah. Po vasi so hodili vojaki in od daleč smo slišali topovske strele. Moški so pustili domove in šli v vojsko. Veliko žensk je ostalo samih v vasi, z otroki in starejšimi.

Vojaška medalja *Franz Joseph 2. december 1873*. Vojno medaljo je ustanovil cesar avstro-ogrskega cesarstva Franc Jožef I. (1830-1916) 2. decembra 1873, na dan, ko so potekala praznovanja v povezavi s 25. jubilejem njegovega ustoličenja. (Hrani Goran Ščuka, r. 1962, Tomačevica, Fotografija Minea Vrabl, r. 2001)

VOJAKI NA FRONTI

Možje iz Tomačevice so med I. sv. vojno služili vojaščino v avstro-ogrski vojski. Poslali so jih na različne kraje front cesarstva. Na razglednici je na prvi strani topničar avstro-ogrske vojske, najverjetneje brat Karlota in Antona Petelina *Britašni*.

Levo: sprednja stran razglednice poslana iz Marburga (staro ime za Maribor) Antonu Petelinu 12. 2. 1915 in zadnja stran razglednice. (Razglednico hrani Zvonko Petelin, *Britašni*, r. 1953, Tomačevica)

Avstroogrski vojaki fotografirani na Tirolskem leta 1916, Karlo Petelin *Britašn*, r. 1892, je označen s puščico. (Fotografijo hrani Zvonko Petelin, r. 1953, Tomačevica)

Zgodba Karla Petelina, rojen 2. 6. 1892

Naš nono Karlo, ki je bil rojen daljnega 1892 leta in je dočakal 92 let, nam je pogosto pripovedoval to zgodbo.

Leta 1914 je kot avstrijski vojak bil poslan na srbsko fronto. Razen mraza in lakote ga je najbolj zaznamoval dogodek, ko je nekega dne v vojaški tabor prišla ciganka in vojakom napovedovala prihodnost. Karlotu je dala eno majhno železno škatlico in železni križec v njej. Rekla mu je naj to škatlico skrbno čuva. Dokler bo imel to škatlico pri sebi, bo varen in se mu ne bo nič zgodilo. Ko pa bo opazil, da je škatlica izginila, bo to pomenilo, da je vojne konec.

In nono Karlo je to škatlico zašil v rob plašča in vsake toliko preveril, če je škatlica še tam. Posebno rad se je pohvalil s tem, da celo vojno ni sprožil niti enega strela proti ljudem. Edino enkrat, ko so ga obkrožili potepuški psi, jih je odgnal z rafalom.

Tako so tekli meseci in vojaki so pogosto taval po gozdovih lačni in brez kakšne prave komande. Enkrat so si na ognju spekli bika, ki so ga ulovili na travniku. Ker pa je bik bil bolj slabo pečen, so vojaki dobili prebavne težave in so vsakih pet minut iskali grme, da so se olajšali. Naenkrat je nono ugotovil, da je škatlica izginila. Iskal jo je, a je ni našel. Kljub klavrnemu stanju se je razveselil v upanju, da je vojne konec in je šel do bližnjih hiš poizvedeti, če kaj vedo o koncu vojne. Vaščani so mu povedali, da je vojne verjetno konec, ker se vsa vojska umika. Avstro-Ogrska je vse vojake s srbske fronte z vlaki prepeljala na tirolsko fronto jeseni 1915.

(Zvonko Petelin, roj. 1953, Tomačevica)

Prvi izseljenci iz Tomačevice v Ameriko

Leopold (Polde) Buda se je izučil za peka, mlad je bil, pameten in zelo močan, veljal je za najmočnejšega peka na Tržaškem. Pred vojno je najprej kot pek v Trstu služil v pekarni. Okoli leta 1907 se je s sestro Marijo in bratom Rudolfom preselil v Ameriko. Od tam se niso nikoli več vrnili. Rudolf je v Ameriki dočakal 98 let.

Na fotografiji stojita: levo: Leopold (Polde) Buda, desno: Jožef Kukanja iz Malega Dola. Spredaj stoji: Marija (Marička) Buda, (1896 - 1988), sedi: Rudolf Buda. (Fotografijo hrani Lučka Rudež -Kukanja)

Tomačevica je bila del zaledja soške fronte. V vasi so bivali vojaki, ruski ujetniki, v cerkvi Device Marije Obršljanske je bila bolnica za ranjence, na civilnem pokopališču pa je pokopanih 30 vojakov, ki so umrli zaradi kužnih bolezni. Domačini so se med vojno izselili v razne kraje po Sloveniji (npr. Orlek pri Sežani, Domžale, Trzin, Metlika, Dvorje na Gorenjskem), nekatere pa so tudi premestili v begunsko taborišče Steinklamm v Avstriji.

«Pred nama so se v domišljiji razprostirale brezkrayne ruske pokrajine, o katerih sva slišala pripovedovati naše očete in dede, ki so bili kot avstrijski vojaki padli v ujetništvo, doživljali oktobrsko revolucijo, vpijali vase ideje socializma, govorili o Leninu, pravičnosti in svobodi...»

(Franc Šibelja »Med prvimi partizani na Krasu«, Založba Lipa, 1981).

Vzhodno od vasi, na desni strani ceste v smeri Kobjeglave, so avstro-ogrske enote izkopale kaverno, v kateri so se leta 1916-1917 nahajale ogrske (madžarske) enote. Napisi na vhodu v kaverno in madžarski grb naj bi bili vidni še danes. Barake, ki so jih uporabljale avstro-ogrske enote kot klavnice za oskrbo moštva z mesom, so stale vzhodno od vasi v Črešnjah. V dolini, severozahodno od vasi so bile zidane barake in šotorišča za počitek rezervnih enot. V Zavodih med Tomačevico in Kobjeglavo so imeli topničarji strelišče za stalno urejenost enot. V jugozahodnem delu vasi in v okolici do cerkve Device Marije Obršljanske so stala raznovrstna barakarska naselja za različne delavnice. Avstro-ogrske enote so v centru vasi zgradile tudi vodni zbiralnik. Prebivalci pa so bili kot večina Kraševcev v begunstvu v taborišču Steinklamm.

(Mitja Močnik: *Komenski Kras 1914–1918*)

V Steinklammu je konec leta 1917 skupaj prebivalo med 5.000 in 6.000 beguncev. V taborišču je bila tovarna krompirjeve moke in begunke so delale pri prebiranju, čiščenju in lupljenju krompirja. Taborišče je imelo lastno električno centralo, pošto, prodajalno tobaka, trgovske prostore, gasilsko službo, cerkev, šolo ter številne bolnišnice.

(Drago Sedmak, *Kronika Rihemberka, Branika II, Kulturno prosvetno društvo Franc*)

V Tomačevici je 1. sv. vojna v zaledju pustila svoj pečat. Med ljudmi je vladala velika negotovost. Moške so vpoklicali v vojsko, vaščani so v veliki meri trpeli zaradi posledic vojnih dogodkov. Prebivalstvo je najbolj pestilo pomanjkanje osnovnih življenjskih potrebščin in dela. Življenje je bilo za družine zelo težko.

Bernarda Ščuka in Stanko Grahek, poroka. (Fotografijo hrani Ivo Mesar, Tomačevica)

Ženske so morale zapustiti rodni kraj in se pogosto poročile drugje. Tako je bilo tudi z Amalijo in njeno sestro Bernardo iz Tomačevice. Amalija Ščuka se je rodila leta 1901 v Tomačevici 14. Ravno I. sv. vojna je "kriva", da je spoznala moža Antona Graheka, pustila svoj dom in se preselila v Črnomelj v Beli Krajini. Imela je dve sestri, Bernardo in Viktorijo ter dva brata, Edvarda in Ivana. V Črnomelj sta se Amalija in Bernarda poročili z bratoma Grahek, Antonom in Stankom in si tam ustvarili svoje družine.

Amalija Ščuka in Anton Grahek. (Fotografijo hrani Ivo Mesar, Tomačevica)

Viktorja Ščuka, (1898-1991) rojena v Tomačevici št 14, poročena Kovačič se preseli v Mali Dol. (Fotografijo hrani Ivo Mesar, Tomačevica)

Ivan Nini Ščuka. Učil se je za peka. Med vojno je delal v Ljubljani kot pek, nato se je preselil v Črnomelj in tam odprl pekarno.

Ivan Nini Ščuka, (r. 1900 ca. v Tomačevici). (Fotografijo hrani Ivo Mesar, Tomačevica)

Begunci v prvi svetovi vojni

«Med prvo svetovno vojno se je Avstro-Ogrska srečala s pojavom množičnega begunstva. Prvi val so že v maju 1915 sprožili začetni spopadi na mejnem področju, drugi italijanska zasedba Gorice v avgustu 1916, tretji pa italijanski prodor na Banjško planoto v avgustu 1917».

(Na fronti, št. 7, marec 2012, Renato Podbersič ml. *Duhovna oskrba goriških beguncev v begunskih taboriščih med prvo svetovno vojno*)

«Leta 1916 je prišel ukaz, da morajo vsi prebivalci iz vasi v begunstvo na Kranjsko ali pa v taborišče v Steinklamm. Frančiška Buda (roj. Švagelj, 1879-1962) je bila sama z otroki, ker je bil mož Vincenc Buda (1874-1947) na fronti. Predno se je odločila za odhod, je prodala sod vina in vso živino, razen krave. Odločila je, da gre z družino proti Ljubljani. Na voz je naložila štiri otroke, nono, živež, obleko in ostale potrebne stvari. Od doma je vzela še slamoreznicco in kravo. To so odpeljali s tovrnim vlakom.

Z otroci in nono pa so se peljali s potniškim vlakom. V Trzinu je od župana dobila majhno hišico. Vsi so spali v eni sobi, ob kateri je bila majhna kuhinja. Frančiška je poleti pridno delala pri hišnem gospodarju in tako zaslužila za hrano. V tem času je otroke čuvala njihova nona. Ob novem letu 1918 je v Trzin prišel na dopust oče Vincenc, ki je bil nadvse vesel, da je videl svojo družino, se najedel in odpočil. V juliju istega leta so se vrnili na opustošene in izpropane domove. Bili so veseli, da so spet doma».

(Povzeto po maminih zapisih. Lučka Kukanja) Rudež, Solkan, julij 2023)

Pozneje so še došli: 90. Belčič Antonija, Trst (2); — 91. Vižin Olga, Kromberg (2); — 92. Jug Anton, Solkan (4); — 93. Bensa Jožefa, Gorica (5); — 94. Ipavec Anton, Vitovlje (11); — 95. Trampuš Franc, Kostanjevica na Krasu (8); — 96. Kvas Jerica, Trst (3); — 97. Mačus Katarina, Gorica (6); — 98. Narušič Olga, Gorica, (1); — 99. Kovačič Franc, Komen (5); — 100. Komelj Andrejana, Kromberg (5); — 101. Peterlin Viktorija, Gorjansko (4); — 102. Čebulj Alojzija (2); — 103. Payer Ivan, Komen (6); — 104. Gadsnik Marija, Grgar (6); — 105. Trnovic Andrej, Zagorje pri Grgarju (2); — 106. Pavčič Frančiška (2), in 107. Humar Amalija, obe iz Zagorja pri Grgarju; 108. Končan Ana, Mali Lošinj, (3); — 109. Slamič Alojz, Tolmin (4); — 110. Simčič Elizabeta, Šmartin pri Gorici (6); 111. — Buda Frančiška, Tomaževica pri Komnu (7); — 112. Belinger Uršula, Solkan (9); — 113. Stofa Pavla, žena davkarja, Sežana (3); — 114. Klinkom Marija, Tolmin (2); — 115. Špacal Jakob, Kostanjevica na Krasu (2); — 1:6.

Frančiška (roj. Štolfa) in Anton Buda sta se poročila leta 1872. Imela sta 11 otrok. Rodili so se v zadnji četrtini 19. stoletja in kot odrasle osebe doživeli vse gorje, ki ga je povzročila prva svetovna vojna. Leta 1922 sta Frančiška in Anton praznovala zlato poroko v krogu (ne vseh) sorodnikov, štiri leta po končani 1. sv. vojni. Umrli sta v času fašizma. Upala sta, da bo življenje prineslo njihovim otrokom boljše in mirnejše trenutke od tistih, ki sta jih doživela onadva. Takrat še ni bilo vojne, (kmalu bo). Je mir, ampak je nenavaden mir, mir, ki ga posiljuje fašizem.

«Frančiška *Kužrčna*, (r. Švagelj 1879), je bila vsestranska ženska. Bila je tudi *vedeževalka**. Jaz se še spominjam, da je bilo takrat dosti pikov modrasov pri živini in ona jih je znala zdraviti. Takrat je veljalo tako pravilo, da kadar je ona *čarala**, ni smel biti nobeden zraven, ker se je to prenašalo iz roda v rod». (Spomni se Jožef Adamič, roj. 1947, Tomačevica).

* besedi naj ne bi imeli negativne konotacije, ampak sta le spomini iz otroštva.

Zlata poroka Frančiške (1850-1935) in Antona Buda (1851-1932), februar 1922. Na levi strani stoj Vincenc Buda (1874-1947), na njegovi levi sedi Frančiška Buda (1879-1962) z sinom Antonom. (Fotografijo je prispevala Lučka [Kukanja] Rudež)

Posledice vojne za domačine

Prva svetovna vojna se začne poleti leta 1914, ko Gavrilo Princip v Sarajevu ustreli prestolonaslednika Avstro-Ogrske Franca Ferdinanda in njegovo ženo.

Ozemlje Slovenije je bilo v času prve svetovne vojne del Avstro-Ogrske.

Ob izbruhu vojne so večino slovenskih mož vpoklicali v pehotne polke III. graškega korpusa, nekateri pa so šli na balkansko bojišče v boj s Srbijo in na vzhodno galicijsko fronto.

Vihar prve svetovne vojne zadane tudi ozemlje slovenskega primorja in njenih prebivalcev 23. maja 1915, ko Italija napove vojno habsburški monarhiji. S tem se v Evropi odpre novo in eno najbolj težavnih bojišč v človeški zgodovini: Soška fronta.

Soška fronta na Krasu

Italijani so v različnih soških bitkah z ogromnimi silami napadali avstro – ogrske položaje na Krasu in hoteli prodreti proti Trstu. Ob silovitih italijanskih topniških napadih so bombe rušile kraške vasi, prebivalci pa so postali begunci. Posledice vojne so se čutile tudi v Tomačevici.

Na srednjem Krasu je bilo še 22. majnika zelo tiho. In izbruhnili so nato najdivjejši, najbesnejši, najstrašnejši viharji ognja, kakršnega smo doživeli v tej vojski; morebiti je bil najstrašnejši vseh bitk. *(Slovenec, 8. junija 1917, Digitalna knjižnica Slovenije, dLib.si)*

Pregled 10. soške bitke (12. maj – 5. junij 1917)... In kadar je zapihala burja vmes, so drvili žari, vpognili so se in so se podili liki začarana vojska duhov v plašču plamenov. Z vseh strani se žare miriade bliskov; tla so se tresla vsled neizkončnega grmenja. Tisti, ki je nekdaj poznal Kras, ga ne bo več spoznal. Izginila je Kostanjevica; le kup bele podrtije je ostal. Temnica je le še bela pega na golem griču [...] planota se je izpremenila v prazno puščavo zdrobljenega skalovja z nekaterimi radnjimi pepelnimi grmiči. Kras je danes podoben mrtvemu planetu. *(Slovenec, 8. junija 1917, Digitalna knjižnica Slovenije, dLib.si)*

Prve večje spomine kraških ofenziv ima Temnica. 51 težkih granat, kalibra 30 cm, je padlo tudi okrog kolodvora v Dutovljah. Ena je porušila dober kos kolodvorskega poslopja; dalje laška artilerija ni streljala; precej so jih dobili kraji Kobljaglava, Tupelče, Gabrovica, Tomaževica, Komen in Suta-Sveto, a brez znatne škode [...] Temnica je s cerkvijo vred vsa porušena, ravno tako sosednje Novelo. In naši junaki so vzdržali nepremično v tem groznem peklu ter se niso ganili niti za ped zemlje. Ne veš, ali bi strmel ali jokali na tem kraju!

(Slovenec, 7. december 1917, spomin na 10. soške ofensive 12. maj - 5. junij 1917, Digitalna knjižnica Slovenije, dLib.si)

Podrobnejše se sporoči beguncem širom Avstrije stanje hiš doma in sicer v Komnu in sosedni vasi. **Kako izgleda okolica Komna in Gorjanskega.**

Dne 3. t. m. smo si ogledali duhovniki in oba župana iz Komna in Gorjanskega ti dve vasi in vso njeno okolico.

Tomaževica: šola je dobra in tudi hiše št. 39, 29, 14 in 19. Od granat ni nobena zadeta. Neuporabne so: št. 38, 13, 12, 11, 36 in 43. Ostale so za silo uporabne z enim ali dvema prostori.

Malidol: Vse hiše imajo streho; in za skrajno silo bi bile uporabne. Nekoliko boljše hiše so št. 10, 15, 14, in 9.

(Slovenec, 15. december 1917, Digitalna knjižnica Slovenije, dLib.si)

Županstvo Komen naznanja svojim občinarjem, da si je ogledal župan vse domove županstva, ki so manj ali več poškodovani. V Komnu, Preserjih in Svetem so porušene nekatere hiše od granat. Skoraj vsem hišam manjkajo vrata, okna in nekaterim tudi podovi. Prebivanje v teh hišah v zimskem času je nemogoče. C. kr. okr. glavarstvo sežansko naznanja beguncem potom županstva, da je vojaška oblast do nedolocenega časa iz varnostnih ozirov strogo prepovedala zahajanje v občino Komen (Komen, Preserje, Sveto, Tomaževica, Malidol, Volčjigrad). Občinarji naj ne zahajajo po nepotrebnem domov, ker jim vojaška straža vhod zabrani. Čim bodo dani pogoji za povrnitev v ljubljeno domovino, se občinarji **potom časopisov obvestijo.**

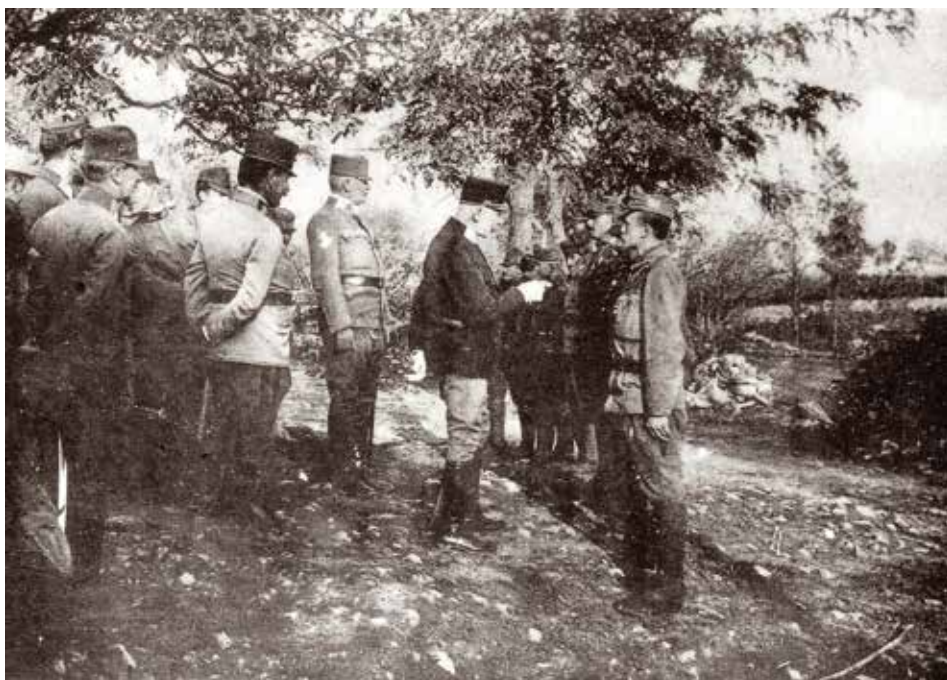
(Slovenec, 27. november 1917, Digitalna knjižnica Slovenije, dLib.si)

Za oskrbovanje kraškega bojišča je bila zelo pomembna železniška proga Dutovlje-Skopo-Kostanjevica na Krasu. Normalno tirno železniško progo je zgradila avstro-ogrsko vojska med avgustom in oktobrom 1915. Dela je opravila 35. cesarsko-kraljeva železniška četa s pomočjo več oddelkov vojnih ujetnikov. Vlaki so dosegali hitrosti do 27 km na uro pri nosilnosti 60 ton. Dnevno so lahko prepeljali do 450 ton vojaškega materiala in vojaštva. Raztovarjanje je potekalo na petih postajah.

Od proge Gorica-Trst se je ta proga odcepila pri železniški postaji Dutovlje in je vodila mimo Gabrovice, Komna, Svetega, Lipe, Temnice in Novela do Kostanjevice v dolžini 22 km. (Vir: <http://stareslike.cerknica.org>) V Štanjelu je bila železniška strojna izpostava. Velika havbica M 1917 kalibra 42 cm je bila najtežji top avstro-ogrske vojske. Na soško fronto so to orožje prek železnice pripeljali oktobra 1917. Sestavljanje orjaške havbice je trajalo več dni. (Vir: *STA in Vojaški muzej Tabor, Lokev*)

Motorni vlak Dutovlje-Kostanjevica. (Vir Fotografije in besedilo: <http://stareslike.cerknica.org>. zbirka/arhiv: Tone Žakelj, avtor/foto: Rado Primic)

[Obisk pri odlikovanih pripadnikih 87. pešpolka pri Tomačevici po 8 soški bitki (9. oktober – 12. oktober 1916). Avstro-ogrsko kolona med 1. svetovno vojno v Tomačevici (*Fotografiji hrani Goriški muzej, Nova Gorica*)]

«Učenci!
Najlepše bode
pokazali svoje
patriotično
mišljenje, če
se oglasite za
prostovoljno
delo, kolikor je v
vaši moči».

Leta 1914 so šolsko mladino spodbujali naj se prijavi k prostovoljnemu delu in pomaga vojakom na fronti. Nabirali so med drugim denar za nakup volne. «Šolske deklice naših šol: Komen, Volčjigrad, Tomaževica-Malidol in Sveto so spletle pod vodstvom učiteljic (Ingerl-Komen, Žigon-Volčjigrad, Brumen-Tomaževica-Malidol in Ipavec-Sveto) iz nakupljene volne zimske potreščine za naše bojavnike». (*Učiteljski Tovariš*, 4. september 1914, *dLib.si*)

Otroci so s pomočjo šolskih učiteljic pletli kape, nogavice in gamaše za vojake. Iz Tomačevice

in Malegadola so tisti dan poslali deset parov nogavic in deset parov zapestnikov. Nabiralo se je tudi robidovo listje, ki so ga sušili in uporabljali kot zdravilni čaj. Čaj iz robidovega listja čisti kri, pomaga pri kašlju, hripavosti, bolečinah v grlu, zamašenih dihalnih poteh in katarju.

Komen. (Darovi za volno za naše vojake.)

Tudi v občini Tomaževica-Malidol se je nabralo nekaj prispevkov za volno za naše bojavnike. Gospodična učiteljica-voditeljica v Tomaževici, Apolonija Brumen je nabrala vsega skupaj 26 K. Darovali so v Tomaževici: gč. Apolonija Brumen, Furlan Ivan, Sibelja Leopolda, Ščuka Rozalija, Šibelja Pavla, Mrzek Mihaela, Ščuda Ana, Mesar Vincenc, Mrzek M., Švara Ivana, Hervatin Ana,

Colja Antonija, Ščuka Andrej, Lisjak Ana, Pečenko Alojzija, Švara Lucija, Švara Antonija, Ščuka Amalija, Rudež M., Petelin Anton, Verč Alojz, Petelin Ida, Petelin Kristina, Grbec Uršula, Pečenko Frančiška, Buda Frančiška, Furlan Alojz, Bandelj Jožefa, Bandelj Ivan, Furlan A., Buda Leopold.

(*Edinost*, 11. november 1914, *Digitalna knjižnica Slovenije*, <http://www.dlib.si>)

Jean-François Millet (1814 - 1875), učenje pletenja, 1860, Saint Louis Art Museum-min

Na Krasu so bili za avstro–ogrsko vojsko težki življenjski pogoji. Največji problem je bila oskrba z vodo. Primanjkovalo je pitne vode in otežena je bila higienska oskrba, zaradi česar je prihajalo do dehidracije, epidemičnih bolezni in smrti. Vaško prebivalstvo se je moralo prilagoditi vojaškemu ukazom – komandi, kot se je reklo. «Avstro-ogrške enote so v centru vasi zgradile tudi vodni zbiralnik». V vaseh so zaradi mobilizacije za boj sposobnih moških in fantov ostali otroci, ženske in starejši moški. Z njimi so živeli avstro–ogrski vojaki in vojni ujetniki. V zaledju so bile poljske bolnice, kuhinje in pekarnice, urejene transportne poti in ozkotirne železnice, letališča, razne delavnice, duhovna oskrba, pokopališča itd.

(STA in Vojaški muzej Tabor, Lokev)

Vaška štirna (vodnjak) v Tomačevici

Kako so vojaki preživljali dolge dneve med prvo svetovno vojno? Borili so se, kar je bila njihova dolžnost in istočasno so čutili strah. Mladi fantje so bili. Hodili so v mrazu po gorah in nosili težka bremena. Bili so žejni, lačni in utrujeni. Zrak je bil neprestano nasičen z odmevi streljanja, dan in noč, spanja je bilo malo. Zboleli so. Večkrat so se ustavili in mislili na dom, na starše in pogrešali prijetno toplino in varnost domačega okolja. Za praznike so mladi vojaki sorodnikom poslali razglednico, voščili srečno novo leto, in jim tako sporočili, da so še živi.

Razglednica (Hrani Goriški muzej, Nova Gorica)

Kmečka družina ob začetku 20. stoletja. Na fotografiji je sorodstvo po materini strani Gorana Ščuke, Tomačevica 25. Otroci na levi strani sta sestra in brat Valerije Ščuka (rojena Huselj 1927 v Žirjah, kasneje poročena v Tomačevici s Sandrom *Skoničarjevim* Aleksander Ščuka), večja deklica je njihova sestrična Karlinca. Fotografija je nastala v Žirjah pri Sežani leta 1924. (*Fotografijo hrani Goran Ščuka, r. 1962, Tomačevica 25*)

Živeli smo v miru, brez vojne, čuden mir, vsiljen s terorjem fašizma. Živeli smo v pomanjkanju in strahu. Nova oblast nas je nadzirala, morali smo govoriti italijansko, obremenjevala nas je z novimi zakoni in davki, nismo imeli denarja za družino. Ampak življenje je šlo naprej.

Od leve, neznani pomočnik, Berto Kodrič, Stanko Grahek in Ivan (Nini) Ščuka
(l. 1900 ca.) okrog leta 1926 v Črnomlju. (Fotografijo hrani Ivo Mesar, Tomačevica)

Po koncu vojne so se domačini vrnili domov v upanju na boljše in mirno življenje. Dne 29. oktobra 1918 so v Ljubljani razglasili ustanovitev Države Slovencev, Hrvatov in Srbov. Vendar so že 3. novembra italijanski vojaki zasedli Primorsko. S podpisom Rapalske pogodbe med Kraljevinama SHS in Italijo novembra 1920 je ozemlje Goriško-Gradiščanske (kamor je spadala tudi Tomačevica) pripadlo Italiji. Pričelo se je intenzivno poitalijančevanje.

Leta 1923 se je
v enorazredni
ljudski šoli v
Tomačevici
šolalo 60 otrok.

(Ročni kašipot 1923)

— Edino pametno. V Dolenjem Cero-
vem v Brdih so tudi, kakor po drugih kra-
jih Primorske, uvedli v prvih razredih
italijanski pouk. Prišla je učiteljica trda
Italijanka, ki naj bi poučevala najmlajše
šolarje. Začela je s poukom, trudila se je
prvi dan, trudila se je drugi dan in še par
dni, toda slovenski otroci jo niso razumeli.
Kaj ji je storiti? Edino pametno, kar je
mogla storiti in kar je tudi zadnje dni sto-
rila, je pač bilo to, da je pobrala svoje
stvari in se po francosko poslovila pri šo-
larjih in pri učni oblasti.

Šolstvo, ki so mu smer začrtale avstrijske reforme, je na Primorskem ohromila tako imenovana Gentilejeva šolska reforma 1. oktobra 1923. Odpravili so pouk v slovenskem jeziku v prvem razredu osnovne šole, do leta 1928 pa je bila osnovna šola popolnoma poitalijančena.

Italijanska fašistična oblast je tako začela preganjati slovensko kulturo in jezik, in z zakonom celo prepovedala rabo domačega jezika in petja za vse. Zato so začeli graditi šole, kjer so poučevali samo v italijanščini.

Iz italijanskega učbenika *Il libro della prima classe*. Učbenik za prvi razred za vse italijanske šole: UBOGATI. Modrega človeka so vprašali: «Katera mora biti prva vrлина otroka?» Ta odgovori: «Poslušnost», «In druga»? «Poslušnost», «In tretja»? «Poslušnost».

(Jutranje Novosti, 17. oktobra 1923, Digitalna knjižnica Slovenije, dLib.si)

Nova šola pod Italijo

V Tomačevici so Italijani zgradili novo šolo. Po pričevanju domačinov so bili otroci prisiljeni govoriti italijansko in ponavljati *»io sono italiano, i miei genitori sono italiani e la mia patria è l'Italia«*. Prepovedano je bilo uporabljati slovenski jezik. Tiste, ki niso ubogali so kaznovali.

Vse do prihoda učiteljic iz Kalabrije so učili: Rudolf Cotič, učitelj Ščuka iz Komna in Stana Urbančič iz Tolmina.

(Bernarda (Nada) Kukanja, v svojih spominih)

Razglednica Tomačevice, leta 1934. (Fotografija iz arhiva Jožeta Volčiča, Komen)

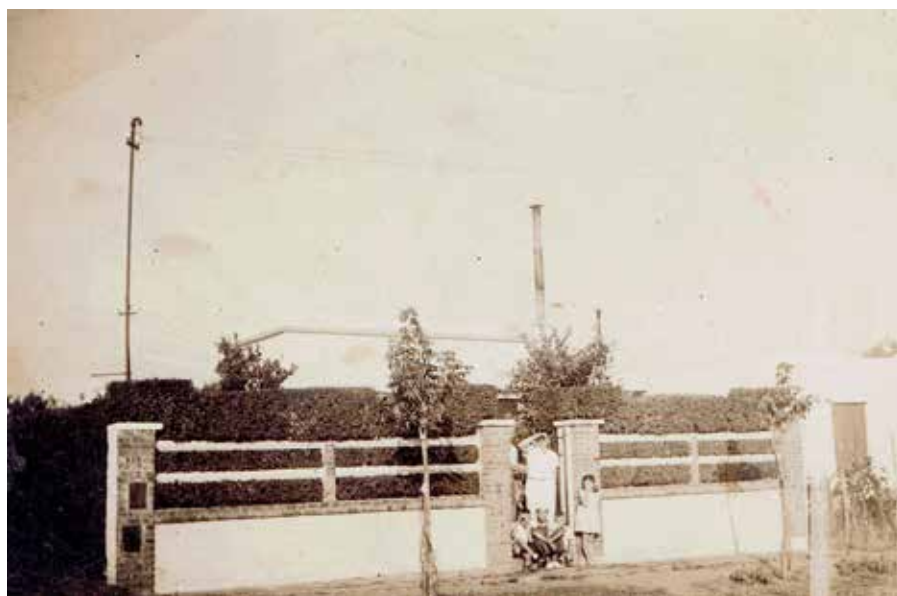
Učitelji in učiteljice, ki so učili v šoli v Tomačevici, so prišli iz južne Italije in večkrat govorili italijansko v njihovem narečju. Slovenska beseda jim je bila tuja in niti niso znali govoriti pravega italijanskega jezika. Otroci so se tako zelo malo naučili. *Tomačevljani* so čez noč dobili nova (poitalijančena) imena, ki jih niso znali prebrati, še manj pa napisati.

Šolo je skupaj z mnogimi hišami Tomačevice leta 1944 požgala nemška okupacijska vojska.

Leto 1924 - Iz Tomačevice se poroča, da mora županstvo najeti še eno šolsko sobo. V šoli poučuje poleg slovenskega učitelja tudi italijansko govoreči učitelj. Ljudje so nezadovoljni, saj jim oblast nalaga visoke davke.
(*Goriška straža* 24.12.1924)

Šola v Tomačevici okoli leta 1930. (Fotografijo hrani Zvonka (Gec) -Simčič, Tomačevica)

Predmestje Buenos Airesa, Argentina okoli 1935. (Fotografiji hrani Neva Petelin, Tomačevica)

Izseljevanje v Argentino.

Do množičnega preseljevanja Slovencev v Argentino je prišlo v obdobju med obema vojnama, predvsem iz slovenskega Primorja, ki je po Rapalski razmejitvi pripadlo Italiji. Drugi obsežnejši val slovenskega preseljevanja sega v prva leta po drugi svetovni vojni, predvsem zaradi ekonomskih vzrokov.

V sredini stoji Anton Gec, r. 1900, na levi stoji Lucija Gec, r. 1911, sedi Alojz Gec, r. 1905. Okoli 1925-1930. (Fotografijo hrani Zvonka (Gec) -Simčič, Tomačevica)

Po spominih Pavle Gec, r. 1937 in danes bivajoče v Argentini, v mesto Cordoba, se je veliko domačinov iz Tomačevice izselilo v Argentino. Iz družine Gec, Tomačevica 19, odide v Argentino leta 1928 najprej Franc, star 26 let, v letu 1929 mu sledi Lucija, stara 18 let in nato v letu 1930 še Karlo, star 22 let. Vsi trije so si ustvarili življenje v mestu Cordoba. Brat Alojz se je v letu 1926, takrat star 21 let, izselil v Trst. Na domu je tako ostal zgolj najstarejši med njimi, Anton.

Sorodniki družine Gec v Argentini. Na desni sedi Franc Gec, roj. 1902, na levi njegova žena Zora Kukanja iz Malega Dola. (Fotografijo hrani Zvonka (Gec) -Simčič, Tomačevica)

Začetki so bili težki. Izseljenci iz Tomačevice so uspešno in s trdim delom nadaljevali svoje poklicne poti kot peki, zidarji in kovači, ženske so delale kot hišne pomočnice. Večina od njih je bila v najemniških stanovanjih, velikokrat tudi po več oseb v sobah.

Sorodniki, prijatelji in rojstna vas so bili daleč, ampak spomini so bili vedno v njihovih srcih. Fotografija iz Argentine je v Tomačevico prinesla vesel družinski prizor, veselo novico in sporočilo, da so vsi v redu.

Sorodniki družine Gec v Argentini. Sedi Lucija Gec, roj. 1911, stoji njen mož Edvard Kukanja iz Malega Dola. ca. 1935. (Fotografijo hrani Zvonka (Gec) -Simčič, Tomačevica)

Iz družine Petelin *Jāvenkavi*, se je Franc, r. 1905, izselil v Argentino leta 1928. Delal je kot zidar. Leta 1935 se je poročil s Pavlo, doma z Orleka, ki je že nekaj let živela v Buenos Airesu, in si z njo ustvaril družino. Francu in Pavli sta se kmalu pridružila dva otroka: Atilijo, leta 1939 in Oracjo, leta 1942.

Zgoraj: Franc Petelin *Jāvenkāv* in Pavla, na dan poroke, l. 1935. Spodaj: Pavla Petelin z sinom Atilijom, Buenos Aires l. 1942-43. (Fotografiji hrani Neva Petelin, Tomačevica)

Čeprav se je življenje v Argentini počasi začelo izboljševati, sta bila domotožje in želja po vrnitvi večja. Leta 1948 se je Franc Petelin z družino na ladji *Partizanka* vrnil domov, v domači kraj.

Spomin na ladjo *Partizanko*. Na levi stoji Franc Petelin fotografirano na dan njegovega odhoda iz Argentine leta 1948. Na ladjo ga pospremiijo sorodniki. (Fotografijo hrani Neva Petelin, Tomačevica)

Anton Gec je ostal v Tomačevici. Imel je štiri otroke: Romana r. 1929, Franc r. 1931, Pavla r. 1937 in Marijan (Marijo) r. 1941. Franc, Romana in Marijo Gec so si ustvarili vsak svojo družino v Tomačevici. Pavla Gec se je preselila v Argentino, kjer si je tudi ustvarila družino.

Pavla Gec in Darko Uršič sta odpotovala v Argentino leta 1957.

«Prvega maja 1957 sva plesala na veselici v Komnu, drugega maja sva odšla z veljavnimi propustnicami na Prosek k sorodnici Stani. Iz Proseka sva odšla v Trst, kjer sva bivala nekaj časa, nato z vlakom v zbirni center Altamura*, blizu mesta Bari v Apuliji, Italija. Tam sva preživela dve leti in pol. Z nama so bili tudi Hrvati in Srbi. Iz Altamure so nas peljali v Napoli, od koder smo z ladjo CORRIENTES pripotovali v Buenos Aires. Potovanje je trajalo 21 dni. V mestu Buenos Aires smo prenočili, za kar je poskrbel Rdeči Križ. Iz Buenos Airesa sva celo noč potovala v Cordobo, kjer sva se nastanila pri sorodnikih za določen čas, potem sva se morala znajti».

(Pripovedovala je Pavla Gec, r. 1937 v Tomačevici, danes bivajoča v Argentini)

**Altamura, ali "Campo 56", je bilo taborišče ustanovljeno leta 1942 za vojne ujetnike. Lahko je sprejelo do 12.000 zapornikov. Leta 1943 je postal center za vojno usposabljanje jugoslovanskih partizanov. Od leta 1950 do 1962 je postal zbirni center za azilante in begunce.*

Romana, Pavla, Marijo in Franc Gec pred 2. sv. vojno. (Fotografijo hrani Zvonka (Gec)-Simčič, Tomačevica)

Slovenski izseljenci v Argentini so imeli svoje društvo, imenovano *Slovensko Društvo*. Predsednik društva je bil za dobrih osemnajst let mož Pavle Gec, Darko Uršič iz Ivanjega Grada. Sestanke so imeli vsako sredo, društvo je bilo zelo aktivno. Prirejali so veselice, se pogosto družili, tudi slovenski ansambli so jih obiskali in nastopali.

Čeprav daleč od doma, je bila vsaka prilika dober trenutek za druženje in za spominsko fotografijo.

En lep pozdrav na Kras iz Argentine!

« Leta 1956 sva se z možem Borisom Bandljem, katerega oče je bil iz Tomačevice (*Marinčn*) odločila, da odideva iz Jugoslavije. Tu se nisva več znašla. Najina želja je bila Avstralija, vendar nisva dobila dovoljenja, da bi tja odšla. Sama sem imela preslabe zobe, mož težave s pruhom. Najprej sva bila tri leta v lagerju v Trstu. Mož je delal, sama sem skrbela za hčerki. Iz Trsta so naju nato peljali do Napolija, od tam pa sva s francosko ladjo 19 dni plula do Urugvaja in nato po reki do Buenos Airesa. Življenje v Argentini je bilo zelo težko». (*Elda Bandelj -Juren, rojena 1936 v Coljavi, sedaj bivajoča v Buenos Aires, Argentina*)

Slovenci v Argentini. Prva na levi stoj Pavla Gec, roj. 1937. (Fotografijo hrani Zvonka (Gec) -Simčič, Tomačevica)

Naseljevanje italijanskih družin v vasi

Zaradi načrtnega raznarodovanja italijanske fašistične oblasti, so začeli na našem ozemlju naseljevati kolone, predvsem kmečke družine iz revnih krajev južne Italije, in jim omogočali nakup naših domačij s posebnim »agrarnim kreditom«. To nalogo je izvajal kreditni zavod *Ente per la Rinascita Agraria delle tre Venezie* (Zavod za agrarno obnovo Treh Benečij), ustanovljen leta 1920. Po drugi strani pa so slovenskim in hrvaškim kmetom za obnovo domačij odobraval posojila z oderuško visokimi in dolgoročnimi obrestmi z garancijo na zemljišča z majhnimi možnostmi odplačevanja, in so bila praktično obsojena na propad. Dodatno je politika takratnih nizkih odkupnih cen živine in kmetijskih pridelkov povzročila finančni propad številnih slovenskih domačij, kar je vodilo do prisilnega razlaščenja s strani zgoraj navedene banke. Posledično so se začeli izseljevati v glavnem v Argentino, kar so fašistične oblasti podpirale s hitrim izdajanjem potnih listin Slovincem in Hrvatom. Istočasno so z ugodnimi krediti naseljevali *kolone*.

*(Prispevki za novejšo zgodovino XLVIX
- 1/2009, UDK 330.34(497.4-14).*

*Jože Prinčič, Primorsko in postojnsko
gospodarstvo v času med obema svetovnima
vojnama)*

»Naša mama je pravila, da so koloni nasadili kaki. Do takrat ga v vasi ni bilo. Med otroci so nastala prijateljstva«.

(Je pripovedoval Ljubo Švara, Tomačevica)

Na parceli pri Kodričkenih (Arhiv Društvo Tomačevica)

Gina Ciconia (Čikonja) je bila hči italijanskih kolonov, ki so živeli v Tomačevici in so bili tudi izgnani v Nemčijo.

(Iz požganih domov v izgnanstvo, knjigo hrani Lučka [Kukanja] Rudež)

Mladi v vasi so se z veseljem družili in postavljali pred fotoaparati. Kako so si predstavljali življenje, prihodnost, o čem so sanjali?

Nekateri ostanejo doma, dela na njivah je veliko, mladi se družijo in si obljublajo skupno življenje, se fotografirajo za spomin. Drugi se preselijo v tujino zaradi ekonomskih ali političnih razlogov. Razmere v politiki so zelo napete, zatiranje slovenskega naroda se stopnjuje.

Mladina v Tomačevici pred pilom. Danica Bandelj, Martinova (r. 1921); Roza Švara, Frenčkava, r. 1920, okoli leta 1942. (Fotografijo hrani Zmago Furlan, Tomačevica)

V sredini: Roza Švara *Frenckəva* r.1920 v Tomačevici,
(Fotografijo hrani Ljubo Švara Tomačevica)

Spredaj: drugi iz leve: Bandelj Franc *Martinəv* (mlajši), skrajno desno spredaj Bernarda Buda, za njo Roza Bandelj *Martinəv*, na njeni desni z klobukom Franc Bandelj *Martinəv* (starejši), v njegovi desni zadaj Alojz Bandelj *Martinəv*, zadaj prva iz leve Danica Bandelj *Martinəva* in Franc Kukanja, l. 1939. (Fotografijo hrani Lučka [Kukanja] Rudež)

Alojz Bandelj (r. 1923) je bil po poklicu letalski mehanik. Pred vojno je delal v Avianu. Od leta 1947 do leta 1952 je bil direktor podjetja *Gozdno gospodarstvo Postojna*, od 1952 do 1954 direktor mehanične delavnice *Jadran*. Bil je župan občine Komen od leta 1955 do leta 1958, ko se je ukinila občina in je postala krajevna skupnost. Od leta 1958 je bil direktor podjetja *Vodno gospodarstvo Koper*.

Vaščani v Tomačevici, 6. 5. 1939. Prva vrsta iz leve: Alojz Bandelj *Martinav*, Silva Bandelj (iz Gabrovice), Franc Bandelj *Martinav*; druga vrsta iz leve: Danica Bandelj *Martinava*, neznana oseba, Alojz Furlan (iz Malega Dola), Bernarda Buda *Kožrčna*. (Fotografiji hrani Lučka [Kukanja] Rudež)

Vojaki v italijanski vojski

Ker je kraško območje med vojnoma spadalo pod Italijo, so fantje vojaški rok služili v italijanski vojski in bili dodeljeni v razna mesta od severne do južne Italije. Po podatkih iz časopisa *Goriška straža* je Franc Gec (r. 1902) iz Tomačevice služil skupaj z drugimi slovenskimi fanti, v 1. grenadirskem

Rm. Zavedni slovenski fantje v Rimu, dodeljeni prvemu grenadirskemu polku 12. stotnija strojnih pušk, voščeno vsem zavednim Slovencem in Slovenkam, vesele božične praznike in obenem srečno novo leto, ter kličemo: Bog živi slovensko zemljo! Pišlar Andrej, Odovič; Kandus Alojz, Vrtovin; Plahuta Jožef, Batuje; Nusdorfer Franc, Vipava; Habe Franc, Crnivrh; Gec Franc, Tomačevica; Kompara Albert, Lokavec; Miklavčič Edvard, Hlevnik; Pravanja Anton, Trenta; Pigel Franc, Oslavje; Vidmar Avgust, Polk; Vrh Jožef, Bisterca; Čerkvenik Anton, Povir; Prodan Franc, Buzet; Sinkovec Julij, Idrija; Brajkovič Ivan, Buzet; Vodopivec Mišel, Radohovavas; Rumac Peter, Leprinac; Pletikos Ivan, Marčana; Mahnič Edvard, Dolina; Furlanič Alojzij, Škofija, Lenci Jožef, Šumber; Mungerli Franc, Sv. Lucija. — Kadar v tujino te zapelje pot, se še le zaveš, kako gorak je domači kot!

polku 12. stotnije strojnih pušk. Za mlade moške, ki so bili tako daleč od doma, ni bilo lahko sporočiti sorodnikom, da so v redu ali da pogrešajo starše in prijatelje. Zato so pošiljali pozdrave in voščila za božič ter novo leto preko časopisov. (*Goriška straža*, 20. december 1922, vir: Digitalna knjižnica Slovenije, dLib.si)

Franc Buda, služil v italijanski vojski, 1939. (Fotografijo hrani Lučka [Kukanja] Rudež)

Ivan (Nini) Ščuka, l. 1900 ca., Polde, Slavko Grahek sin Amalije Ščuka (por. Grahek) 1943. (Fotografijo hrani Ivo Mesar, Tomačevica)

... Kadar v tujino te
zapelje pot, se šele zaveš,
kako gorak je domači kot!

Vesele božične praznike iz minerjev - Verona, 24. 12. 1940. V prvi vrsti, prvi iz desne: Drago Petelin iz Tomačevice. (Fotografijo hrani Zvonko Petelin Britaš, Tomačevica)

Zgoraj: na levi sedi Drago (Dragotin) Petelin, r. 5. 11. 1920 *Britešn*. Fotografija je nastala v Franciji 13. 2. 1943 (*Fotografijo hrani Zvonko Petelin, r. 1953, Tomačevica*).

Desno zgoraj: Slovenski fantje v italijanski vojski leta 1943. V zadnji vrsti, tretji z desne, vojak Edvard Ščuka, *Spodnji Palunov*, r. 1902, padel kot partizan v Dovcah 2. februarja 1944 (*Fotografijo hrani Ivo Mesar, Tomačevica*).

Desno spodaj: Drugi z desne stoječ je Adolf Furlan Kovačev, r. 1906. Fotografija je nastala v Marseillu, Francija, kjer je bil vojni ujetnik, po kapitulaciji Italije leta 1943. (*Fotografijo hrani Tatjana Furlan, Kovačeva, Tomačevica*)

Partizani, 1944. Verjetno je avtor fotografije Anton Šibelja Stjenka (*Fotografijo je prispeval in hrani Ljubo Švara, Tomačevica*).

Bili smo vojaki in partizani, služili smo pod Italijo, doma smo se borili proti okupatorju. V vasi so se ženske borile za preživetje.

Partizanska spomenica Aleksandra Ščuke. (Hrani sin Goran Ščuka, l. 1962, Tomačevica
(Fotografija Minea Vrabl)

Druga svetovna vojna je povzročila veliko gorja. Mnogi fantje in dekleta so se pridružili partizanom v skupnem boju proti okupatorju in nekateri tudi izgubili življenje. Po kapitulaciji Italije septembra 1943 Primorsko zasede Tretji nemški rajh, torej totalitarna Nemčija. Že v letu 1941 so se zbirale skupine mladincev po Krasu, zlasti v Škrbini, Tomačevici in Opatjem selu. Povezani so bili s skupino v Renčah v Vipavski dolini.

Duša tega gibanja je bil zlasti **Anton Šibelja Stjenka** iz Tomačevice, ki je iz starih avstrijskih granat in bomb izdeloval nove partizanske bombe. Ta kraška skupina je že leta 1941 opravila prve poskuse sabotažnih akcij na železnici, telefonu, brzojavkah in na električnih vodih.

Leta 1942 je bila pod poveljstvom Antona Šibelja Stjenke oblikovana Kraška četa. (*Primorski dnevnik*, 18. 7. 1953)

«Organiziral nas je in že od začetka leta 1941 smo postali člani njegove skupine (*tomačka skupina!*), on pa je bil naš vodja. Prvič smo se sestali v Kocjanovem hramu, januarja 1941. Poslušali smo ga z odprtimi usti.

Po prihodu iz Trsta na Kras (to je bilo konec leta 1940), se je povezal s Štolfa Leopoldom – Jelenom in Volčjega grada in Dugulin Maksom – Potokarjem iz Škrbine, ki sta bila že vključena v organizacijo.

Šibelja Anton – *Stjenka*, Maks Dugulin – *Potokar*, Oskar Kovačič – *Besednjak* iz Cvetroža pri Braniku in vrsta drugih aktivistov in organizatorjev, ki so bili med seboj povezani, so se začeli sestajati v vasi Rubije pri družini Štolfa Leopolda, ki je takrat bil poročen s svojo ženo Ido. Že v začetku 1941 je *Stjenka* na sestankih mladincev v Tomačevici dal prve naloge vsem prisotnim.

Prva naloga je bila iskanje orožja in kmalu za tem tiskanje letakov v vasi Trebče pri Trstu. Tako se je začelo aktivno delo tomačke skupine.

Skupina je imela veliko število sestankov, na katerih je *Stjenka* vedno dajal nove in nove naloge. Tako so vse skupine: *Tomačka*, *Škrbinska*, *Gabrovska*, *Trebska* in druge, celo 1941 leto delovale in se pripravljale na oborožen spopad proti okupatorskemu fašističnemu sistemu z diverzantskimi akcijami. Kljub temu, da so *Stjenko* karabinjerji pogosto kontrolirali na njegovem domu v Tomačevici in da se je moral tudi sam vsako nedeljo javljati na kvesturo, je še vedno deloval s skupino, organiziral in prihajal na sestanke O.F. (osvobodilne fronte) v Rubije.

V mesecu februarju 1941 je bil v neposredni bližini Tomačevice (Frnetu) sklican sestanek dveh skupin in sicer *Tomačke* in *Škrbinske*. Na tem sestanku smo bili prisotni Anton Šibelja – *Stjenka*, Alojz Bandelj – *Žarko*, Albin Šibelja, Izidor Šibelja, Franc Ščuka in Franc Šibelja – *Joško* (prvi partizani iz Tomačevice). Na sestanku so bile postavljene nove naloge, predvsem za izdelovanje ročnih bomb in stalni medsebojni stiki in povezovanje. [...] Bombe so se izdelovale izključno samo v vasi Tomačevica in v neposredni bližini vasi (v od hiš 20 m oddaljenem gozdičku, ki se imenuje »Drenje«) in na domu pri družini Marije Šibelja, Tomačevica št. 1» (danes št. 2 - Šabeljevi).

(Besedilo: Franc Šibelja - Joško. Povzetek po knjigah in očetovih rokopisih pripravila in prispevala: Katica Del Bon)

Medalja za hrabrost, hrani Goran Ščuka, l. 1962, Tomačevica. (Fotografija Minea Vrabl)

Partizani, drugi iz desne: Anton Šibelja - *Stjenka*, poveljnik Južnoprimskega odreda, 1944. (Fotografijo je prispevala Katica Del Bon. Vir: Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije, Ljubljana).

Partizansko gibanje

«Moja mama Danica (Bandelj) Ravbar *Martinova*, se je rodila leta 1921 v Tomačevici, bila je partizanka, bila je tudi kurirka, obveščevalka, zavedna Slovenka, ki se je z vso energijo borila za Slovenijo in slovenski jezik, tudi že v osnovni šoli, ki jo je obiskovala pod Italijansko oblastjo; borila se je za enakopravnost Slovencev in slovenskega jezika. Zaradi svojega delovanja in sodelovanja v OE, je bila zaprta v taborišču Frozinone/Frosketa v Italiji, pri Rimu, od koder ji je uspelo organizirati pobeg, skupaj z mamo in še nekaj zapornicami. Pot domov je bila naporna, nevarna in izčrpavajoča, vendar uspešna. Domov so se vsi vrnili na požgane domove. Nikoli ni obupala, vedno je bila polna optimizma in vere v boljše življenje. Večkrat je dejala «samo vojne ne». Leta 1944, ko so partizani napadli kolono Nemcev in Italijanov v Dovcah, je vozila ranjence s konji, iz spodnjega dela Malega Dola v Tomačevico. Bila je zmeraj aktivna in borbena ženska».

(Se spominjata Vojka in Jadran Ravbar, Tomačevica)

Vaščani v Gabrovici leta 1944. Tri dekleta iz Tomačevice, ki so po požigu vasi ostale doma, iz leve proti desni: Danica (Bandelj) Ravbar (r. 1921), Rina Grbec in Ema Kukanja. *(Fotografijo hrani Ljubo Švara, Tomačevica)*

Franc Švara, po domače *Frane Frenckav*, je bil zidar. Delal je v Primorju, v Obrtno gradbenem podjetju Sežana, nazadnje pa v podjetju Komunala Sežana. Bil je vodja kamnoloma v Štanjelu.

«Bil je zelo gostoljuben, vedno se je od srca nasmejal. Občasno nas je povabil na svoj *borjač*, kjer smo skupaj spili en *glaž* vina. Rad je govoril in nam pripovedoval njegove avanture»
(*Elisabetta Tenze-Fonti, 1963*)

Frane Švara (r. 1925), Tomačevica, okoli l. 1945.
(Fotografijo hrani Ljubo Švara, Tomačevica)

Medalja zasluge za narod je bilo odlikovanje SFRJ, ki se je podeljevalo za zasluge, pridobljene v boju s sovražnikom za osvoboditev države, in za prispevek h graditvi in razvoju samoupravne socialistične družbe.

Medalja zaslug za narod je bila med medaljami SFRJ po pomembnosti na drugem mestu.
(Fotografija: Minea Vrabl)

Aleksander Ščuka *Skoničarjev* (r. 1924), Tomačevica, okoli leta 1945. (Fotografijo hrani Goran Ščuka, Tomačevica)

Partizanski tisk je v narodno osvobodilnem boju slovenskega naroda odigral pomembno povezovalno vlogo. Pozival je k oboroženemu odporu proti okupatorju in bil protiutež razpredeni sovražni propagandi, zato je slovensko partizansko vodstvo organiziralo postavitev in delovanje številnih ilegalnih tiskarn. Potreba po pisani slovenski besedi na Primorskem je bila velika zlasti zaradi dolgoletne fašistične oblasti in njene raznarodovalne politike.

Tiskarna (tehnika)	<i>„Slovenija“</i>
Ime, priimek in partizansko ime	<i>Mržek Franc</i>
rojen dne	<i>29. VII. 1903</i>
	v <i>Tomačevici</i>
Pripadnost pred vstopom v KP — SKOJ	<i>/</i>
Od kdaj član KP — SKOJ-a	<i>kandidat 1944</i>
Poklic pred vstopom v nar. osvob. gibanje	<i>zidar</i>
Posel v tiskarni (tehniki) kje in od kdaj	<i>kurir v tisk „Slovenija“ od avg. 1944</i>
Kaj želi postati	<i>zidar</i>
Različna strokovna znanja	<i>/</i>
Opomba	<i>/</i>
Vodja tiskarne (tehnike):	<i>Motto</i>

Poleti 1944 so začeli graditi tiskarno Slovenija v Vojskem v občini Idrija. Električni tiskarski stroj so nabavili v Milanu. S tovornjakom so ga pripeljali do Gorice, nato z vozovi do Vojskega, zadnji del poti so dele stroja do tiskarne prenesli na roke. V tiskarni je delalo med 40 in 50 ljudi. Tiskarna Slovenija je začela obratovati 17. septembra 1944, in že naslednje jutro so posebni kurirji iz nje v svet odnesli 4000 izvodov Partizanskega dnevnika. Tiskarna Slovenija je delovala do 1. maja 1945. [*Tiskarna (tehnika) in besedilo: Mestni muzej Idrija, Partizanska tiskarna Slovenija*]

Na seznamu kadra tiskarne »Slovenija« je omenjen Mržek Franc, rojen 29. VII. 1903 v Tomačevici. V partizane je odšel septembra 1943 in opravljal naloge v tiskarni kot kurir. Po pričevanju hčerke Berte, je Franc Mržek kot zidar pomagal tudi pri zidarskih delih v tiskarni.

Franc Mržek, Javancev, r. 1903. (Fotografijo hrani Berta Dugulin- Javanceva, Tomačevica)

Partizanski pomorščaki.

Med obema vojnama je veliko slovenskih fantov odhajalo v vojaške in trgovske pomorske šole in se potem zaposlilo na vojaških ladjah. Ker je kraško območje spadalo pod Italijo, so fantje vojaški rok služili v italijanski vojski in tudi v italijanski mornarici. Pluli so predvsem na ladjah italijanske trgovske in vojne mornarice. Veliko fantov je prihajalo iz kraških vasi. Med njimi sta služila kot mornarja Bandelj Jožef , rojen leta 1849 v Tomačevici in Makovič Franc (Makovec), rojen leta 1828 v Tomačevici.

Od leta 1945 se je začela razvijati mornariška obveščevalna in informativna mreža, ki je *Vodstvu mornariške grupe* poročala o stanju na terenu. Kartoteka NOB v Pomorskem muzeju »Sergej Mašera« Piran šteje 46 partizanskih pomorščakov iz nekdane občine Sežana.

Med njimi je bil tudi Furlan Alojz, rojen leta 1922 v Tomačevici.

(3Kronika, Nadja Terčon: »Po srcu so ostali Kraševci« Kras, Kraševci in morje)

Na fotografiji druga vrsta levo: Alojz Furlan (r. 1922) partizanski pomorščak. Fotografija je nastala leta 1943. *(Fotografijo hrani Zmago Furlan, Tomačevica)*

«Septembra leta 1943 so požgali našo hišo, ker smo imeli partizane. Vse je *břeščalo* po makadamu. «Mama, mama, Nemci grejo». «Kje so?». «Ja, hodijo po cesti». Streljali so, samo ni bilo nič, hišo so pa požgali. Nismo imeli kje bivati, vse je zgorelo. Domačini v vasi so nas prijazno vzeli in pomagali, ker so imeli velike sobe.»

(Pripovedovala je Marta Šibelja, r. Buda -Bjeljeva, 1937, Tomačevica)

Gmajna in hiša pr' Beljevih v Tomačevici, v ozadju Zajčevica. (Fotografijo hrani Ivo Mesar, Tomačevica)

Požig vasi leta 1944

Dne 2. februarja 1944 so partizani napadli kolono Nemcev in Italijanov v Dolcah, za kar se je okupator maščeval in 15. februarja 1944 skoraj v celoti požgal vasi Tomačevica, Komen, Mali Dol, Divči in Branik ter prebivalstvo izgnal v internacijo v Nemčijo. V tej bitki sta izgubila življenja dva vaščana: Anton Buda, r. 1921 in Edvard Ščuka, roj. 1902.

Spomini na te strašne trenutke so še zmeraj vtisnjeni v spomin vaščanov in še zmeraj je težko o tem govoriti.

Anton Buda *Tonče*, rojen leta 1921, ranjen v napadu v Dovcah 2. 2. 1944 in pokopan 5. 2. 1944 v Tomačevici (*Fotografijo hrani Lučka [Kukanja] Rudež*)

Osebna izpoved

Ko jaz v domu začnem pripovedovati, ne morem končati,
ker iz nesrečnega sem kraja in morala sem dve vojni prestati.
V prvi kot otrok v Trzinu begunka,
V drugi z otrokom na Bavarskem izgnanka.
Kaj vse sem morala v Nemčiji prestati,
Skrbeti za otroka, mamo in tati.
Delati na kmetiji še bolj kot živina,
In v fabriki tudi, nič manj kot *mašina*.
Moji starši se niso bali smrti,
Le ob misli, da jih na tujem zakopljemo, so bili potrti.
Njihova je bila želja nenehna,
Da se vrneta domov, čeprav bolehnata.
Težko smo umrle v tuji zemlji pustili,

In se jokaje od njih poslovili.
Mnogi so morali svojce v tuji zemlji pustiti,
In se brez njih na domove požgane vrniti.

A ko zagledali smo svoj domači kraj,
Bili smo srečni, kot prišli bi v raj.

Tako vsak svojo zgodbo pripoveduje,
Kako mu je bilo hudo, in komu še huje.
Kaj vse smo morali v vojnih časih preživeti,
Koliko lakote in strahu pretrpeti.
Če si hotel vsaj živ ostati,
Si moral ubogati in molčati.

(Bernarda *Nada* Kukanja, r. 1914)

Požgana hiša v Tomačevici, 1944. (*Muzej novejša in sodobne zgodovine Slovenije*)

Po požigu hiš in vasi so okupatorji odpeljali domačine s tovornimi vozili na železniško postajo Zagraj (Sagrado, Italija), od tam pa v živinskih vagonih v Nemčijo. Tisti dan se je le redkim vaščanom uspelo izogniti internaciji. Nekateri so bili v partizanih, v sosednjih vaseh ali v tujini. Nemci so odpeljali polovico vaščanov.

Jesen 1944 – konec
šolskega pouka v
Tomačevici zaradi II.
svetovne vojne

Požgana hiša v Tomačevici, 1944. (Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije)

Pred in po požigu, 1944. (Fotografiji hrani Tatjana Furlan, Tomačevica)

Izgnanstvo v Nemčijo

»Tistega dne leta 1944 so bili otroci doma sami s slepo nono in so tako tudi morali v izgnanstvo: najstarejši Edi (l. 1930), sestri Dragica (l. 1932) in Nada (l. 1936), skupaj z nono Marijo Ščuka (1877-1958). Kljub slepoti je nona mnogim pomagala in jim dajala poguma, ki so ga vsi tako potrebovali».

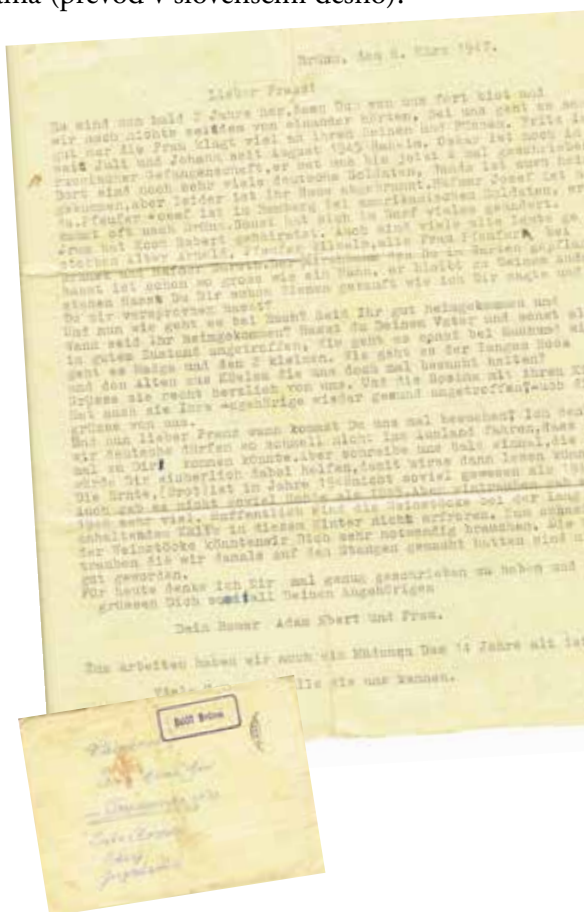
[Po pripovedi Dragice Mesar, rojene Ščuka, iz Tomačevice 14. *Vir: Iz požganih domov v izgnanstvo, knjigo hrani Lučka (Kukanja) Rudež*]

Nona Marija Ščuka, r. 1877, mama Edvarda, Viktorije, Amalije, Ivana in Bernarde Ščuka.
(Fotografijo hrani Ivo Mesar, r. 1953, Tomačevica)

Bili so tudi dobri

Med izgnanimi vaščani iz Tomačevice je bil tudi mladi Franc Gec (1931-1982), odpeljan v Nemčijo k Adamu Ebertu, kmetu blizu mesta Brunn*. Leta 1947 dobi Franc pismo od kmeta Adama (prevod v slovenščini desno). V nemščini piše kako so žena in otroci, se mu zahvali za njegovo delo in pomoč pri obdelovanju trt. Svetuje mu, naj si kupi čebele in začne s pridelavo medu.

Pozanima se o stanju njegove družine in izražajo željo, da bi se en dan srečali, ampak pot je dolga in razmere niso še najboljše. Besede so prijazne, človeške. Franc Gec je imel srečo ...

Adam ni še vedel, da je bil Francev oče, Anton, pogrešan že nekaj let. Anton Gec (1900-1945) je bil partizan in dal svoje življenje za svobodo in neodvisnost, tako piše v spomenici iz leta 1950.

Levo: spomenica za Antona Geca, 29. november 1950. Desno: pismo iz Nemčije naslovljeno na družino Marije Gec v Tomačevico (*Hranita Zvonka (Gec) - Simčič in Milan Simčič, Tomačevica 19*)

Brünn, 8. marec 1947

Dragi Franc,

Skoraj dve leti sta šle mimo odkar sva se slišala. Pri nas gre drugače ker dobro, samo žena trpi zaradi svoje noge in stopala. Fritz je doma že od julija in Johann od avgusta 1945. Oskar je še zmeraj v ruskem ujetništvu, uspel nam je že štirikrat pisati. Tam je še zmeraj veliko nemških vojakov. Vanda je tudi prišla domov, vendar je žal njena hiša pogorela. Hafner Josef je še zmeraj tam. Pfeufer Josef je v Bambergu pri ameriških vojaki in pride pogosto k nam. Drugače se je v vasi dosti spremenilo. Irma se je poročila z Robertom Kochom. Tudi veliko starejših ljudi je umrlo, Alter Arnold, Pfeufer Wilhelm, stara gospa Pfeufer pri Bruneku in Hafner Doreth.

Češnja katero si posadil v vrtu je že velika kot človek in tukaj raste tebi na spomin. Si se že kupil čebele kot sem ti predlagal in ti meni obljubil?

In kako pa je z vami? Ste dobro prišli domov? In kdaj ste prišli domov? Si ponovno srečno srečal tvojega očeta? Kako ste vsi, kako je Magda in kako sta dva mladeniča? Kako je visoka Roza, in starejša iz Koslausa ki sta nas enkrat obiskala? Vse lepo pozdravi z naše strani. Kako so Rozina in njena otroka? So tudi njeni svojci vsi zdravi? Tudi njih lepo pozdravi.

In zdaj dragi Franz, kdaj nas boš prišel obiskati? Mislim, da mi Nemci ne smemo tako hitro potovati v tujino, da bi te lahko obiskali. Ti nam kar piši, zagotovo ti bo Rozina pomagala, tako da bomo lahko prebrali tvojo pismo.

Žetve (kruh) leta 1946 ni bilo toliko kot v letu 1945. Tudi meda ni bilo toliko kot v letu 1945. Grozdja je pa bilo v letu 1946 zelo veliko. Na srečo trte niso zmrznile, kljub dolgi in mrzli letošnji zimi. Za obrezovanje trte bi te nujno rabili. Trte, katerim sva takrat vkopala kolce, ni dobro uspelo.

Za danes mislim, da sem ti dovolj napisal in lepo pozdravi vse svojce. Tvoj kmet Adam Ebert in žena.

Za delo imamo še eno dekle staro 14 let.

Lep pozdrav vsem, ki nas poznajo.

*Brunn je občina v Zgornjem Pfalzu (Oberpfalz) v upravnem okrožju Landkreis Regensburg, Nemčija.

V pivovarni

Obe vojni sta pustili *Tomačevljanom* zelo globoke rane, žalost, nelagodje in revščino. Izgnanstvo leta 1944 je bil dogodek, ki jih je najbolj prizadel za zmeraj. Večina domačinov ne govori sproščeno o teh težkih in žalostnih trenutkih, ki bolijo še v današnji časih.

Slovenske ženske so bile cenjene kot pridne in delovne. Delale so v tovarni, pivovarni ali na večjih kmetijah. Čeprav je bila večina gospodarjev prijaznih, je bil strah stalno prisoten, razmere so bile napete in hudo je bilo biti daleč od doma. Niso bili prijetni časi.

Gospodarjeva družina pri kateri smo delali v tovarni piva *EderBrau*, Grossstheim, od februarja 1944 do konca vojne leta 1945. (Fotografijo in razglednico hrani družina Ban, Tomačevica)

Jožefa in Julijo Kukanja s hčerko Danico ter nevesto Nado Kukanja so iz Tomačevice odpeljali v Nemčijo. Živel so v barakah. Delali so v pivovarni *Eder Bräu* v kraju Grossosteim, na Bavarskem. Z njimi so odpeljali tudi pastirja Marija, mladeniča, ki je živel z njimi in pomagal pri delu.

Jožef, Danica in Julija
Kukanja v Nemčiji
leta 1944-45,
(Fotografijo hrani
družina Ban,
Tomačevica)

V Nemčiji ob koncu vojne leta 1945. Z leve: Danica Kukanja, Nada Kukanja, Lučka Kukanja (2 leti 9 mesecev), Julija Kukanja, Jožef Kukanja. V sredini pastir Marijo.
(Fotografija je prispevala Lučka [Kukanja] Rudež)

Skupinska slika pred leseno barako, v kateri so bivali Slovenci, Rusi in Poljaki, l. 1944. Z leve: Danica Kukanja, Nada Kukanja, Frančiška Buda. Zadaj med vrati sta Jožef in Julija Kukanja. Spodaj levo: Lučka Kukanja in skrajno desno pastir Marijo. Ostali so tuje narodnosti. *(Fotografijo je prispevala družina Ban, Tomačevica)*

Po vrnitvi

Po vrnitvi s trpkimi spomini leta 1945 je bilo veliko domačinov, ki so poleg tega, da so trpeli in izgubili sorodnike, ostali tudi brez hiš. Pričakali so jih sočutni sovaščani in jih sprejeli v svoja bivališča.

«Nazaj iz Nemčije nismo imeli kje bivati. Ena družina, ki ni imela otrok, nas je za nekaj časa vzela v Gabrovico, mene, sestro in tata. Veliko so nam pomagali sorodniki iz Velikega Dola, kjer je bila doma moja mama (Zavadlav), bili so premožni. Dali so nam en prostor v *štali*, na podstrešju. Na silo smo popravili streho in tam spali. In ker je bilo dosti sena, so nam dali tudi eno kravo. Imeli smo dom. Jaz sem za dve leti hodila v šolo v Saleš, k teti. Za mojo družino je bilo žalostno, ker nismo bili skupaj»

(Pripovedovala je Marta Šibelja -Buda, 1937, Tomačevica)

Po vrnitvi iz izgnanstva je bila vas Tomačevica skoraj vsa uničena, toda prebivalci so z veliko dobre volje in s pomočjo zavezniške anglo-ameriške vojske začeli obnavljati domačije.

«Moj nono Franc Mržek je bil zidar in je bil po vojni vodja obnove vasi»

(Pripovedovala je Marina Štolfa po pričevanju njene matere Berte Dugulin -Mržek

(Jəvancəva) roj. l. 1939, Tomačevica, 2023)

Leta 1931 je v vasi živel 315 ljudi, leta 1948 so pa so jih prešteli 153, preberemo v knjigi spominski knjigi *Iz požganih domov v izgnanstvo*, kjer so opisane izgnanske zgodbe. Za potrebe knjige so med vaščani l.1993 opravili tudi anketo o številu izgnanih in povratnikov iz nacističnih taborišč. Iz Tomačevice so 15. februarja 1944 v Nemčijo izgnali 129 oseb (62 vaščank in 30 vaščanov). V internaciji jih je 12 umrlo, 12 jih je ostalo v okoliških vaseh ali mestih. Največ jih je bilo v starosti med 61 in 80 let, nad 80 let sta bila dva. Otrok, starih med 2 in 15 let, je bilo med izgnanci 35.

Obletnica vrnitve iz izgnanstva.
Leta 1946 (Fotografijo je prispevala
Sabina Godnič, Komen)

Dekan Kos v Tomačevici,
obletnica vrnitve iz izgnanstva.
Leta 1946. V ozadju je kapelica,
na katerem mestu danes stoji
vaški dom. (Fotografijo je prispeval
Zmago Furlan, Tomačevica)

Kraševce sta v internacijo spremljala komenska duhovnika dekan Viktor Kos (1899–1987) in kaplan Mirko Rener (1919–1993). Prostovoljno sta se pridružila nesrečnim faranom in jim nudila materialno in duhovno pomoč. Tovrstno sodelovanje med primorsko duhovščino in partizanskim gibanjem je bilo kljub takratnim političnim razmeram izjemno. Sočutje in solidarnost sta bili vrline, ki sta v tistem trenutku presegala politično ideologijo. Sporočilo dekana Viktorja Kosa je bil sporočilo moči in upanja.

«Ko sem šla v Nemčijo je bila zima, bila sem bosa in malo oblečena. Hodila sem z mojo mamo, sestro in enoletnim bratom, ki je potem tam umrl. Moj večji brat je bil pri stricu v Velikem Dolu in tam pasel krave, zato se je rešil. V Nemčiji smo v *fabriki* (tovarni) čistili zelenjavo. Živeli smo pri eni družini. Bila sta dva kmeta, brez otrok. Bila sta zelo prijazna, dala sta nam mleko in jajca. Smo preživeli. Jaz sem po nekaj času oslabela in zbolela na pljučih. Župnik Kos me je rešil, spravil me je v bolnico. Viktor Kos, on je bil pravi župnik».

(Po spominih Marte Šibelja -Buda, r. 1937, Tomačevica)

Obletnica požiga vasi, Tomačevica 1946 (Fotografijo hrani Goriški muzej, Nova Gorica)

Seznam izgnancev odpeljanih v Nemčijo 15. 2. 1944

Večina se jih je vrnila leta 1945 s trpkimi spomini.

Šibelja Marija - Šebeljevi	Mržek Otilija	Gec Romana
Bandelj Ivan - Marinčni	Mržek Berta	Gec Pavla
Bandelj Justina	Čikonja Toni - Kodričkeni	Gec Franc
Bandelj Frančiška (Frenca)	Čikonja Antonija	Gec Marijo
Bandelj Jožefa - Martinovi	Čikonja Gina	Gec Marija
Bandelj Roza	Čikonja Marino	Forčič Jožefa - Mateuškovi
Špacal Ivan - doma iz Vojščiće	Čikonja (Gigi) Alojz	Pečenko Alojz - Marjanni
Ščuka Rozalija - Cajnovi	Čikonja Vanda	Mladosič Luigi
Šibelja Leopolda - Krkavi	Čikonja Norma	Mladosič Bruna
Šibelja Milka	Čikonja Jožef	Mladosič Lučana
Furlan Janez - Kovačevi	Čikonja Verginija	Žorž Olga - Kemčevi
Furlan Milka	Čikonja Toni	Žorž Ema
Furlan Marija - Kovačevi	Čikonja Germinia	Žorž Jožko
Bandelj Boris	Ščuka Marija - Palunni	Novak Alojz - Novakovi
Švara Ana (Anca) - Valkavi	Ščuka Marija +	Novak Rozalija
Bandelj Alojz +	Ščuka Edi (Edvard)	Novak Natalija
Bandelj Alojz	Ščuka Dragica	Mesar Marija - Švagljevi
Bandelj Jolanda +	Ščuka Nada (Bernarda)	Mesar Milan
Bandelj Mirko (Miroslav)	Švara Jožef - Frenckovi	Ščuka Ivana - Skoničerjevi
Bandelj Ivana	Švara Lucija	Ščuka Mirka
Švara Guštin +	Švara Roza	Ščuka Čelesta
Šibelja Franc - Šugni	Ščuka Auguština - Palunni	Ščuka Marta
Šibelja Anton	Ščuka Jožefa	Colja Federiko - Coljevi
Kovačič Alojz - Švarevi	Ščuka Alojz	Colja Antonija
Kovačič Alojza	Ščuka Marijo	Buda Justina - Bjeljevi
Kovačič Rozina	Ščuka Anton	Buda Joško +
Kovačič Danilo	Gec Marija - Gecovi	Buda Zdravka
Mržek Kristina - Jevancevi	Gec Jožef	Buda Marta

Petelin Karlo - Britešni	Buda Albina	Pečenko Marija
Petelin Albina	Buda Judita	Pečenko Frančiška
Petelin Zorka	Lozej Nada (Bernarda) - Ptnikovi	Žorž Olga
Petelin Jolanda	Petelin Kristina - Ivankovi	Colja Federiko
Petelin Viktor	Petelin Kristina	Bandelj Jolanda
Buda Leopold - Fakni	Gerbec Antonija - Slamčevi	Bandelj Alojz
Buda Kristina	Gerbec Silvija	Švara Avguštín
Mihalj Julija - Škrbincevi	Pečenko Anton - Šnefovi	Buda Jožef (Joško)
Mihalj Franc	Pečenko Alojzija	Gec Anton
Mihalj Ivanka	Pečenko Marija +	
Mihalj Srečko	Pečenko Frančiška (Francka) +	Talci zažgani v hiši
Ščuka Ivan - Jurjevi	Kukanja Jožef - Gučevi	Ščuka Jožef (pokopali so ga v
Ščuka Roza (Rozka)	Kukanja Julija	Gabrovici 16. ali 17. 2. 1944)
Ščuka Marija	Kukanja Danica	Ščuka Ana
Ščuka Zofija	Verč Lidija - Micni	Ščuka Ivana
Furlan Anton - Matištevi	Verč Srečko	Šibelja Franc
Furlan Marija	Furlan Anton - Mežnarjevi	Švara Anton
Furlan Danica	Furlan Jožefa +	
Furlan Angela	Adamič Alojzija - Švarčvi	
Buda Vincenc - Kožerčni	Adamič Elka (Gabrijela)	
Buda Frančiška		
Kukanja Nada	Umrli v Taborišču Neumarkt	
Kukanja Lučka	Furlan Anton	
Buda Štefan - Mihotovi	Furlan Jožefa	
Buda Marija	Ščuka Marija	

Seznam vaščanov iz publikacije *Iz požganih domov v izgnanstvo*, Krajevna skupnost Komen ob 50. obletnici požiga vasi, Komen 1944.

Ljubo Švara, r. 1954 na *borjaču* okoli leta 1960. (Fotografijo hrani Ljubo Švara, Tomačevica)

Takoj po vojni je bila revščina. Kasneje in počasi, smo začeli živeti bolje. Preživljali smo se s kmetijstvom in prodajali pridelke tudi čez mejo. Po letu 1960 začne v Komnu delovati Livarna, kovinska industrija Aluminij, tekstilna industrija Konfekcija in mizarska delavnica Bor. Delo je prinašalo s trdom prigarani denar, ampak tudi družbeno in finančno osamosvojitve. Tudi če nismo bili «profesionalci», smo delali z veseljem. Z denarjem smo si kupili traktor in avto, začeli smo z obnovo in gradnjo novih hiš.

Novo obdobje

Ker po II. sv. vojni ni bilo dela, so imeli kmetje druge postranske dejavnosti. *Znajdli* so se. Ljudje so žgali apno za obnovo hiš, to je bilo najbolj trdo delo, gojili sviloprejko in nabirali borovo smolo za prodajo. Delo je bilo tudi v bližnjih kamnolomih.

«Aleksander Ščuka, po domače Sander, rojen 24. oktobra 1924 pri *Skoničarjevih*, Tomačevica 25, je nekaj časa delal v Tomačevici kot

pomočnik na kmetiji. Ko si je prihranil dovolj denarja, si je kupil kolo in šel delat kot strojnik v kamnolom pri Koprivi, kjer je z žično žago žagal kamen na placu. Potem je žagal kamen v kamnolomu v Gabrovici; tam je žično žago tudi sam postavil. Nekaj časa je delal tudi v kamnolomu pri Hruševici». (*Kraški kruh*, Božidar Premrl, Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016)

Aleksander Ščuka, Valerija Ščuka (rojena Huselj 1927 v Žirjah) in njuni trije sinovi: Bogdan (roj. 1952), Marijan (roj. 1958) in Goran Ščuka (roj. 1962) pred lastno hišo, leta 1964. (Fotografijo hrani Goran Ščuka, (r. 1962), Tomačevica 25)

Ženske so delale doma in na njivah, nekatere so se zaposlile na večjih kmetijah kot pomočnice ali so šle čez mejo iskati delo.

Valerija Ščuka (rojena Huselj 1927) je bila šivilja, znala je zelo dobro šivati. Poznali so jo po vsem komenskem Krasu in si pri njej popravljali ali šivali nove obleke, navadne, delovne in poročne. Za ženske je bilo delo šivilje privilegirana pot do dobrega zaslužka. V vasi je bila šivilja tudi Marija Ščuka (*Polunna*).

Aleksander in Valerija sta imela tri sinove. Še danes se Goran Ščuka spominja, kako sta mu mama in tata naredila čevlje iz gume in platna. Petčlanska družina, ni bilo enostavno. Aleksander in Valerija Ščuka sta bila dobra starša. Imela sta oba svojo delo in dostojno zaslužila. Počasi so si privoščili najprej traktor in kasneje tudi prvi avto, *fičota*.

Bogdan, Marijan in Goran Ščuka, pred novim *fičotom*, (leta 1970-1972). (Fotografijo hrani Goran Ščuka, Tomačevica)

Bogdan Ščuka se spomni, kako se je gojilo sviloprejko in prodajalo kokone.

«Iz jajčka na kartončku se zvalijo črvički, ki jih moraš *futrat* (hraniti) z nasekanimi listi murve, dokler postanejo ličinke en centimeter velike. Potem se *zabubijo* in nastanejo kokoni, tam notri se zaleže gosenica in nastane nov metulj. Mi smo prodali kokone, zaščito gosenice, od katerega se dobi svilen nitko, 1400 metrov dolga in zelo tanka in trda. Jaz sem jih nabral lahko do 60 in jih prodal. Jajčka smo pa kupili». Iz 50-60 kokonov sviloprejke sem dobil toliko, da mi je mama kupila ene japonke ... *ma ker tle ni bilo ašfalta*, so tiste japonke v enem tednu razpadle»

(Pripovedoval je Bogdan Ščuka, (r. 1952), Tomačevica, 30.4.2021)

Preko zadruga se je prodala smola. «Tata mi je pravil, da so po vojski nabirali smolo. V borovcih so nasekali rez. Lonček so zabili na en žebelček in notri so dali lijak narejen iz pločevine in smola se je v lonček cedila. Na ta način so lahko natočili po dva decilitra smole. Verjetno so iz tega naredili terpentino. Iz enega nareza so lahko natočili za dve leti. Vsak juser je imel pravico, da je natočil smolo iz borovcev».

(Pripovedoval je Bogdan Ščuka, (r. 1952), Tomačevica, 30.4.2021)

Kamnosek Gabrijel Jeram iz Štorij nam je povedal, da so včasih nabirali zelene liste ruja, jih posušili in prodali za izdelavo barve. Včasih so imele hiše na Krasu zelene *škure* in svetlo zelene fasade.

«Ženske smo bile pastirice, smo delale na njivi, moški so šli drugam iskati delo, če je bila kakšna prilika za zaslužek. V vasi smo bili vsi povezani, vsi smo se poznali. Tako smo se matrali, ko *brežna* duša»

(Pripovedovala je Marija Gec, (r. 1933) Tomačevica)

«Mladi nismo šli študirat, najprej smo bili pastirji, potem smo bili mizarji, zidarji in kovači» (Pripovedoval je Silvan Rudež)

«Po vojski ni bilo enostavno, dokler niso začeli zidati v Komnu podjetje Aluminij leta 1957-1958. Takrat so se začeli boljši *cajti*»

(Pripovedovala je Marija Gec, (r. 1933), Tomačevica)

Leta 1957-1958 se je začelo v Komnu graditi podjetje Aluminij, ki je omogočilo zaposlitev številnega prebivalstva komenskega Krasa.

Od konca 60. let se socialno stanje začne izboljševati. Vojna je daleč zadaj, vsi upajo v boljšo prihodnost. Blagostanje prinese nov pomemben dogodek v družini, *fičota*, avtomobil. Gibanje, nove delovne priložnosti, več denarja. Kako ponosno smo se fotografirali pred novim avtom! Začnejo se zidati nove hiše, prenavljajo se domačije. Dela je dosti in veselja tudi.

V sredini Marija Mesar, pred hišo z novim *fičotom*, (okoli leta 1960). (Fotografijo hrani Ivo Mesar Tomačevica)

Po drugi svetovni vojni in po vrnitvi iz izgnanstva dela ni bilo. Bila je revščina. Poleg poljedelstva in živinoreje, so si morali domačini poiskati način, kako priti do denarja za nakup živil in osnovnih potrebščin. Doma so sejali žito in zelenjavo. Večina hiš je imela vsaj eno kravo za mleko. Nekaj mleka je bilo za družino, ostalo se je prodalo prek zadruge.

Zadruga je poskrbela tudi za oploditev krav. Prodaja mleka s pomočjo zadruge je bilo priložnost za zaslužek.

«Do leta 1970 je imela moja mama letno tri legla prašičkov za nadaljnjo prirejo. Prašiče smo imeli za hrano». (*Pripovedoval je Zvonko Petelin, r. 1953, Tomačevica*)

«Mama (Romana Švara rojena Gec, 1929) je bila gospodinja. Skrbela je za otroke, opravljala vsa gospodinjska opravila ter opravila na vrtu, njivi. Je tudi služila denar s prodajo zelenjave na Proseku, Opčinah. Spominjam se, da sem šel velikokrat z njo, posebej med poletnimi počitnicami. Zjutraj sva šla peš do Komna, *žakelj* zelenjave sva do Komna peljala na kolesu. Ob 7h je odpeljal avtobus proti Trstu. Na avtobusu so bile predvsem ženske z otroki, ki so kot midva šli prodajat zelenjavo in drugo na tržaški Kras». (*Pripovedoval je Ljubo Švara, r. 1954, Tomačevica*)

Albina in Ivanka Petelin na dvorišču pred hišo, (po 2. sv. vojni), (*Fotografijo hrani Zvonko Petelin, r. 1953, Tomačevica*)

«Po zaključeni prodaji je mama pomagala še sestrični Stani v gostilni *Nove sorelle* na Proseku, jaz sem se ta čas igral, včasih tudi kaj pometel in s tem tudi sam kaj zaslužil. Domov sva se vrnila popoldne». (Pripovedoval je Ljubo Švara, r. 1954, v intervjuju s hčerko Mojco Švara Buda 2023)

«Matrali smo se, da smo preživeli, da smo kakšen *sold* napravljali. In ker je bila tam meja, smo nesli enkrat na teden na *uni* kraj robo. Ker ni bilo *fičota*, smo šli s kolesom, nič ni bilo ... je bila revščina. Nabiralo se je rože, prodajali smo jajca in zelenjavo po hišah v Trstu. Na njivi smo sejali žito, ajdo in želi vse na roke in spravili na *skedenj*. Ena ženska je nosila mleko v Trst, *ma* ne vem katera je bila» (Pripovedovala sta Berta (Mržek) Dugulin, r. 1939 in Ladi Dugulin, r. 1935, Tomačevica)

«Ker ni bilo denarja so ženske prodajale meso in izdelke v Trstu, z denarjem se je kupil traktor» (Pripovedovala je Zvonka (Gec) -Simčič, r. 1958, Tomačevica)

Ženske nosijo mleko v Trst, leta 1956. (Fotografiji: Fototeka, odsek za zgodovino in etnografijo pri Narodni in študijski knjižnici, Trst)

Oskrbovanje z vodo

Oskrbovanje z vodo je bil od nekdaj temeljni problem za kraške domačine. Deževnica se je zbirala v plitvi kotanji, kjer se je na dnu sčasoma naredila plast ilovice. Ker je bila ta plast neprepustna, deževnica ni poniknila in ustvaril se je naravni zbiralnik vode. Tako so nastali kali in naravne lokve. Seveda je bila količina vode odvisna od padavin. V primeru suše so se zbiralniki posušili in ljudje so bili prisiljeni uporabiti potok Branico ali reko Vipavo.

Po vojni so domačini vodo nosili tudi iz Malega Dola, kjer se je v bližini nahajala globoka lokva. Včasih so se v njej tudi kopali.

Kako so ženske prale?

«Perilo sem umila ročno, v *škafi* (lesena kada), na kateri sem položila lesen plošč, ki je imel tudi en prostor za milo. Ker ni bilo kopalnic, je bil *škaf*. Kopala sem se v štali, kjer je bilo bolj toplo. Tisto vodo je nato žival spila». (Pripovedovala je Marta Šibelja, r. 1937, Tomačevica)

Ritem življenja so zaznamovali letni časi. Ljudje, živali in zemlja so bili tesno povezani med seboj. Ljudje so se dobro zavedali, kako pomembna je bila voda za življenjske potrebe človeka, živali in za kmetijstvo. Gospodinjje so z vodo ravnale zelo preudarno, ker je bila zelo cenjena dobrina.

Dokler se v vasi niso začele graditi *štirne* (vodnjaki), so bili kali in lokve edini vir vode. Kali so služili potrebam živine, lokve pa so služile vaščanom za vsakdanjo rabo.

»Vodo smo *šparali* (varčevali), uporabljali smo jo dvakrat in potem z njo še zalili rože» (Spomni se Goran Ščuka, l. 1962, Tomačevica)

Po podatkih Franciscejskega katastra je bilo v letih 1818 – 1828 v Tomačevici več kalov. Štirje so se nahajali okoli vasi proti Malem Dolu med pašniki. V vasi so bili vsaj trije kali ob robu ceste. Na spodnjem delu vasi je bila lokva tj. kotanja s strmejšimi bregovi, ki je služila kot vir vode za različne namene.

Največji kal v Tomačevici je bil označen leta 1823 v narisani mapi Franciscejskega katastra kot skupna parcela. (št. 909).

Kal v Tomačevici, označen s parcelno številko 909 (RS Arhiv Republike Slovenije, Franciscejski kataster za Primorsko, G232A03, PE Tomačevica)

Indicazione della Sezione	Nro di Casa	Nomi, Contazione e Domicilio del Proprietario	OSSERVAZIONI
II		Tomasovizza Comune 802, 720, 723, 914, 920, 1014, 1063, 1078, 1120, 1136, 1137, 1152, 1158, 1236, 1263, 1277, 1278, 1264.	

Kal označen s številko 909 Comune (skupnost), (Vir: Archivio di Stato di Trieste, Fondo catasto franceschino, Sottoserie distretto di San Daniele, Comune di Tomasovizza 821.07 (1818 - 1822), Elenco alfabetico dei proprietari dei fondi ed edifici)

[...]

Kraševci so ubogi na stvareh — a bogati na izrazih. Malo vode imajo a veliko izrazov, ki se nanašajo na vodo. Drugi imajo pa več vode in manj izrazov kakor Kras. Kdo drugi pozna *kalove* in lokve razen Kraševcev? Vsaka kraška vas pa ima svoj kal in svojo lokev. (Isto tako Belokranjci). Kal je kraško napajališče, ki sicer nima nobenih prednosti razen velikega žabjega koncerta v poletnih toplih večerih, ki se razlega po celi vasi,

in sicer s to hibo, da, kolikor močnejši je ta koncertni zbor, toliko gostejša je voda, ki jo mora piti uboga kraška živina. Odtod naša prislovica, da je v kalnem lahko loviti, odtod tudi naš izraz mir kaliti, železo kaliti.

Lokev je nekaj čisto drugega kakor kal. Voda v lokvi je služila Kraševcem, dokler niso imeli še *štirn* in *štirnic*, za vso njihovo vsakdanjo rabo. To moram omeniti, ker to prednost ima lokev pred

kalom. Seveda bi naš Gorenjec, ki je navajen hladne in bistre studenčnice, vrgel vse skupaj v en koš. Vendar Kraševci dela razliko med *kalom* in lokvijo.

Seveda so Kraševci v zadnjih letih v tem oziru silno napredovali. Vsaka hiša skoraj ima svojo *štirnico*, ki hrani, če ne najboljšo, gotovo pa vsaj zdravo pitno vodo, o čemer so se tudi naši vojaki že osebno prepričali. Nekdaj so imeli pa Kraševci vodo samo v *kalu* in lokvi. — In odtod izrazi: kal, kalen, kaliti, *kalati*, *kalalo*; lokev, lokati = naglo v se vlivati, lokav, *lokavec* = *lokovec*, *lokvica*.

Mlinov Kras ne pozna. Čemu bi nam tudi služili zadnje čase? Nove mere Kraševci ne morejo *pojmiti*. Težko se ji bodo priučili. Navajeni so meriti na mernike, *pergišča*, peščice, ščepce do *gnidke*.

Zadnji čas se je raznesla vesela novica, da je učeni gospod na 300

mestih našel studence na Krasu. To bi bila iznajdba za naš suhi Kras! Neprecenljive vrednosti bi bila taka iznajdba — posebno sedaj v vojski! Sicer res teče že voda po Krasu po vodovodu — a ne še iz kraških studencev. Upamo pa, da bo vojna uprava storila še to, kar manjka, in pili bomo Kraševci v bodočnosti čisto kraško studenčnico.

Do tedaj pa moramo biti hvaležni našim *štirnam*, lokvam in *kalom*, ki nam dajejo za silo potrebne vode!

Kras s svojimi ostrimi grebeni in skalami, dolinami, prepadi in čudovitimi jamami s kapniki je kakor svet pravljic. In njegovo ljudstvo je kremenito, zdravo in zavedno. Krasote Škocjanske in Postojnske jame so ponos Slovencev. *Marsikak žurnalist*, ki pozna Afriko in Sibirijo, spoznava in opisuje danes nove kraje: Kras in Kraševce! Tako bo vojna prinesla naši domovini vsaj malo več slovesa po svetu.

(»Tedenske slike«, 8. marca 1916, Digitalna knjižnica Slovenije – dLib.si)

Članice in člani društva Tomačevica pred kalom. (Fotografija: Studio Palladium, Dipl. Graf. Med. Tehn. Peter Devčič, Design, Photography and Video Production + Aerial UAS Photo/Video - CAA / EASA Licenced Drone Pilot)

Kmetijstvo

Kmetijstvo je bilo najpomembnejša gospodarska dejavnost in najbolj pomemben vir preživetja. Delo na njivi je bilo naporno ampak potrebno, ker je zemlja dala pridelke za družino in prodajo. Orno zemljo so kmetje obdelovali v obliki mešane kulture: pšenica, oves, rž, ječmen, ajda, fižol, repa, zelje in kasneje tudi krompir in koruza. V družini so sobivale in si med seboj pomagale tri generacije.

Domače živali so bile zelo pomemben del vsakodnevnega življenja. Do konca 18. stoletja je prevladovala ovčereja, (ovce so dale mleko, meso in volno). Kasneje, v 19. in 20. stoletju, je bila bolj prisotna govedoreja. Kmetje so imeli tudi prašiče in piščance za meso in kokoši za jajca. Na vrhu lestvice domačih živali pa je bil vol, ki je služil kot dragocena delovna moč. Vol je vlekel jarem in tako pomagal kmetu, da je na ta način lažje obdeloval zemljo za setev.

Edvard Buda (r. 2. 2. 1905), Marija Ščuka Polunna iz Kobjeglave, Frence Šibelja, okoli leta 1960 (*Fotografijo hrani Marta Šibelja, r. 1937, Tomačevica*)

Vol je bil vlečna žival, ki so si jo lahko privoščile samo bolj bogate kmečke družine. Po spominih domačinov, okoli leta 1960-1970, so imeli vola vsaj trije kmetje: Adolf Furlan *Kovačev*, Drago Petelin *Britašn*, in Edvard Buda *Bjeljev*. Izjema za celo okolico so bili *Martinovi*, ki so za oranje imeli en par konj. Takrat je bilo trdo življenje, ampak domačini so med seboj sodelovali. Večji kmetje so orali za druge kmete, ki so z dnino vračali uslugo z delom ali s plačilom.

Sčasoma si je družina Aleksandra Ščuke *Skoničerjevi* zaslužila lastno vlečno žival, mladega junca. Klicali so ga Marko. Navadil se je vleči po klancu gor in dol. Najprej je vlekkel en kos lesa in počasi se je učil vleči plug. Spomladi, ko se je že malo navadil, so z njim postopoma orali trte, najprej dve ali tri brazde, potem so ga peljali domov, da se je odpočil, ker je bil mlad in še ni imel teže, da bi dolgo vlekkel. Imeli so ga za eno sezono, potem so si kupili traktor. (*Pripovedoval je Goran Ščuka, l. 1962, Tomačevica*)

Edvard Buda (r. 2. 2. 1905), Marija Ščuka *Polunna*, okoli leta 1960 (*Fotografijo hrani Marta Šibelja, r. 1937, Tomačevica*).

Zaradi gospodarskih sprememb je kmetijstvo zapadlo v krizo. «Da bi omejili posledice kriz in ujm ter ponovno zagnali kmetijstvo, so se pričeli kmetje združevati. Predvsem od konca 19. stoletja so tako v večjih kot manjših krajih pričeli ustanavljati zadruge in različna gospodarska društva. Namen društev je bil prilagoditev članov na nove razmere in specializacija, kar je posledično pripeljalo do večje konkurenčnosti na trgu» (*Seručnik, Trtna uš, ta strašno drobna pošast, str. 201*).

V raznih časopisih se pojavijo članki posvečeni kmetijstvu in vinogradništvu. V časopisu *Kmetijske in rokodelske Novice*, 5. prosenca (januar) 1848, beremo o kmetovanju: «Ljubi Slovenci! Dobro kmetovati ... je ena nar potrebnih vednosti na svetu. Vsaka umetnost pa ima svoje postave: kmetovanje tudi svoje; zoper te postave grešiti, je sebe v veliko škodo pripraviti». In še o znanju o kemijskih resnicah: «Naši pridni "*kmetijski kemii*" niso več nevedni kmetje, ki brez pomisleka zemljo obdelujejo, ampak oni so umni kmetovavci postali, ki vejo, zakaj to tako in ne drugači storiti morajo, in ki tudi spoznajo, zakaj se to tako in drugači ne godi».

Veliko je bilo kmetijskih nasvetov o kako opraviti delo na poljih, po vrtovih in vinogradih ter kako rešiti težave povezane z rastlinami. (*Koledar Goriške Mohorjeve Družbe, Koledar Goriške Matice*)

Sejmi in tržnice so bili tudi na Krasu zelo obiskani. V Tomačevici je potekal že v letu 1927 sejem *Mali Šmaren*. V Gorici so bili pogosto živinski sejmi.

Delo v vinogradu. (Fotografijo hrani Ivo Mesar, Tomačevica)

«Posebna mojih časov je bila pojava koloradskega hrošča, ki ga prej v naših krajih ni bilo. V našo državo je prišel z uvoženim krompirjem in se je hitro širil. Da bi ga čim prej zatrli, se je moral iz vsake hiše nekdo na nedeljo ob deseti uri, udeležiti pobiranja hroščev in njegovih ličink, po njivah poraslih s krompirjem. Škropivo za uničevanje koloradskega hrošča je prišlo na tržišče šele kasneje. Veliko škodo so povzročile predvsem požrešne ličinke, ki jih je bilo treba vztrajno pobirati. Manjše smo kar zmečkali med krompirjevimi listi, brez uporabe zaščitnih rokavic». (*Lučka Kukanja-Rudež*)

Adolf Furlan Kovačev (r.1906) pred lastno hišo in Ivonne Bole, po 2. sv. vojni. (Fotografij hrani Tatjana Furlan, Tomačevica)

«V jeseni, ko je bila koruza za spraviti, so se starši dogovorili in se dobili zvečer v skednju od Švagljevih in se lotili ličkanja koruze. Mi mulci smo medtem imeli nočne igre, igrali smo se Indijance in kavbojce. Je bila prava družčina».

(Pripovedoval je Goran Ščuka Skoničerjev, r. 1962, Tomačevica)

PRIPOMOČKI ZA RAZNA DOMAČA OPRAVILA

šparget - štedilnik

vintla - lesena posoda za pripravo in hrambo kruha

železo za peglat - likalnik

grätune - koš za vozit gnoj

renčelica, foučola - orodje za klestit

lejtrance - priprava na vozu za nakladat seno

rajta - predalnik, dolgi predali

vejncia - lesena ali pločevinasta zajemalka za žito/moko

Ličkanje koruze. *(Fotografijo hrani Danilo Kovačič, Tomačevica).*

SPALNICA

kušin - vzglavnik
kamra - spalnica
škura - polkna
gank- balkon
semiže - komoda
škabel - nočna omarica
ponjava - rjuha
šantiš - predalnik, dolgi predali
omaron - manjša omara

OBLAČILA

bədante - spodnje hlače
kucete - nogavice
buštin - nedrček
redžikalce - naramnice za najlonke
kombine - kombineža
firtoh - predpasnik
flajda - halja
kalcetoni - dokolenke
šuln - čevelj
fleki - natikači

KOPALNICA

žajfa - milo
šklbun - metlica za WC
bukau - nočna posoda
vantlja- brisača
kədən - posoda za umivanje
žəhtnca - posoda za pranje perila
škəf - večnamenska lesena posoda

KLET

buč - sod
brentač - posoda za nošenje grozdja
kəliela- za pretakanje mošta
plavnik - večja posoda za kuhanje mošta
bonj - posoda za kuhanje mošta
šeška - zajemalka za grozdje in vino
šnopc - alkohol
napa - posoda z daljšim ročajem za zajemanje vina

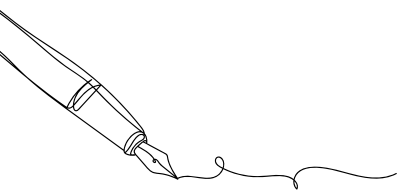
RAZNO

bəkinō - ustnik za cigareto brez filtra
fajfa - pipa
fəgar - prenosna svetilka na petrolej
štable - stopnice brez ograje
vavtera - dvižna vrata
kərnjač - zapah
kajnkor - zapiralo vratno
šaliž - pločnik
borjač - dvorišče
žmigovci - smerni kazalec
rešeto - sito
mentrga - manjša omara za mesit kruh
mešit - gneti kruh
šparon - poganjek

VRT

karjola - samokolnica
žlafador - zalivalnik
wosla - brusni kamen za kose
wosovnik - posoda za brusni kamen
lujtre - lestev
ciza - ročni voziček na dveh kolesih
brela - ročni voziček na dveh kolesih
fouč - ukrivljen vrtni nož
črevo - cev
mirni - korenje
nečke - uporabljali so za prečiščevanje
žita, raznih semen

KOŠNJA

Silvan Rudež—junij 2022

Tržaško-komenska planota nima obsežnih senožeti, več je tu gmajne in zato je bilo treba izkoristiti oboje, da je bilo pozimi dovolj sena za krmo goveda. Senožeti so si naši dedje in pradedje pripravili tudi tako, da so v vrtačah izkopali zemljo in jo v nečkah ročno znosili na parcelo, da je ta tako postala zravnanana in rodovitnejša. Z izkopanim kamenjem so senožet obzidali. To je bilo nadvse težavno delo, ki je trajalo več let, da so tako dobili senožet, na kateri so potem lahko kosili s koso.

Travo okrog grmičevja pa so žene požele s srpi. Tako so izkoristili vse, kar se je izkoristiti dalo. Naši predniki so bili trdoživi in zelo delavni ljudje in so izkoristili vsako krpico zemlje, da so lahko preživeli družino in živino, ki je bila pri hiši. Hudo je bilo, ko je pritisnila suša in je bilo premalo hrane

za družino in tudi za domače živali.

Bogatejši kmetje so imeli do osem glav živine, drugi veliko manj.

Obvezno je morala biti pri hiši vsaj ena krava, da so bili preskrbljeni z mlekom, ki so ga uporabili v različne namene: za hrano, za maslo, skuto...

Koder je bilo več mleka, so ga prodali in tako dobili nekaj denarja za druge potrebe. Ponekod so ga žene nosile celo v Trst.

V vročem poletju je bilo eno glavnih opravil košnja. Sosedje in prijatelji so se domenili, kdaj in kje bodo kosili. Pomagali so drug drugemu. Med vaščani so vladali prijateljski odnosi in so si ob večjih opravilih med seboj vedno pomagali.

Košnja. (Fotografijo hrani Tatjana Furlan, Tomačevica)

Tako so se družili tudi ob kmečkih opravilih, ki so prav zato postala prijetnejša.

Kosci smo že dan pred košnjo sklepali kose in pripravili oselnik z oslo. V oselnik smo nalili vodo in malo vinskega kisa, da je bilo brušenje ostrejšje. To je imel vsak kosci ob sebi za pasom. Zbrali smo se zarana, ko se je danilo in skupaj odšli na senožet, ki je bila običajno obzidana, da je bila varna pred živino, ki se je pasla na gmajni. Zavarovan je bil tudi vhod na senožet - vrzel, ki ga je gospodar ob prihodu odstranil, da smo lahko vstopili in pod drevesno senco odložili svoje stvari. S seboj smo obvezno prinesli *flaškon* vode, ki smo ga pokrili s kupom rosne trave, da je voda dlje ostala hladna. Potem smo se kosci razporedili.

Prvi redil je običajno zarezal gospodar. Za njim pa ostali kosci v varnem razmahu, da ne bi kdo koga zarezal s koso. Zjutraj je bila košnja najlažja, ker je bila trava še rosna in zato mehkejša. Čim višje je bilo sonce, večja je bila pripeka, težje je kosa zarezala.

Tudi šegavi in zgovorni kosci smo utišali in čakali na *marendo* (malico). To je prinesla mama na glavi v *planirju*. Običajno so bila kuhana jajca v teranu, *frtalja*, rezina mesnine (pršut, panceta) ali ocvrta jajca s klobaso. Taka jed je klicala po kozarčku vina. Malica je bila tudi čas za krajši počitek. Potem smo si ponovno sklepali kose, da smo lahko spet pogumno zarezali v travo, ki je postajala vse ostrejša. Sonce je pripekalo, znoj je tekel po obrazu in po hrbtu. Zapeli so tudi škržadi. Čakali smo, da bodo zvonovi iz bližnjih cerkva oznanili, da je poldan in da je kosilo blizu.

Mama je ob vsej hudi vročini v *planirju* prinesla kosilo. Med tem časom, ko smo posedeli ob hrani, je ona z grabljiščem razbrskala redile, da se je trava hitreje sušila. Opoldanski počitek je bil daljši. V hrastovi senci smo razgrnili suknje, si za vzglavnik vzeli kupček sena in ob škržadjem petju malo podremali. Potem smo nabrusili kose in se zagnali v redile.

Popoldne so z mamo, ki je prinesla *južno* (popoldansko malico), prišle tudi grabljice, ki so košenino pograbile in spravile v lonce. Te je oče naslednji dan raztrosil, da se je košenina dobro posušila in smo seno lahko naložili na voz, ga odpeljali domov in spravili na senik. Kljub vročini je bila košnja prijetno in veselo opravilo. Bili smo utrujeni, a zadovoljni.

NA PAŠI

Silvan Rudež, Solkan 2022

Prebivalci naše vasi smo kot ostali Kraševci poskrbeli, da smo za preživetje pridelali največ sami doma. Skoraj pri vsaki hiši je bilo govedo in kaka drobnica (ovce, redkeje tudi kaka koza). Krave so dajale mleko, ki so ga gospodinje uporabile pri izdelavi masla in skute. Vola so uporabljali kot vprežno živino pri oranju, prevozihi sena, žita in drugih poljskih pridelkov. Večje kmetije so imele več glav živine in par volov, ki sta skupaj orala. Ovce so dajale mleko in volno. Ko je prišlo na vrsto striženje ovac, so se tega dela največkrat lotile gospodinje. Dobljeno volno so oprale in posušile ter iz nje na kolovratu spredle volnene niti. Te so zvile v klobčič in iz njih v zimskih večerih pletle rokavice in nogavice. Živina je dajala tudi potreben gnoj (kmetovo zlato), ki je bil potreben za pognojitev njiv in vrtov. Več gnoja je bilo, obilnejši je bil pridelek. .

Poleti je bila živina na paši, v zimskem času pa je v jasli dobivala seno, rezanco in otavo iz druge košnje travnika. Hudo je bilo, ko je bila suša, ker je bilo sena malo. Včasih druge košnje zaradi suše sploh ni bilo, ali pa je bila zelo pičla. Prav zato smo živino pasli, dokler so razmere to dopuščale.

V jesenskem času smo pasli tudi po pokošenih travnikih,

Jaz sem postal pastir, še preden sem šel v šolo. Doma smo imeli kravo, junca, telička in dve do tri ovce. Treba je bilo zgodaj vstati in zaradi vročine čimprej gnati živino na pašo. Prva leta sem pasel samo našo živino, kasneje pa se je naši živini pridružila še *Gučeva* živina. V kasnejših letih pa sem pasel *Kovačevo* in našo živino. Tujo živino sem pasel zato, da smo na tuje pašnike gnali lahko tudi našo živino, ker smo mi imeli premalo pašnikov.

Levo: Franc Buda, desno: Bernarda Buda, pri *Kožrčnih*, Tomačevica 14. 8. 1938
(Fotografijo je prispevala Lučka [Kukanja] Rudež)

Tako sem kot pastir zaslužil pašo za našo živino. Na paši smo si krajšali čas z raznimi pastirskimi vragolijami. S klicanjem ali *ukanjem* smo se sporazumevali na daljavo. Če nismo bili preveč oddaljeni med seboj, smo se dobili skupaj, se *pontlali*, igrali na karte, se lovili, skrivali, odganjali kače in lovili kuščarje (zelence). Previdni in oprezni pa smo bili, da ne bi naleteli na modrasa ali gada, čigar pik je smrtonosen, če ni bilo hitre pomoči. Lučka se spominja Nade Ščuka (*Polunna*), ki je iz gmajne prestrašena pritekla k njim z otečeno roko. Njena mama ji je nad pikom močno prevezala roko in s tem stisnila žile, da se je strup počasneje pretakal. Potem pa so hitro poiskali zdravnika. Ja, tudi na gmajni previdnost ni bila odveč. Teren je bil razgiban in si se mimogrede opraskal ali ranil. To smo si pastirji razkužili kar z lastnim urinom. Med kamenjem in grizami je raslo razno grmičevje, ki je obrodilo manjše plodove, s katerimi smo si pastirji težili lakoto, saj je bil zajtrk skromen. Običajno ječmenova kava z mlekom in kos kruha. Julija Gučeva in Marija Kovačeva sta mi vselej dali toplo pogačo. Pastirji smo bili, kot tudi vsa družina, skromni. Takrat ni bilo razvajenih ali izbircnih otrok. Če se ti je skoraj vsakodnevna mineštra upirala, so ti rekli: »Ko boš res lačen, boš že jedel.«

«Vsi otroci smo pasli in se medtem igrali s kamenčki»

(Neva Petelin, (r. 1946), Tomačevica)

Ko je na paši postajalo prevroče in je bilo slišati škržade, si je živina poiskala senco, da je niso objedali obadi. Čim je živina zaradi vročine postala nemirna, sem jo gnal domov. Na poti domov sem jo obvezno napojil v bližnjem kalu, da živina potem doma ni potrebovala vode. Tako smo *prištedili*

(privarčevali) vodo iz domačega vodnjaka, saj jo je ob sušah velikokrat primanjkovalo. Takrat smo jo nosili iz malodovske lokve.

Živina se je doma na pripravljeni stelji odpočila in shladila. Jaz pa sem ob prihodu domov dobil malico. To je bil kos kruha z maslom, ječmenovo kavo z mlekom in sadjem, ki smo ga imeli doma.

Ko je popoldanska pripeka pojenjala, je bilo treba spet na pašo. Ponovilo se je dopoldansko dogajanje. Bilo je lažje, ker je tedaj vročina pojenjala. Ko se je dan nagibal k večeru, smo živino veselo prignali domov, zadovoljni, da smo opravili svoje delo.

Druženje pri avtobusni postaji v Tomačevici. (Fotografije hrani Valter Buda, Tomačevica)

Prva avtobusna postaja

Prve avtobusne linije so začele delovati na polovici 20. stoletja. Domačini se spomnijo, da je vozil en avtobus iz Gabrovice mimo Tomačevice. Leta 1959-1960 so v Tomačevici zgradili prvo avtobusno postajo. Nahajala se je med današnjim pilom in Avto hišo Štolfa. Glede na fotografije je očitno, da je bila postaja namenjena tudi druženju in zabavi.

«Avtobus se je vozil iz Gabrovice. Ropotal je, in dvignil veliko prahu, ker je bila makadamska cesta». (*Spomni se Goran Ščuka, (r. 1962), Tomačevica*)

Avtobusna postaja v Novi Gorici. (Vir: Sonja Tronkar, Kamra.si, Goriška knjižnica Franceta Bevka Nova Gorica 2017)

Nove generacije

Mladina se je v vasi redno družila. Dobili so se predvsem sredi vasi, na *Goricah*. Spoštovali so se, zabavali in si med seboj pomagali. Iz tega obdobja je veliko fotografij, saj sta Marijo Gec (sedi na levi) in Atilijo Petelin med prvimi v vasi imela fotoaparata.

«Ma tako lepo je bilo ko smo bili mladi! Enkrat nas je bilo sedem v avtu, dva sta bila v kofani. Ko smo se peljali domov, na ovinki smo šli ven v travo, kofano se je odpiral in eden je padel ven. Oracjo pa je šel ko strela na motorju, je falil ovink in je šel na rešeljiko gor. Pri pustu smo se imeli tako fajn. Klapa je bila ta prava in smo take skuhali, ampak ena roka je bila zmeraj prosta za pomagati».

(Pripovedoval je Silvan Rudež, rojen 1943 v Tomačevici, avgust 2021)

Mladi fantje iz Tomačevice, okoli leta 1960, (Fotografijo hrani Valter Buda, Tomačevica)

Milan Mesar (r. 1943) je že kot dojenček izgubil očeta Franca konec septembra. Ob požigu vasi 15.2.1944 je bil odpeljan, star 8 mesecev, v izgnanstvo na Bavarsko v Nemčijo. Komaj preživel internacijo, se je konec 1945 vrnil v požgano vas in je do obnove domačije preživel v Kosoveljah. Po osnovni šoli je odšel na Kovinarsko šolo v Koper (imenovano IKŠ), se izučil za rezkalca in se zaposlil v Tomosu. Dokončal je večerno Srednjo ekonomsko šolo v Kopru in redni študij na Pravni fakulteti v Ljubljani. Opravljal je funkcijo tajnika takratne Občine Sežana, nato funkcijo Javnega tožilca v Kopru, potem vodjo pravne službe na podjetju Jadran v Sežani in z uvedbo notariata v Sloveniji je bil imenovan za notarja v Sežani, kjer je tudi končal svojo kariero. Danes živi kot upokojenec v Šepuljah.

Od leve stojijo: Milan Mesar, Miloš Buda, Tatjana Šibelja-Ščuka, Srečko Mihelj, Helena Buda, Emil Lozej, Ema Lozej-Markuža, Boris Petelin, Lučka Slamčeva, Edvin Kukanja, Čepijo: Rado Buda in Zdravko Novak. Fotografirano na Goricah pred Faknovo kalono leta 1965 ali 1966. (Fotografijo hrani Valter Buda, Tomačevica)

«Mi smo bili tako, poslušajte fantje, jutri ob štiri zjutraj bomo kosili v naši ogradi, pojutrišnjem v tvoji, ma nismo rekli koliko *soldov* (denarja), smo naredili malico in potem je bila *žurka*, in to je to. Ženske so potem šle popoldne grabiti. Pri *štirni* smo se dobili, igrali in peli, to je bila *klapa*, ni kej!. *Barufe* (prepire) pa niso bile. Zamere pa ja, tudi za dvajset let.»

(Pripovedoval je Silvan Rudež, r. 1943 v Tomačevici, avgust 2021)

Na Goricah leta 1960. Danilo Kovačič, Alojz Bandelj, Oracjo Petelin. Zadaj levo: Zoran Kukanja, Edvin Kukanja. (Fotografijo hrani Lučka ([Kukanja]) Rudež)

«Mulci smo imeli zmeraj v vasi kakšen skrit kotic, kjer smo igrali karte».

«Kot otroci smo se vsako nedeljo popoldne igrali v dolini, ali pri Emi (Lozej). Smo imeli en tak stol in to je bilo vse. To je bilo naše otroštvo, tipično otroško življenje. Vsi otroci smo pasli in se medtem igrali s kamenčki. Potem, ko smo bili stari 18 let, so bili plesi v vasi ali v drugih vaseh. Šli smo s kolesi. Takrat je bilo v Tomačevici več fantov in dekleta so prišla tudi iz Kobjeglave».

(Pripovedovala je Neva Petelin, r. 1946, Tomačevica)

Edvin Kukanja, Tatjana Šibelja-Ščuka, Emil Lozej, 1964 - 1966, *(Fotografijo hrani Valter Buda, Tomačevica)*

Pustovanje v vasi

Pust je bil najbolj pričakovan in priljubljen dogodek v vasi. Pustovanje je eden najstarejših ljudskih običajev, ki izvira še iz časov pred krščanstvom. Pust preganja zimo in časti pomlad, ko zemlja spet rodi. Praznovalo se je po celi vasi, po cesti, na *borjačih*, v gostilnah in po hišah.

«Joj, kako je bilo lepo»!

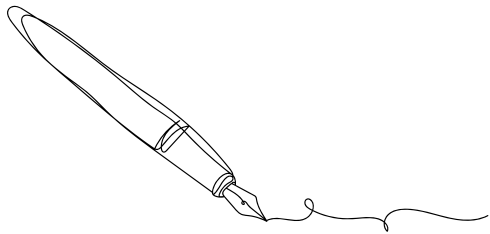

Pustovanje na glavni cesti, okoli leta 1964, zgoraj: Pustovanje pri kalu, 1968 ca.
(Fotografij hrani Valter Buda, Tomačevica)

«Enkrat za pust sem bil oblečen v žensko, imel sem mini krilo in visoke pete številke 43. Šli smo v Veliki Dol, na ples. Tam je bil en Danilo, ki se je *zakadil* v mene, mislil je da sem bil ženska. Jaz sem ga še malo pokokoliral tako, in potem smo šli v Ivanji Grad in ... ma kaj ne preplete za nami? Me ni prepoznal. Pole mi je ena ženska rekla. «Ma če bi imela jaz take noge!» Sem bil prav *našminkan*. Kakšen bot smo jih uspičili do take, je bilo lepo!» (Pripovedoval je Bogdan Ščuka, 1952, Tomačevica).

Pustovanje v Tomačevici, 1964 - 1966. Z leve v prvi vrsti: Atilijo Petelin, Oracjo Petelin, Anton Forčič. V drugi vrsti: Silvan Rudež, par neznan in Danilo Kovačič (Fotografijo hrani Lučka Kukanja Rudež, Solkan)

PUSTOVANJE

Lučka (Kukanja) Rudež, Solkan, junij 2023

Pustovanje je bil dogodek za vso vas. Pustna nedelja je pripadala fantom in *stricem* (neporočenim možem). Otroci pa so se zbrali in šli od hiše do hiše na sam pustni torek.

Za *maškerado* ni bilo kakih posebnih priprav. Običajno so poiskali kako ustrezno oblačilo kar doma. Redkokdaj so si kupili kako masko in jo potem skrbno hranili za naslednje leto, da so si jih lahko med seboj posojali. Preproste klobuke so si fantje izdelali kar iz papirja. *Tastari* si je sposodil klobuk pri nonotu, ta stara pa *fācou* (ruto) kar pri noni.

V pustnem sprevodu so bili: novic in novica, ta stari in ta stara in *ohcetarji* (svatje). Svoje mesto v skupini je vedno imel nekdo, ki je vozil cizo z sodčkom in nekdo, ki je nosil košaro. V sodček so vlivali vino, v košaro pa so devali klobase, jajca, panceto in kar so dobili. Navada je bila, da so

Pustovanje v Tomačevici, (leta 1964 - 1966) (Fotografijo hrani Valter Buda, Tomačevica)

gospodinje shranile par klobas prav za *pustarje* (maškare). Prav tako so že prej pripravile tudi jajca.

Koder niso imeli klobas, so dali denar, kar je bilo dobrodošlo pri nabavi radiča in kruha. Ko so maškare prišle v hišo, je novic (ženin) zaplesal z gospodinjo, da bo debela repa. Otroci smo se bali hudiča, ki je obvezno spremljal sprevod. Rožljal je z *kjätñami* (verigami) in lovil otroke. Še posebej si je privoščil fantke, ki so nagajali ali kako ušpičili. Sprevod je spremljal tudi vaški godec, ki je poskrbel za veselo vzdušje. Včasih se mu je

pridružil še bobnar. Glas harmonike in bobna se je razlegal po vsej vasi. Iz dobrot, ki so jih nabrali po vasi, so pripravili večerjo. Običajno so ocvrli jajca s klobasami ali pa pripravili zelje s klobasami. Slastna je bila tudi *frtalja* z jajci in klobaso. Jajca so tudi skuhalo in dodali radiču, ki so ga kupili.

Ostal pa je spomin na slastno večerjo in vaško zabavo. Dozdeva se mi, da smo plesali v gostilni pri *Švarovih*. Zbralo se je staro in mlado. Bilo je lepo in zabavno. Po vsej vasi je v tistih dneh dišalo po *fancijih* (miškah) in *štraubah*. Da so bili *fanciji* slastnejši, so gospodinje testu dodale še *cvibe* (rozine).

Pustovanje na glavni cesti, okoli leta 1964, zgoraj: levo, Silvan Rudež (r. 1943) (*Stršinov*), desno, Alojz Bandelj. (*Fotografiji hrani Valter Buda, Tomačevica*)

«En teden prej je bil pustni sestanek. Dogovorili smo se *kdo bo kaj*. V pustni zvezek se je napisalo naloge. Vaški pust je bil prikaz svatbe, bila je nevesta in ženin, priče, ožje sorodstvo, otroci in svatje. Zraven je bil tudi hudič, ki je preganjal otroke. Svatba je tako hodila po hišah, bili smo vsi skupaj. Ponavadi je bil en *harmonikaš*, ki je vodil, če ni bil iz Tomačevice smo ga pripeljali iz druge vasi.

Pustovanje v Tomačevici, 1964 - 1966, pri Kodričkenih, 1964 - 1966 (Fotografiji hrani Valter Buda, Tomačevica)

Dobili smo darovanje, par jajc, klobase in vino. Denarja ni bilo. Končalo se je pri Adolfu Furlanu *pr'Kovačevih*, posodil je prostore za ples. Tudi *pr'Švarovih* (Kovačič) se je dosti praznovalo, ker ni bilo vaškega doma».

(Pripovedoval je Goran Ščuka (r. 1962), Tomačevica, po spominih svojega otroštva, leta 1969-1970).

Pustovanje v Tomačevici, 1964 - 1966 (Fotografiji hrani Neva Petelin (r. 1946), Tomačevica)

«V zimskih mesecih smo plesali v zaprtih prostorih. To je bila lahko dvorana ali pa gostilna. V Tomačevici smo ob pustu ali poroki plesali v gostilni pri Švarovih. Gostilničarka Rozina Kovačič je bila zelo prijazna in ustrezljiva». *(Napisala je Lučka [Kukanja] Rudež).*

Pustovanje v Tomačevici, v gostilni pri Švarovih, leta 1964-1966. Na fotografiji: Darjo Bandelj, Stano Šibelja, Edvin Kukanja, Benjamin Buda, Danilo Kovačič, Emil Lozej, Edi Ščuka, Srečko Verč. *(Fotografijo hrani Valter Buda, Tomačevica).*

Pust v Tomačevici okoli leta 1964. (Fotografijo hrani Vesna Šibelja-Ščuka, r. 1960, Tomačevica)

Ples na brjarju

«Vaški ples je bil vesel dan in praznik za vso vas, kar je pomenilo pravo poživitev ob ustaljenem in vsakodnevnem delu na polju in doma. Oživel je staro in mlado. Posebno skrb so imela dekleta, ki so si pripravljala obleko za to priložnost.

Nekdaj po vaseh ni bilo plesišč. Fantje so zato pripeljali v vas lesene elemente za *brjar*, ki je romal od vasi do vasi. Ko so elemente sestavili, je nastal lesen plesni pod, ki so ga ogradili z zelenim vejevjem. Veje so bile postavljene druga pri drugi. Dekleta so to zelenje okrasile z ročno izdelanimi rožami in trakovi iz *krep* papirja, kasneje tudi s pravim vrtnim cvetjem».

(Napisala: Lučka ([Kukanja]) Rudež, Solkan 2021)

Jožica Rudež, Vera Ščuka, Helena Buda, Ema Lozej, Mirko Bandelj, Srečko Verč, Albina Verč, Srečko Mihelj, Miloš Buda in Marjo Gec, (leta 1966).

Vaška dekleta pred plesom: Vera Ščuka, Albina Verč, Jožica Rudež, Helena Buda, Ema Lozej, Lučka Kukanja, 1966.

Prva vrsta: Mirko Bandelj, Jožef Adamič, Silvano Rudež, druga vrsta: Emil Lozej, Edvin Kukanja, Atilijo Petelin, Danilo Kovačič, Oracjo Petelin, Srečko Verč, Marko Petelin, 1966.

«Fantje so si ogledali dekleta in so jih izbirali po svojem okusu. Približali so se dekletu in prosili za ples. Po odplesani rundi, je fant dekle pospremil do prostora, na katerem je prej bila in se ji zahvalil za ples. Tudi dekleta smo se ozirale naokrog in si včasih želele, da bi nas fant, ki smo ga skrivaj opazovale, prišel prosit za ples. Včasih se je to tudi zgodilo. Za fanta pa je bil pravi poraz, če je dekle odklonilo ples. Odšel je s povešeno glavo in opazoval, če se bo dekle odzvalo prošnji drugega plesalca. In če se je to zgodilo, je lahko dekle zašlo v nevarno situacijo. Takrat so pomagali domači fantje».

(Napisala: Lučka [Kukanja] Rudež)

Pred Brjarjem, prva vrsta: Emil Lozej, Rado Buda, Jožef Adamič, Mirko Bandelj. Druga vrsta: Marjo Gec, Vera Ščuka, Helena Buda, Edvin Kukanja, Ema Lozej, Albina Verč, Jožica Rudež, Oracjo Petelin. Tretja vrsta: Srečko Verč, Branko Petelin, Anton Ščuka, Albin Petelin, Zdravko Novak, Miloš Buda, Milan Mesar.

«Spominjam se, da smo veliko hodili na ples. V Tupelče, Zeleni Gaj, Komen, Prvačino, Divačo, Hruševico. Tudi na tomačevljanskem brjarju so bili plesi. Takrat so na plesih po Krasu igrali *Blue Stars*, *Lapos*, *Venera*, *Gama*, *Plima*, *Avseniki*, *Tomaž Domicelj*, *Oto Pestner*, *Bijelo Dugme*, *Neda Ukraden*, *Tomislav Ivčič*, Lepo je bilo v tistih cajtih, ku smo bili mladi. Čez dan delali, zvečer pa plesali».

(Pripovedoval je Ljubo Švara, r. 1954, Tomačevica 2023)

Prva vrsta: Edvin Kukanja, Emil Lozej, Rado Buda, Jožef Adamič, Zdravko Novak. Druga vrsta: Milan Mesar, Anton Ščuka, Albin Petelin, Branko Petelin, Srečko Verč, Ema Lozej, Albina Verč, Jožica Rudež,

(Vse fotografije v poglavju *1966 ples na Brjarju hrani Lučka* [Kukanja] Rudež, Solkan).

Šola po II. sv. vojni

Zaradi požgane šole, so otroci iz Tomačevice hodili v druge šole v okolici.

«Spominjam se, da smo v osnovni šoli nabirali šipek za čaj in da smo bili oblečeni v halje.» (*Lucija Nabergoj, rojena Švara, r. 1960*)

«Obiskoval sem prvi razred osnovne šole leta 1961. Prve tri razrede in polovico četrtega razreda sem bil v Gabrovici, drugo polovico četrtega razreda v stari šoli v Komnu, od petega do osmega razreda pa v šoli v Svetem. V Gabrovico sem šel peš, v Komen in Sveto nas je peljal avtobus. Avtobusi niso bili taki kot danes. Spominjam se, da smo vrata odpirali s kljuko, prtljažnik je bil na strehi. Pouk je potekal od ponedeljka do sobote, dopoldne in popoldne. *Tomačevljani* smo hodili dopoldne v šolo.

Šola Komen, razred, 1968-69. Učiteljica Lučka Rudež. Med učenci Vesna Ščuka in Lucija Nabergoj, rojena Švara, (*Fotografijo hranita Lucija Nabergoj in Lučka (Kukanja) Rudež*)

Ko smo prišli iz šole, smo pojedli kosilo, nato naredili nalogo, se kaj učili. Nato smo morali pomagati staršem. Pogosto smo peljali krave na pašo. Knjige smo raje pustili doma, saj so jih krave lahko pojedle.

Otroci smo se tudi igrali – skrivalnice, nogomet, lovili veverice, polhe, ribe. Pozimi smo drsali po kalu, poleti smo se kopali v lokvi med Tomačevico in Malim Dolom in tudi v Komnu, v bazenu opuščene drevesnice. Poleti, ko ni bilo šole smo pomagali staršem, sam sem šel z mamo prodajat zelenjavo na Prosek in Opčine. Po kosilu je bil čas za igro.

Po tem, ko je bil narejen *brjar* smo igrali tam tudi košarko».

(Pripovedoval je Ljubo Švara, r. 1954)

Šola Komen, razred, 1969-70, učiteljica Lučka Rudež. Med učenci Goran Ščuka in Zvezdana Petelin. *(Fotografijo hrani Lučka (Kukanja) Rudež)*

6. razred, šola v Svetem, ok. l. 1966. Na fotografiji so iz Tomačevice: Ljubo Švara, Zvonko Petelin, Jožko Birska, Damjan Ščuka, Rado Ban, Alojz Šibelja. (Fotografijo hrani Ljubo Švara, Tomačevica)

V prvem razredu me je učila učiteljica Meri Čotar, v drugem Anica Rože, v tretjem učiteljica Dora, v petem Marica Luin. Od šestega razreda naprej smo imeli predmetni pouk in spominjam se učiteljev Ivanke Strnad, Marjane Lenasi, Benjamina Lenasi, Katarine Mulič, Marjana Plazarja, Boža Dragana, Andreja Rebule, Erne Mevželj in Vande Malalan. Za malico smo dobili marmelado, pašteto, mesni narezek, čaj. V šoli smo morali biti pridni. Če ne smo bili kaznovani.

(Pripovedoval je Ljubo Švara, r. 1954, v intervjuju s hčerko Mojco Švara Buda)

«Mi nismo rabili belega kruha, bili smo veseli ker smo se družili. Imeli smo se lepo, mi ni nič žal za te cajte».

(Goran Ščuka, roj. 1962, Tomačevica)

«Fotografija, ki sem se je resnično razveselila, mi je obudila spomine na leta osnovne šole, ki sem jih preživljala skupaj s sošolkami in drugimi kolegicami in kolegi na vasi, v Tomačevici. Na to obdobje imam zelo lepe spomine. Bili so to časi, ko ni bilo veliko avtomobilov, telefonov, ko ni bilo mobitelov, računalnikov in drugih številnih komunikacijskih pripomočkov in smo se veliko bolj družili, se pogovarjali, izmenjevali mnenja. Veliko smo bili v naravi. Pripravljeni smo se bili medsebojno pomagati, tudi pri pisanju domačih nalog, pri učenju, pri kmečkih in dnevnih opravilih. Vse to nas je združevalo in povezovalo. Vsak je v skupnost, v medsebojne odnose, prispeval kar je vedel in znal. Bolj kot tekmovalnost je bil poudarjen skupni interes. So vrednote, ki jih imaš, ki jih živiš in ti ostanejo za vedno. Na to sem ponosna». (*Napisala: Vojka Ravbar, r. 1954*)

Vojka Ravbar (r. 1954) je skupaj s starši in bratom, del otroštva preživela v Tomačevici, rojstnem kraju njene mame. Kot magistrica ekonomije se je zaposlila v Vladi Republike Slovenije in ves čas delala na področju ekonomskih odnosov s tujino. V obdobju osamosvajanja Slovenije je bila namestnica zunanjega ministra, odgovorna za področje ekonomskih odnosov Slovenije s tujino. Nato je bila še nekaj let v Vladi državna sekretarka za ekonomske odnose s tujino; bila je tudi članica Ožje pogajalske skupine Slovenije za vstop Slovenije v Evropsko unijo; vodila je številne gospodarske delegacije iz Slovenije v različne države sveta z namenom širitve gospodarskega sodelovanja Slovenije z ostalim svetom.

Vojka Ravbar, Cvetka Švara, Darinka Bandelj, Miranda Novak, Damjana Ščuka, Lucija Adamič, (leta 1970-1973). *(Fotografijo hrani Lučka [Kukanja] Rudež)*

Vaški dom

Vaški dom je bil že pred drugo svetovno vojno v Tomačevici. Leta 1944 so ga Nemci požgali in za skoraj 30 let je vas ostala brez doma. Leta 1972 so se vaščani odločili, da ga bodo ponovno postavili. Pozidali so ga do leta 1975.

Med prvimi, ki so se lotili dela so bili Marijo Gec, Lojze Furlan, Zdravko Novak (ki je bil takrat tudi predsednik vaške skupnosti), Sandro (Aleksander) Ščuka in Frane Švara.

Gradnja vaškega doma je bil dogodek, pri katerem so v vasi sodelovali vsi, vsak s svojimi zmožnostmi. Nekateri s fizičnem delom, z materialom, s hrano in pijačo ali preprosto z moralno podporo, kajti na koncu so bili vsi povezani. Vaški dom je bil družabni prostor namenjen vaščanom.

«Vaška skupnost Tomačevica je imela že leta vaški odbor, ki je imel dolžnosti za organizacijo raznih del po vasi. Sestajali smo se v hiši domačina Forčič Antona, kjer smo lahko sestankovali. Drugega prostora pač v vasi ni bilo, razen za pustovanje smo se zbrali pri Adolfu Kovačevi, kjer smo lahko plesali.

Začetek zidanja vaškega doma. Na fotografiji Zdravko Novak, v ozadju Stanko Šibelja
(Fotografijo hrani Zdravko Novak Tomačevica)

Sestanek je bil sklican tudi leta 1972. Tam smo se odbor in vaščani zbrali in pogovarjali o raznih delih v vasi, ki smo ji rekli *rabuta*. Debata ta in tista je padla tudi beseda, kaj če bi obnovili *kamunsko* hišo. Po dolgotrajni debati smo se dogovorili, da dom pozidamo na novo. Začeli smo leta 1972 z deli na ruševinah še iz časa druge svetovne vojne. Po nekoliko sestankih se je odbor na novo formiral leta 1974. Takrat sem postal jaz (Novak Zdravko) predsednik vasi. Začeli smo z dokumenti stavbe na občini Sežana. Potem smo začeli zbirati sredstva za material, donacije pri takratnih podjetjih, zvezi borcev, raznih donatorjih, pa tudi vaščani smo prispevali velik delež v denarju in delu, da smo staro hišo posuli do tal in začeli na novo graditi. Naredili smo nove temelje ter začeli s pozidavo. Delo je potekalo v sobotah in nedeljah. Vaščani smo bili kar pridni, saj smo dokončali dela leta 1975. Takrat je bila proslava ob otvoritvi vaškega doma. Prerezal sem trak po mojem otvoritvenem govoru, in predal dom v uporabo vaščanom.

Tisti čas smo se dogovarjali z Zvezo borcev, da bi v Tomačevici naredili spomenik padlim borcem. Zveza borcev nam je bila zelo naklonjena in nam namenila tudi precejšen del sredstev. Bila je narejena maketa, kako izvesti ta projekt, ampak tako ni bilo narejeno. Po maketi naj bi bil narejen lep obzidan spomenik v kraškem stilu, a se ni izvedel zaradi domačih *kapricev*. Kmalu potem smo naredili še plesišče. Bile so veselice, plesalo je mlado in staro, družabno je bilo».

(Zdravko Novak, r. 1948, Tomačevica)

Kulturni dom in spomenik -

Tomačevica, 7. september. - Kraška vasica Tomačevica pri Komnu je nedeljo preživela nadvse praznično. Slovesno so odprli kulturni dom, ki so ga poimenovali po svojem rojaku, narodnem heroju Antonu Šibelji-Stjenku. Istočasno so mu pred domom postavili tudi spomenik.

Kulturni dom so vaščani zgradili skoraj povsem sami. Poleg prostovoljnega dela so zbrali še 50.000 dinarjev, od sežanske občine so dobili 40 tisoč dinarjev, prav toliko pa so prispevale delovne organizacije, interesne skupnosti in družbenopolitične organizacije.

M. TOMSIČ (Delo, 8. 9. 1975, *Digitalna knjižnica Slovenije, dLib.si*)

Gostilna Petelin *Britešni*, dopisnica. Tomačevica, leta 1923. Zgoraj: oče od Avgušтина Ščuka (*Palunni*) sedi na stolici, desno od njega je oče Karla Petelina (*Britešn*). Spodaj desno: oče Karla Petelina. (*Razglednico hrani Zvonko Petelin, r. 1953, Tomačevica*)

Gostilne

Ko so sredi 19. stoletja začeli graditi južno železnico, ki je povezovala središče cesarstva z glavnim pristaniščem (Trstom), je promet furmanov po velikih cestah postopno začel propadati. Kljub temu so še ostale gostilne ob manjših prometnih cestah, ki so gostile popotnike.

Po naših podatkih in po spominu domačinov so bile v Tomačevici vsaj tri gostilne: *Gostilna ošterija Petelin*, *Gostilna pr' Gučevih* in *Gostilna pri dobri kapljci pr' Švarovih*. Kakšen kmet je v vasi imel včasih *osmico*, kjer se je lahko prodajalo vino.

Gostilna OŠTERIJA PETELIN

Gostilna Petelin se je nahajala ob glavni cesti med Štanjelom in Komnom, nasproti vaškega kala.

«V času mojega očeta in nonota so furmani vozili les iz notrajnosti in se ustavili v naši gostilni, kjer so se odžejali in okrepčali, živali so se napojile v bližnjem kalu. Nato so nadaljevali vožnjo proti Trstu. Zraven gostilne je bila še trgovina in *tabakarna*».

(Pripovedoval je Zvonko Petelin, r. 1953, Tomačevica)

Krčmar Petelin je igral na rog, ki so mu pravili "talambon" in vse je plesalo pozno v noč. (*Primorski list*, 25. maja 1910, *Digitalna knjižnica Slovenija, dLib.si*)

Gostilne so služile kot prve trgovine v vasi. Lastniki so pekli in prodajali kruh, ponujali so lastno vino in tobak. Okoli leta 1908, je bila zraven gostilne Petelin tudi trtnica, kjer so imeli (in verjetno cepili) sadike vinskih trt *Montikola* (črna sorta) in *Riparija* (bela sorta).

Leta 1908 so se kmetje v *komenskem okraju* vpisali kot prosilci za dobavo državnih trt. Država, oziroma županstvo Komen, je na podlagi stanja posestnikov določilo število trt za katere je bil kmet upravičen. (*Časopis "Gorica"*, 9. maja 1908, *Digitalna knjižnica Slovenija, dLib.si*)

Gostilna PR' GUČEVIH

Gostilno je odprl Jožef Kukanja *Gučev* leta 1925. Odprta je bila do leta 1947. Sin Franc Kukanja je kasneje svojemu očetu Jožefu veliko pomagal pri gostilniških poslih. Skupaj sta po vaseh kupovala vino in skrbela za njegovo kakovost. V gostilni so pekli kruh in prodajali tobak. Med drugo svetovno vojno je bila gostilna zaprta, ker je bila vas požgana in lastniki odpeljani v Nemčijo. Gostilna je bila v vasi prostor za druženje. Po drugi svetovni vojni so popravili škodo na domačiji in obnovili gostilno, ki je delovala še dve do tri leta.

Jožef Kukanja *Gučev* pred gostilno, tik pred drugo svetovno vojno. (Fotografijo hrani družina Ban, *Gučevi*, *Tomačevica*)

«V prostem času so moški igrali briškolo v vaški gostilni. V gostilnah so včasih bili sestanki in praznovanje dneva žena 8. marca».

(Intervju Mihe Žežlina
r. 2011 z Ireno- Emo Ban,
r. 1948)

«Tako v preteklosti kot sedaj, so bile po vaseh *osmice*. Kmetje ki so imeli več vina, so ga tako smeli javno prodajati in pri tem tudi nekaj zaslužiti. O *osmici pri Kožerčnih* mi je pripovedovala mama, ker je bila sama vpeta v to dejavnost. Na pijačo so prihajali možje in fantje, še posebej, če je bilo pri hiši kako dekle. Niso pa takrat kot danes, imeli na razpolago različnih jedi».

(Pripovedovala je Lučka (Kukanja) Rudež, Solkan, 2023)

Gostilna pr' Gučevih po drugi svetovni vojni. Družina Kukanja, Franc Kukanja z Edvinom, Lučka Kukanja, Julija in Jožef Kukanja. (Fotografijo hrani družina Ban, Gučevi, Tomačevica)

Gostilna *PRI DOBRI KAPLJCI (PR' ŠVARAVIH)*

Gostilna *Pri Dobri Kapljci* (domačini so rekli *pri Švaravih*) je bila odprta od leta 1953 do leta 1967. V gostilni se je vsako leto praznoval pust. Imeli so *Cockto!*

Z leti je postala gostilna prostor, kjer so vaščani imeli sestanke, se družili in zabavali. Organizirali so kulturne prireditve, peli, igrali, *vrgli* eno *briskolo*, in skupaj spili kozarec vina. Bila je družabni vaški prostor, kjer so praznovali pust, poroke ali druge obletnice.

Domačini pred gostilno, (okoli leta 1954). Med domačini: Karlo Jurjev, Rozina Kovačič, neznana oseba, Aleksander Sandro in Valerija Ščuka, Miro Pečenko, Danilo Kovačič, Dreja Petelin. (Fotografijo hrani Danilo Kovačič, r. 1940, Tomačevica)

«Otroci smo morali zmeraj pomagati. Pasli smo živali in se skupaj igrali. Morali smo tudi pobirati fižol in ga čistiti, da smo si lahko zaslužili *Cockto pr' Švarovih*» (Po pripovedi Zvonka Pregelja, r. 1952, Renče)

Emil Kovačič (r. 1906), Rozina Kovačič (rojena Bandelj leta 1918 v Štanjelu), z vnukinjo Natašo. (Fotografijo hrani Danilo Kovačič, r. 1940, Tomačevica)

Cesta proti Komnu

Leta 1878 so bile že polemike, kje bo speljana cesta Štanjel - Komen: čez Gabrovico ali čez Tomačevico.

S Krasa, 4. januarija (Izv. dop.) V kratkem namerava naš cestni odbor lotiti se dela na cestni črti Štanjel - Komen; zato je vredno, da kaj o tem spregovorim. Kakor navadno, tako ste tudi pri tej priliki dve stranki. Vsaka bi hotela naj bi šla cesta po nje dvorišči ne glede na občne koristi. Prva stranka želi, naj gre cesta od Kobiljeglave na Tomačevico, druga vleče svoj konec čez Gabrovico. Cestna črta čez Tomačevico bi bila gotovo daljša in na vsak način sterma. Šla bi bolj po nerodovitnih, viharjem izloženih krajih in bi koristila le Tomačevici. Naopak cestna črta skozi Gabrovico bi ne imela toliko stermin, šla bi bolj po rodovitnih in zavetnih krajih; koristila bi vasi Gabrovica in celemu gornjemu Krasu. Da je istina, povem Vam, da so se v ta namen skupno 2. julija 1877 že s prošnjo obrnila županstva: Gabrovica, Avber, Skopo, Dutovlje, Kopriva in Tomaj na vel. dež. odbor. Tako so tudi vsi veliki posestniki komenski obrnili se do deželnega odbora in prosili, naj se jim, če se je že denar v to svrho določil, pravična želja izpolni, ob enem se zavezujejo vse zemljišče, koje bi zemlja pobrala, brezplačno prepustiti. Glede na občo željo celega gornjega Krasa na prepravično tirjatev največjih davkoplačevalcev v občini komenskej itd. upati je, da bode vel. dež. odbor skrbel, da se bode cestna črta Komen – Štanjel čez Gabrovico odmerila. Dalje glede tudi na to, da se mora na vsak način cesta od Komna do Gabrovice razširiti menim, da je omenjena poštena tirjatev že s tem opravičena, kajti če se dva voza mej Komnom in Gabrovico srečata, treba enega zapeljati, če je slučajno pri verzelji v njivo li pa zvrniti ga na zid.

(Soča, 11. januarja 1878, (Digitalna knjižnica Slovenije, dlib.si)

Preurejena in asfaltirana cesta

V priprave za slavnostno otvoritev asfaltirane ceste je bila vključena celotna vas. Iz časopisa *Tržaški dnevnik-Nedeljski Primorski dnevnik* z dne 3. novembra 1968 beremo: «Danes dan turizma na Krasu - Otvoritev preurejene in asfaltirane ceste iz Štanjela v Kobjeglavo in Komen - Cesto bodo odprli za promet ob 9.30, dve uri kasneje pa bo v Komnu kulturna prireditve - Kot smo že poročali, bo s tem končana druga etapa gradnje najbližje prometne zveze od morja v Tržaškem zalivu čez Vipavsko dolino,

Col, Črni vrh, Godovič in dalje proti Ljubljani. ... Cesto bodo odprli v Štanjelu ob 9.30, zatem pa bodo v krajih ob cesti razne priložnostne prireditve. Na prvo vožnjo ne pojdejo samo avtomobili, pač pa tudi kočije, v katere bodo vpreženi lipicanci. Na kočijah pa bodo narodne noše. Ob 11.30 bo v Komnu kulturni spored. Razne prireditve bodo tudi popoldne, saj bo med drugim živinorejska razstava in razstava lovskih trofej. Seveda bo pa tudi poskrbljeno za domače specialitete, pri čemer prideta v poštev predvsem domači pršut in teran».

Vaščani Tomačevce se pripravijo za slovesno otvoritev asfaltirane ceste, l. 1968.
(Fotografijo hrani Lučka [Kukanja] Rudež, Solkan)

Vaščani Tomačevice ob slovesni otvoritvi asfaltirane ceste, I. 1968. (Fotografijo hrani Lučka [Kukanja] Rudež, Solkan)

Vaščani Tomačevci in narodne noše ob slovesni otvoritvi asfaltirane ceste, v ozadju pil in avtobusna postaja, l. 1968, (Fotografiji hrani Lučka [Kukanja] Rudež, Solkan)

«V naši vasi so se ženske rade zbirale ob osmem marcu. Začele so zelo skromno. Zbrale so se v gostilni in vsaka je nekaj prinesla s seboj, da je lahko podelila z drugimi. Prijazna gostilničarka Rozina je skuhala čaj in to je bila vsa pogostitev».

(Pripovedovala je Lučka [Kukanja] Rudež, 8. maja 2021)

8 marec DAN ŽENA

«Na 8. marec praznujemo ženske v Tomačevici dan žena. Gremo na kratek pohod in se nato družimo in razveselimo pri mizi».

Z leve: Alberta Dugulin, Dragica Mesar, Marija Ščuka, Milka Furlan, Helena Gec, Marija Gec (starejša), Marija Buda, Tončka Grbec, Lučka Rudež in Pepka Forčič, l. 1970. (Fotografijo je prispeval Zmago Furlan, Tomačevica)

«V meni pa se je porodila želja, da bi enkrat praznovala Dan žena bolj svečano. Odločila sem se, da bom organizator in bom poskrbela, da bo praznovanje za vse prijetno. Izbrala sem najbližjo gostilno *Pri Jazbecu* v Tupelčah in se tam dogovorila, da nam lepo pripravijo mizo. Z veseljem so nas sprejeli in bili so zelo gostoljubni.

Pepka Forčič je vsa navdušena šla po vasi in mi pripravila seznam udeleženk. Z mamo sva se dogovorili, da za vsako udeleženko pripraviva *pušcl* z rdečim nageljnom in da jih mama kupi v Trstu. V vasi je vladalo veselo razpoloženje v pričakovanju praznika».

(Pripovedovala je Lučka [Kukanja] Rudež, maj 2021)

Z leve: Rozka Živec, Nada Kukanja, Judita Švara, Gec Marija (mlajša), Valerija Ščuka, Marta Šibelja, Lučka Rudež, Neva Ščuka, Helena Gec, Adela Buda, Romana Švara, Alberta Dugulin, Dragica Mesar, l. 1970. (Fotografijo hrani Lučka [Kukanja] Rudež)

Vaško druženje

Včasih je več družin istočasno pobiralo krompir in nehote je prišlo do spontanega druženja.

Pobiranje krompirja, l. 1981. Od leve stojijo: Milojka Gec, Ida Ščuka, Frane Švara, Jožef Adamič, Danica Ravbar, Adrijana Švara, Lucija Švara, Anica Adamič, Zvonka Gec in Vladimir Petelin. Sedijo od leve: Igor Ščuka, Marko Adamič, Robert Kobal, Rihard Verč, Marijan Kobal, Lucija Petelin z hčerko Ano, Magda Ščuka. (Fotografijo prispeval Ljubo Švara, Tomačevica)

Na cesti Tomačevica-Komen, priprave za proslavo v Komnu za 33. obletnico priključitve Primorske matični domovini, l. 1978 (*Fotografijo hrani Jožef Adamič Tomačevica*)

Druženje po pustu, I. 1981 (*Fotografijo hrani Ljubo Švara, Tomačevica*)

«Rojenim v Tomačevici po drugi svetovni vojni se otroštvo ni bistveno razlikovalo: živina na pašo, od prvega do četrtega razreda osnovne šole v Gabrovico, peš ob vsakem vremenu, oblečeni po zmožnosti družine. Že takrat na gmajni se je za otroke začelo druženje z igranjem različnih iger: kamenčki, pontlanje (metanje skrl), skrivanje, plezanje po visokih drevesih, lovljenje ptic, plezanje po kavernah. Zmeraj je bil prisoten tudi strah pred kačami. Takrat je bilo v praksi samo to, ker drugih možnosti ni bilo. Na ta račun je bila marsikdaj izgubljena živina, pojedena kakšna srajca, popašena kakšna njiva detelje in doma so sledile kazni. Obvezna je bila tudi pomoč pri kmečkih opravilih.

Nedelje so bile spoštovane. Zjutraj k maši peš v Komen, popoldne za mlade druženje na Goricah z različnimi vragolijami. Tudi nogomet se je igral po dolinah v zavetju. Velikokrat smo bežali pred gospodarjem. Imeli smo tudi tekme proti drugim vasem. Starejši pa so zahajali v gostilno pr' Švarovih dokler je še bila.

Leta so minevala, začelo se je druženje s starejšimi fanti. Skupaj smo hodili na ples v Štanjel. Da smo lahko kam šli, ker v vasi še ni bilo avtomobilov, je vsak po svojih možnostih prišel do motorja.

Standard se je počasi višal kar so omogočile zaposlitve v Komnu in odprta meja z Italijo. S prepustnicami so si domačini v prvih letih odprtja meje z robno menjavo in prodajo kmetijskih pridelkov prislužili kolesa, razno kmetijsko mehanizacijo, kar je bilo za takratno obdobje velik napredek. Samo odprtje meje je tudi za mlade veliko pomenilo, saj smo poleti s kolesi zahajali pod Nabrežino na kopanje v morje.

Tomačevica je v povojnih letih velikokrat gostila pleh muzike: iz Prvačine, Proseka, Nabrežine. Vsakokrat je bilo potrebno pripraviti brjar (plesišče), ki je bilo montažno leseno.

60-leta so bila tista, ko smo generacija fantov že odslužili vojaški rok. Podjetja v Komnu so rastla, zaposlovanje se je večalo, kmetje so dobili socialno zavarovanje. Dobili smo tudi redne avtobusne proge v Ljubljano, Trst, Piran, Sežano.

Povezanost na vasi in ureditev infrastrukture in dobrin: betonski brjar, kulturni dom, telefon, vodovod, asfalt do vsake hiše in do pokopališča pri cerkvi Device Marije Obršljanske, je botrovalo, da je vas ostala vseskozi delovna in živahna in tudi na pusta ni pozabila.

Mi pa ne pozabimo, da so iz vasi izšli tudi funkcionarji: državna sekretarka, notar, dva župana. V vasi pa je delovalo in še deluje 16 samostojnih podjetnikov in d.o.o. -gospodarskih družb.

Tudi zadnja pot nas čaka. Vsi vemo koliko je pokopališče oddaljeno od vasi, da smo pokojne nosili na ramenih, vozili s konjsko vprego, tudi grobokopi so bili vključeni v pogrebne svečanosti.

Iz življenjske poti stkana pripoved, ki je globoko vtisnjena v moj spomin in spomin mnogih vaščanov, ki smo se rodili v Tomačevici ali se v Tomačevico priselili, skupaj odraščali, delovali in s svojim trudom in denarjem pripomogli, da smo bili v bivši skupni občini Sežana, ki je štela 160 naselij, med 26-timi, ki so se revitalizirala»

(Jožef Adamič, r. 1947, Tomačevica, 7. november 2023)

Jožef Adamič se je rodil leta 1947 v Tomačevici. V družbeno političnega delavca se je koval že v mladinski organizaciji, v sindikatu, v prostovoljnem gasilskem društvu Komen, pri Nogometnem klubu in drugih društvih. Bil je predsednik vaške skupnosti Tomačevica, predsednik krajevne skupnosti Komen in prvi župan občine Komen v samostojni Sloveniji od leta 1994 do 1998. Veliko zaslug mu je potrebno tudi pripisati za gradnjo mrliške vežice pri cerkvi Device Marije Obršljanske.

Zgradili smo si nove hiše, imamo službe v Sežani, Kopru, Novi Gorici in drugod. Naši otroci imajo veliko možnosti za izobraževanje in gredo po svetu kot strokovnjaki na svojih področjih. Nastala so številna podjetja v naši vasi, še zmeraj imamo naše vrtove in njive, kjer pridelujemo zelenjavo in vino. Danes se vaščani Tomačevice še vedno družimo pri raznih delovnih in kulturnih dogodkih.

1. november

«Spominjam se, da smo kot osnovnošolci vsako leto pred 1. novembrom očistili okolico spomenika. Dogovorili smo se, kdaj se dobimo, in izvedli delovno akcijo. Ni nam bilo težko. Nekajkrat smo tudi pripravili kratko komemoracijo ob spomeniku. Recitirali smo pesmi Srečka Kosovela, zaigrala se je pesem na kitaro, harmoniko. Lepo je bilo».

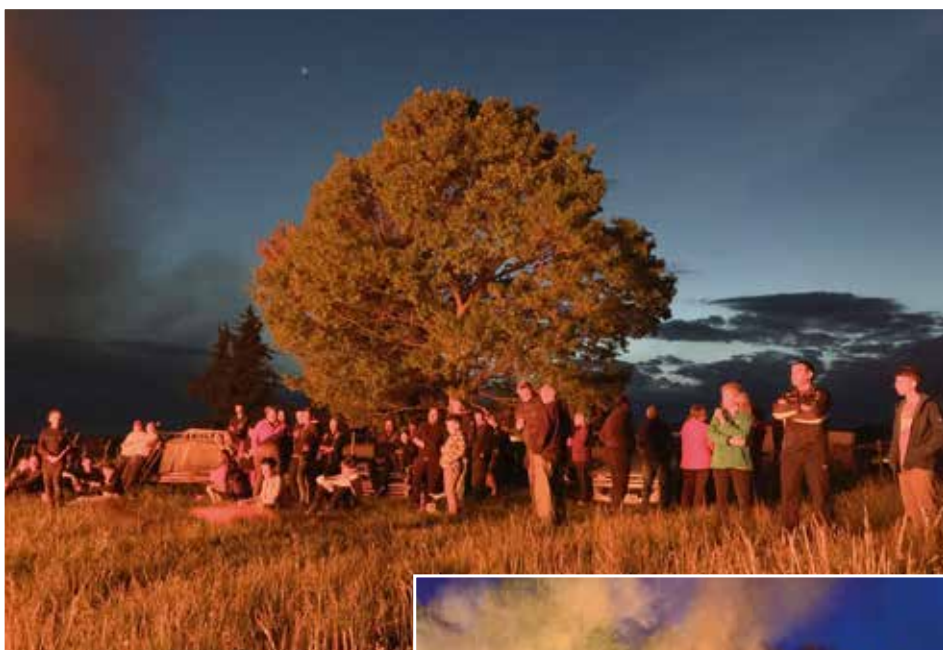
(Pripovedovala je Mojca Švara Buda, r. 1980, Tomačevica)

Komemoracija prvega novembra, 1994. (Fotografija nastop osnovnošolcev hrani Mojca Švara -Buda, fotografija vaščani hrani Lučka (Kukanja) Rudež)

Ohranjanje starih običajev in družabnega življenja

«Družabno življenje v Tomačevici je bilo od nekdaj bogato. Vaščani so znali vedno zavihati rokave v vaških akcijah – *rabutah*, se povесeliti ob številnih druženjih ter si pomagati, ko je bilo to najbolj potrebno. Vaška mladina je na začetku 90 let prejela vaški dom v upravljanje s strani starejših vaščanov, ki so se odločili, da je čas za mlado moč. Mladi so kaj hitro zavihali rokave. Začeli so s postopnim urejanjem vaškega doma in okolice, hkrati pa nadaljevala z družabnim življenjem v vasi. Ohranilo se je stare običaje kot so pustna nabirka, postavljanje mlaja in prižiganje kresa, priprava kraškega voza za Praznik terana in pršuta v Dutovljah ter postavljanje tradicionalne *kalone* - z brinjem okrašenega vhoda na kraško dvorišče mladoporočencev, dan pred poroko».

Prižiganje kresa, 30. april 2023
(Fotografija arhiv društvo
Tomačevica)

«Uvedla je tudi nekaj novih družabnih dogodkov, od katerih je bil prvi in večji organizacija praznika *Velikega Šmarna* leta 1996. To je bila velika vaška zabava, začenši z dopoldansko sveto mašo ter popoldansko večernim druženjem ob najrazličnejših družabnih igrah (igranje briškule, streljanje s fračo, srečolov), ter zabavo s plesom. Praznik *Velikega Šmarna* v Tomačevici je pripomogel tudi k temu, da se je poleg vaškega doma pokril oder, uredila okolica za prireditvene potrebe ter osnovna komunalna oprema in tudi sanacija ceste, ki vodi k Cerkvi Device Marije Obersljsanske».

«V letu 2008 se je uvedlo tudi praznovanje praznika *Svetega Martina*, ko se je hodilo od «hrama» do «hrama» in pokušalo mlada vina. Seveda je bil namen tega druženja obujanje in ohranjanje stare tradicije, zakoreninjene v kraškem človeku, ki je od nekdaj častila trto in vino.

Zadnjih nekaj let se rojevajo nove ideje in novi načini druženja kot poletni kamp za otroke, razne delavnice in družabne igre».

Voz "Tomačevica", praznik terana in pršuta v Dutovljah, l. 2007 (Fotografijo hrani Matjaž Adamič, Tomačevica)

«Organizirane so tudi redne skupne delovne akcije –*rabute*, z katerimi se vzdržuje urejenost vasi in okolice. Tudi s takimi druženji se znanje starejših prenaša na mlajše rodove.

Z veliko prostovoljnega dela in s finančno podporo občine Komen se je obnovilo vaški dom in okolico.

Stari vaški običaji se sicer prilagajajo modernejšemu času, a njihova osnova vendarle ostaja».

(Besedilo: člani vaše skupnosti Tomačevice, 2023)

Zgoraj: pust l. 2009. Spodaj: pust l. 2008 z večerno veselico (Fotografiji hrani Matjaž Adamič, Tomačevica)

Nova čitalnica – nekaj novega pri nas in v svetu.....

«Čitalnica, je s podarjenimi knjigami opremljen prostor (v tem primeru avtobusno postajališče), odprt 24 ur na dan, 365 dni v letu, brez kogarkoli, ki bi dogajanje beležil ali nadzoroval. Izposodiš si knjigo, jo doma prebereš in potem vrneš na polico v čitalnico. Brez nadzora, brez evidence; vse deluje le na zaupanju in spoštovanju skupnih vrednot. In veseli me, da našemu vzoru sledijo tudi druge vasi; do sedaj: Gorjansko, Ivanji grad in Sveto! Vsak je dobrodošel, kajti knjiga bo večno živa!

Zakaj Čitalnica Tomačevica?

V življenju me je vedno privlačila in tudi reševala knjiga. Že v otroštvu sem veliko brala, vsak dan med pašo krav in seveda tudi ponoči, z baterijo pod odejo. Knjiga je bila vedno z mano. In vsled tega, smo v Tomačevici 25. 5. 2018 slavnostno otvorili prvo čitalnico v Sloveniji (in glede na odzive, komentarje - verjetno tudi v Evropi in svetu).

Trak je prerezala najstarejša vaščanka ga. Marija Gec. Vsi so me spraševali od kod ideja? Ideja, ki je izključno moja in od nikogar *kopirana*, je plod dolgih, neprespanih noči, ko ne veš »ne kod, ne kam«! Ko te življenje popolnoma dotolče in padeš čisto na dno in tudi tokrat me je reševala knjiga. Naj pojasnim: leta 2004 sva z možem zaradi neozdravljive bolezni izgubila 22-letno hčer Nino - edinko, potem pa me je januarja 2017, po neuspehi operaciji zapustil še mož Boris. Vse to me je do-tolklo in padla sem čisto na dno. In, ko sega voda do grla, imaš dve možnosti: ali splavaš ali pa utoneš. Odločila sem se, da splavam. Ko sem na sestanku vaše skupnosti decembra 2017, izrazila željo, da uredimo v »od Boga in ljudi zapuščeni, na pol-zgrajeni« avtobusni postaji čitalnico, so se sovaščani strinja-li, čeprav vem, da so imeli pomisleke nad tako idejo. Ko sem gledala to staro, nedokončano stavbo, zanemarjeno in zapuščeno pol-gradnjo, v katero ni nikoli nihče vstopil, sem pomislila, kako bi lahko objekt, ki je tako rekoč sredi

vasi in ob glavni cesti, uredili za neko skupno dobro in seveda za lepši izgled vasi. In s pomočjo štirih prijateljev-sovaščanov, ki so predvsem hoteli omiliti mojo duševno stisko in mi pomagati: Goran Ščuka (zidarska zaključna dela), Zdenka Ščuka, Elisabetta in Igor Tenze - hvala, ker ste verjeli vame; je čitalnica zaživela svoje življenje, ki ga nihče (z mano vred) ni pričakoval. Uspešnica, ki je odmevala tudi v medijih. In najbolj razveseljivo: avtobusna postaja je res postala nekakšna »mala dnevna soba« predvsem za otroke in mladostnike, ki drugega prostora za druženje, odprtega 24ur na dan, res nimajo. In spoštujejo in vzdržujejo prostor, ki ga imajo!

Z družino (3 člani) smo se v vas priselili leta 1985 in bili zelo lepo sprejeti. V spomin, da smo nekoč tu živeli in v hvaležnost sovaščanom, bo za mano ostala čitalnica. V spomin - namesto spomenika moji hčerki Nini in mojemu možu Borisu, pa sem (istega leta 2018) vasi podarila defibrilator (za starejše) in montažni bazen (za mlajše). Izkazalo se je, da je bila to dobra poteza: čitalnica in bazen sta (brez lažne skromnosti) oživila in poživila družabno življenje na vasi in bila navdih za še mnoge druge dejavnosti. Defibrilator: dobrodošla zadeva, katere uporaba pa naj bo čim manj ali pa nikoli potrebna! Življenje v Tomačevici je lepo, le gledati ga moraš s srcem in ne le z očmi!»
(Besedilo: Adrijana Konjedič, r. 1952, Tomačevica)

Rezanje otvoritvenega traku, čitalnica Tomačevica, Adrijana Konjedič. (Fotografije arhiv Društvo Tomačevica)

Osebnosti

ANTON ŠIBELJA STJENKA (Tomačevica 21. 4. 1914 - Gorenja Trebuša, Gačnik 1. 4. 1945)

«Mladi Anton je do leta 1929 obiskoval šolo v Komnu, kjer je bil vesten in marljiv učenec. Nato ga je vzela k sebi sestra Albina, ki je tedaj živel v Trstu, njen mož pa je bil ključavničarski mojster z lastno delavnico. Pri sestri je sta-

noval in se hranil ter se v vsakovi delavnici izučil tudi ključavničarske obrti, nato pa je v njej še nekaj časa delal kot pomočnik. Leta 1935 so ga vpoklicali k vojakom. Po vrnitvi se je zaposlil v ladjedelnici v Miljah pri Trstu.

Usposobil se je za varilca. Ukvarjal se je tudi z izumiteljstvom, posebno z načrti za brzostrelko. Povezal se je tudi s slovenskimi, hrvaškimi in italijanskimi delavci v Trstu. Kmalu je bil izdan in skupaj z drugimi zaprt v Coroneju v

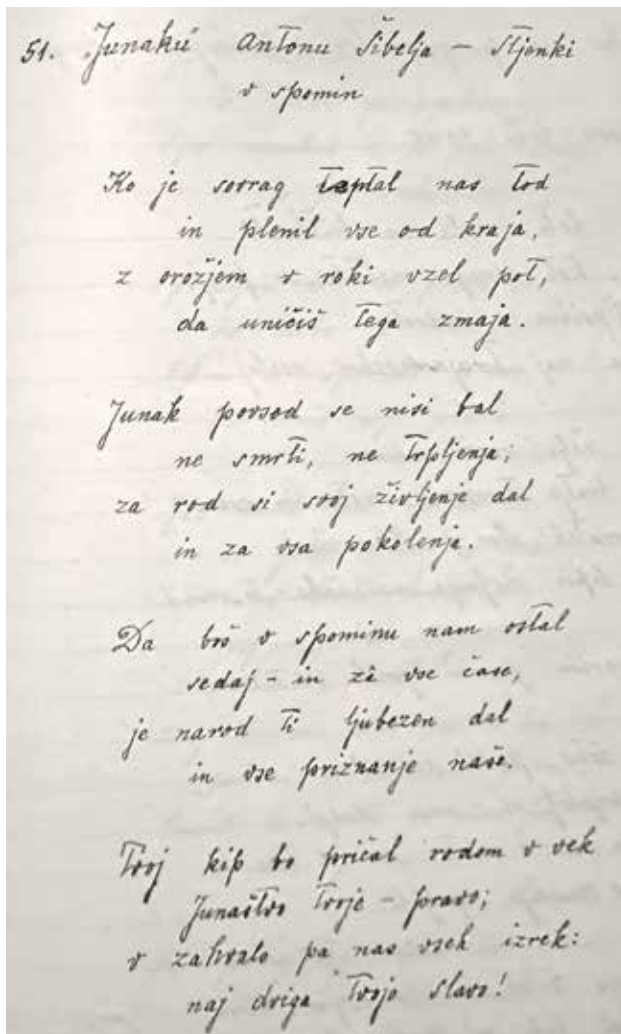
Trstu, a zaradi pomanjkanja dokazov so ga po nekaj mesecih izpustili. Leta 1940 je bil ponovno zaprt, in sicer v Ascoli Pičeno v Italiji. Ker tudi tokrat policija ni našla nobenih trdnih dokazov in tudi sam ni ničesar priznal, so ga izpustili in je odšel nazaj k sestri Albini v Trst. Zaradi pritiska takratne oblasti, se je po letu 1941 vrnil v rojstno vas Tomačevico, kjer so se mu porodile misli na organiziran upor». (*Povzetek po knjigah in očetovih rokopisih: Franc Šibelja in Mile Pavlin: Kraški junak Stjenka, 1977, založba Lipa Koper, Franc Šibelja: Med prvimi partizani na Krasu, 1981, založba Lipa Koper, osebna zapuščina, rokopisi (hrani hči Katica Del Bon – Šibelja), pripravila: Katica Del Bon*).

«Vodil je več sabotažnih akcij, med katerimi je najbolj znan napad na motorizirano kolono (2. februar 1944) v Dolcah med Branikom in Komnom, v katerem je padlo 31 nemških policistov in 50 italijanskih fašistov. Maja 1944 je postal poveljnik Kosovelove brigade.

Anton Šibelja - Stjenka, poveljnik Južnoprimorskega odreda, detajl, 1944. (Fotografijo je prispevala Katica Del Bon. Vir: Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije, Ljubljana).

Junija 1944 je bil ranjen med boji v Baški grapi in po okrevanju je postal poveljnik Dolomitskega odreda. Ko je bil odred kasneje razpuščen, je postal vodja partizanskih delavnic IX. korpusa in dosegel čin majorja. Padel je med boji z Nemci nad Gačnikom, 1. aprila 1945. 14. decembra 1949 je bil proglašen za narodnega heroja. V Tomačevici, na njegovi rojstni hiši, je postavljena spominska plošča in na Trstelju je po njem poimenovana planinska koča. V Komnu so mu postavili spomenik in po njem poimenovali osnovno šolo».

(Vir: *Obrazi slovenskih pokrajin*. Mestna knjižnica Kranj, 2020. Maja Živec. ŠIBELJA, Anton – Stjenka. (1914-1945).

Iz zbirke v lasti Zvonkota Pregelja: Joško Copič, *Junaku Antonu Šibelja - Stjenki v spomin*, rokopis. (Hrani Zvonko Pregelj, r. 1952, Renče)

JOŠKO CAPIČ (Branik 7. 4. 1892 - Tomačevica 3. 3. 1967)

Po spominih domačinov, se je Joško Capič preselil v Tomačevico v šestdesetih letih 20. stoletja. Na začetku je stanoval kot podnajemnik pri Coljevih. Večina časa je nato stanoval pri Fani Kovačevih, kjer je tudi umrl. Spominjajo se ga kot poštenega, skromnega in prijaznega človeka. Predvsem je bil zelo zaveden Slovenec. Vsak prvi maj je odpiral okno, katero gleda proti cesti in je na violino zaigral *Internacionalo*.

Pred vojno je živel v Trstu. Med I. sv. vojno je služil kot vojak v Galiciji. Med II. sv. vojno je bil izgnan v Nemčijo in delal na kmetiji. Nekje med 1930-1941 je bil zaradi svojega političnega razmišljanja za dve leti konfiniran na jug Italije v kalabrijsko Matero. Bil je samouk, zborovodja v Braniku, igral je različne inštrumente in veliko bral. Govoril je rusko, nemško in italijansko. Verjel je v komunizem in v Kristusovo besedo; oboje je razumel kot sporočilo za človeštvo in ne kot ideologijo. Večkrat ga je dekan Viktor Kos obiskal in sta skupaj debatirala o človeštvu.

Njegovo ustvarjanje se navezuje na Simona Gregorčiča. Pesmi so govorile o iskanju resnice, svobode in pravice. Zaradi njegovega razmišljanja so ga večkrat izključili iz takratne oblasti.

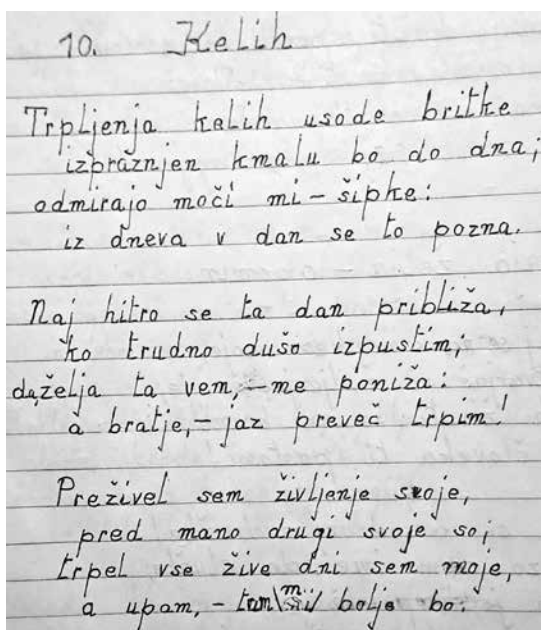
Ponoči, ko ni mogel spati zaradi bolečin, je napisal številne pesmi o času internacije. Pisal je svoji materi in puncam, pisal je o ljubezni in o žalosti. Napolnil je številne zvezke s svojimi idejami o politiki.

Joško Capič med igranjem violine pred I. sv. vojno. (Fotografijo hrani Zvonko Pregelj, r. 1952, Renče)

Dal je velik pomen slovenskemu jeziku. Spomni se Bogdan Ščuka: «Poleti sem se družil z njegovimi vnuki, ki so preživljali počitnice v Tomačevici. Vsak dan v prostem času smo z njim imeli šolo. Zaposlil nas je tako, da nas je skrbno učil brati in pisati. Imel je zanimivo knjigo, ki je opisovala eksotične in daljne dežele, življenje živali in rastlin. Bil je ljubitelj narave. Pred hišo je imel majhen kotiček zemlje, kjer je gojil svojo zelenjavo. Bil je tudi zelo spreten pri cepljenju vrtnic in rešeljik». Pokopan je v Tomačevici pri Devici Mariji Oberšljanski.

(Po pripovedih vnuka Zvonka Pregelja in prijatelja Bogdana Ščuke, oba r. 1952)

Zgoraj: pesem "Kelih". Spodaj: Joško Copic kot zborovodja pevskega zbora, Branik, po II. sv. vojni. (Pesem in fotografijo hrani Zvonko Pregelj, r. 1952, Renče)

Slavčku

*Lepo mi poješ, Slavček ljubi
na trtni vejici sedeč;
kaj, se ti grlo ne utru-di,
ko poješ noč in dan nespeč?*

*O, vem, preljubi ptiček zlati:
srce v veselju ti skaklja,
ker oče skor boš, ona mati,
ki z gnezda zdaj se ti smehlja.*

*V grm sta zelenike splela
svojemu rodu tihi dom,
da bosta srečo, mir imela,
vam zarod vaš jaz čuval bom.*

*Naslednikov mi daj obilo,
moj ljubi pevec rjavi ti!
Vaš spev bo v srčno mi vedrilo
in v žalosti tolažba mi.*

*Ti srečen si, ptiček preljubi!
Nesrečne sem jaz usode sin!
Ti poješ sladko svoji ljubi,
otožno njej jaz le pesnim.*

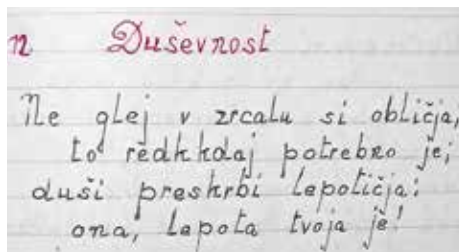
*Na vrtu mojem ti ostani!
Naj tvoj se tu veseli rod,
ker meni blagri niso dani,
da z nje moj rod bi živel tod.*

Iz zbirke "V spomin Damjanu Ščuka*",
št. 2". (Prispevala je Vesna Šibelja,
Tomačevica).

*spodnji Palunnov

Duševnost

*Ne glej v zrcalu si obličja,
to redkokdaj potrebno je,
duši preskrbi Lepotičja,
ona, lepota tvoja je!*

Joško Copic je imel zelo lepo in berljivo pisavo, dokler ga bolezen ni prisilila naučiti pisanja z levo roko. Na rokopisih pesmi je razvidna razlika v pisavah pesem *Junaku* Antonu Šibelja-Stjenki v spomin še z desno, ostale že z levo roko.

Fotografija: Joško Copic. Pesem "Duševnost" (hrani Zvonko Pregelj, r. 1952)

Znamenitosti

Pilj

Pilj stoji sredi vasi, ob glavni cesti Komen - Štanjel, na manjšem vaškem trgu ob stičišču glavne in vaške ceste (po domače na *Gorica*). Znamenje je zidano iz klesanih kamnov, s plitvo štirikapno betonsko streho in nišo, v kateri je Marijin kipec. Na slemenu je kovinski križ. Datacija: druga četrtina 20. stoletja, 1937. (*Ministrstvo za kulturo RS*)

«Pilj v Tomačevici je bil po prvi svetovni vojni v Jəvancəvem zidu na vogalu Kovačevega vrta. Po nekaj letih naj bi ga uničili in odprtina je bila več let prazna. Nekaj vaških deklet je kasneje sklenilo, da obnovijo obstoječe nabožno znamenje in kupijo nov kip Matere Božje.

Dogovorile so se, da bo vsaka prispevala trideset lir. Kot darovalke so naštele: Lidija Novak *Novakova*, Stana Buda *Fakna*, Danica Bandelj *Mərtinova*, Kristina Petelin *Jəvancəva* in Nada Buda *Kožrčna*. Ostala dekleta, ki so živela in delala doma na kmetijah, so bila brez zaslužka in zato oproščena vsakega prispevka.

Tedaj pa so se vaščani začeli pogovarjati, da bi bilo lepo, če bi bil pilj na križišču v sredini vasi-na *Gorica*. S tem predlogom so se vsi strinjali.

Zidarska dela je prevzel Franc Šibelja *Šugnov*, ki je naročil naj pripravijo lepo kamenje. Nona Frančiška Buda *Frenca Kožerčna* je z voli vozila kamenje iz *jave* (kamnoloma) v Rovnjaku, ki je naprej od Malega dola. Pri delu sta ji pomagala sin Franc Buda in Alojz Novak *Novakov*.

Vsi so delali za Božji lon, le zidar je bil plačan na uro. Vaški župan Franc Bandelj *Martinov* je modro predlagal, naj pilj umaknejo od ceste, da ne bi bil kdaj v napoto, če bodo širili cesto. Vzeli so vogal občinske parcele in pilj postavili na najvišje možno mesto. Tako pilj tudi danes ne ovira prometa in ima dostojanstven prostor. Odvzeti sta mu bili le dve stopnici. Franc Šibelja je opravil prvo polovico gradbenih del. Za njim je delo prevzel Franc Mržek *Javancov*. Kamnoseška dela je opravil Dominik Kukanja iz Malega dola. Zidar Franc Mržek je potem vse obrahlal (poskrbel za omet) in na sredino strehe postavil kovinski križ.

Notranjost je popleskal vaščan Anton Forčič *Matevškav*, ki se je zelo potrudil. Na modro podlago (nebo) je naslikal zlate in srebrne zvezde, ki so bile vidne še dolga leta po vojni. Tega se spominjam tudi jaz. Bernarda-Nada Buda je kupila in sešila svilene zavese. Tako je bilo vse postorjeno. Treba se je bilo še pripraviti na blagoslovitev. S takratnim g. dekanom Viktorjem Kosom so se dogovorili, da bo svečanost zadnjo nedeljo v maju leta 1937.

Dekleta in žene so si porazdelile pripravljalna dela. Želele so, da bo blagoslovitev svečana in lepa. Župan je organiziral *rabuto* (čistilno akcijo), da so počistili gorice. Sodelovali so vsi vaščani. Postavili so visok slavolok, kakršnega še ni bilo do tedaj v vasi. Albina Petelin *Britošna* je iz zelenja spletla lep venec. Buda Bernarda je šla s kolesom v Trst po velike palmove veje in jih s težavo pripeljala na kolesu domov. Ker niso imeli dovolj vaz za cvetje, je šla Johana s Konic po vaze v cerkev na Volčji grad.

Avguštin Ščuka *Polunnen* je izdelal nosila za kip. Gospa Karla iz Trsta, botra Dragice Ščuka, je vsa nosila okrasila z belim krep papirjem. Nosila so potem postavili na mizo, ki je stala v sredini cerkve in je bila pokrita z velikim vezenim prtom Marije Buda *Mihotove*. Na okrašeni mizi in okrašenih nosilih je stal Marijin kip.

Bila je lepa majska nedelja. Zjutraj je bila v cerkvi Marije Device v Obršljanu sv. maša, popoldne pa blagoslovitev pilja. Marijin kip so v procesiji prinesli iz cerkve v vas. Spremljala so ga dekleta Stana Buda *Fakna*, Rozka Ščuka, Marija Ščuka *Jurjeva*, Milka Furlan *Kovačeva*, Stana *Mərjanna*, Danica Bandelj *Mərtinəva* in mogoče še katera druga ... in deklice v belih oblačilih in s palmovimi vejami. Spredaj je nosila križ Marija Ščuka».

(Napisala Lučka [Kukanja] Rudež po zapisih Bernarde (Nade) Kukanja, pri sestavi besedila so pomagale Neva in njena hči Anita Petelin ter Danijela (Gec) Žerjal, 2021).

Vestne vaščanke v vasi že leta skrbijo, da je pilj zmeraj lepo urejen.

Pilj je vaščanom Tomačevice veliko pomenil. Bil je tudi orientacijska točka. Rekli smo: «Dobimo se pri pilju. Čakam te pri pilju»

Spomenik NOB

Spomenik NOB, (Spomenik 27 padlim borcem NOB in žrtvam vojnega nasilja).

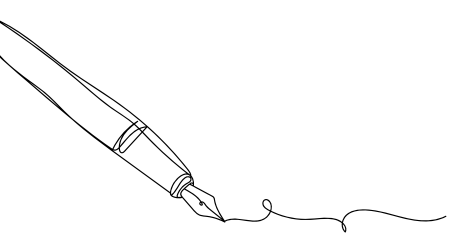

Trije delno obdelani bloki kraškega kamna so postavljeni v polkrog na travnato površino. Nanje so pritrjene kamnite plošče z vklesanimi imeni padlih in žrtev. Spomenik je bil postavljen leta 1975, avtor Miro Kovačič, arhitekt. (*Ministrstvo za kulturo RS*)

Vako leto pred 1. novembrom se očisti okolico spomenika, prinesejo se sveče in rože.

Spomenik NOB, (*Arhiv društva Tomačevica, 2021*)

Devica Marija Obršljanska

Lučka (Kukanja) Rudež, Solkan, junij 2023

Kamorkoli gremo po svetu, so cerkve poleg muzejev središča kulturnih znamenitosti, ki so, ne ozirajoč se na versko prepričanje, vredne ogleda, ker pričajo o kulturi tistega kraja in časa, v katerem so nastale.

Tak kulturni spomenik evropskega slovesa je tudi cerkev Device Marije Obršljanske, ki jo domačini premalo poznamo in premalo cenimo. Je pravi biser Komenskega Krasa, ki si zasluži pravo mesto v naši narodni zgodovini, cerkveni zgodovini in naši kulturni dediščini. V brošuri, ki je nastala v okviru mednarodnega projekta, Marijine božjepotne cerkve med Alpami in Krasom (ZRC SAZU Nova Gorica 2013), je omenjena tudi cerkev Device Marije Obršljanske. (www.thetris.eu). Mislim, da nam to veliko pove in da nam je lahko v ponos, saj je tu vzdano delo naših skrbnih in delavnih prednikov, ki so s svojimi rokami mesece in leta

polagali kamen na kamen in se veselili, da bodo imeli svojo cerkev, ki je dolga 33 m in široka 12 metrov.

Natančni podatki o nastanku sedanje stavbe niso znani. Cerkev je bila prvič omenjena leta 1570. Prvi znani podatki o romanju se nahajajo v dokumentu, ki ga hranijo v arhivu cerkve na Repentabru.

Cerkv Device Marije Obršljanske, 2022. (Fotografija: Elisabetta Tenze, Tomačevica)

V njem se omenja procesija k Mariji Obršljanski že v letu 1642. Legenda pravi, da se je pastirju ovac na območju cerkve prikazala Marija z detetom Jezusom. Sedela je na z obršljanom ovitem tronu. Od tu izhaja ime Marija Obršljanska.

Prvotno naj bi tu stala gotska kapela- sedanji prezbiterij. Napis na kamniti plošči nad vhodnimi vrati današnje cerkve razkriva, da je bila cerkev prezidana in dopolnjena leta 1585 in da je bila sloveče romarsko središče. Leta 1644 so pod pokroviteljstvom grofa Lovrenca Lanthierja podaljšali ladjo in vanjo vključili oglejski zvonik pokrit s kamnito kupolo, ki je prvotno stal pred fasado. V tem času je bil verjetno zgrajen tudi nov prezbiterij. Poseben sloves je cerkev dobila z bulo (dokumentom) papeža Urbana VIII, ki je cerkev obdaroval z odpustki za vse čase.

Notranjost cerkve je bila v 18. stoletju barokizirana in je bogata predvsem v slikarskem okrasju. Glavni oltar je krasila slika Marijinega vnebovzetja *Francesca Pittonija*, ki danes visi na steni prezbiterija.

V oltarju je v naravni velikosti voščen kip Marije z Jezusom iz 19. stoletja. Je eden največjih v Sloveniji in edini izdelan iz voska. Marijina obleka je izdelana v baročnem stilu. Stranska marmornata oltarja iz leta 1736 sta posvečena sveti Ani, delo *Johannesa Michaela Lichtenreita* in sv. Antonu Puščavniku, delo *Antonia Parolija*. Prostorni prezbiterij in visok strop glavne ladje krasijo freske priznanega slikarja *Giuglia Quaglia* iz leta 1724, ki se je po končani poslikavi semeniške knjižnice v Ljubljani, s sinom Domenicom ustavil tudi na Krasu.

Cerkve Device Marije Obršljanske, kamnita plošča na vhodnimi vrati. (Fotografija: Diego Tenze, Tomačevica, 2021)

Freske predstavljajo Marijino vnebovzetje in kronanje. Freska zadnje večerje na slavoločni steni iz druge polovice 19. stoletja je delo domačina Ivana Strnada. Cerkev je bila obnovljena leta 1994. To je bil za nas domačine in vse bližnje prebivalce velik praznik.

V letu 2004 pa je cerkev prvič razsvetlila električna razsvetljava, kar je bila velika in zelo koristna pridobitev.

V času prve svetovne vojne je bila cerkev zavetišče za kužne bolnike avstro-ogrske vojske. Na zidu pred glavnim vhodom so še danes vidne inicialke in letnice bivanja nekaterih vojakov. K Mariji Obršljanski so skozi stoletja romali mnogi romarji; največ Kraševci in Vipavci. Največji romarski shod je bil tako kot danes 15. avgusta, praznik Marijinega vnebovzetja (veliki šmaren). Za sv. Ano (26. julija) je kot vedno shod za žene in dekleta. Na nedeljo po Marijinem rojstvu (8. sept.)-mali šmaren pa se zberejo možje in fantje. V mojih otroških letih smo se otroci zbrali na praznik sv. Alojzija (21. junija). Prišli smo peš od blizu in daleč. Vsako majniško nedeljo popoldne je sedaj v cerkvi šmarnična pobožnost, v oktobru pa roženvensko čaščenje.

«Družine iz Tomačevice in Malega Dola skrbijo za urejenost cerkve. Ob prazničnih dneh - svečnici (2. 2), godu sv. Ane (26. 7), velikem šmarnu (15. 8), malem šmarnu (8. 9) - še posebej lepo okrasijo cerkev s cvetjem. Ob praznovanju velikega šmarna se je več let po maši pripravilo druženje pod kostanji. Gospodinje so pripravile razne sladke in slane dobrote, možje so ponudili teran. S pandemijo covida se je druženje opustilo».

(Mojca Švara -Buda, r. 1980, Tomačevica)

Initialke in letnice vojaka na zidu pri cerkvi. (Fotografiji: arhiv Društvo Tomačevica)

Theil des Görzer districts und Adelsberger Kreises. Del goriških okrajev in postojnskega okrožja. Na Jožefinskem vojaškem zemljevidu, ki je bil izdelan na osnovi prve izmere habsburške monarhije v letih 1763-1787, je označena cerkev sv. Anne. Tomačevica je imenovana Tomatschevetz. (Jožefinski vojaški zemljevid, Kosovelova knjižnica, Sežana)

Cerkev sv. Ane

Vizitacijski zapisniki Goriškega, Tolminskega in Devinskega arhidiakonata Goriške nadškofije 1750-1759 potrjujejo, da je bila v Tomačevici cerkev sv. Ane (In ecclesia sanctae Annae in Tomasoviza).

Janez Hofler jo je omenil v knjigi *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem: Primorska, (Oglejski patriarhat, Tržaška škofija, Ljubljana 2016, str 94).*

Avtor torej obstoj cerkve s tem imenom v preteklosti omenja, vendar pa lokacija, kjer je stala, ni poznana. Po ljudskem izročilu naj bi bila v vasi nad cesto ob vaškem kalu, ob njej naj bi bilo tudi pokopališče.

Lokacijo cerkve sv. Ane omenjeni vizitacijski popisi omenjajo med letoma 1570 - 1782. Na direktoratu za kulturno dediščino Republike Slovenije sta zabeleženi dve parceli (št. 910 in 911, nad cesto ob vaškem kalu), na katerih naj bi se cerkev nahajala, ki sta označeni kot arheološko najdišče.

«Nemalo verskih stavb Cerkev v okviru »jožefinskih« cerkvenih reform pod cesarjem Jožefom II. (med 1780 in 1790) ni mogla več vzdrževati, in jih je zato opustila. Mnogo jih je kmalu začelo propadati, zato lahko dokaj utemeljeno sklepamo, da se je nekaj podobnega pripetilo tudi s cerkvijo svete Ane v Tomačevici. Franciskejski kataster iz 20-let 19. stoletja je nima več vrisane. Precej možno je, da so ob njenem propadanju domačini njene stavbne kose iz kamna uporabili za lastne gradbene potrebe. Nenazadnje ni neznano, da je dokajšen del stavbnega materiala antičnega Rima skozi stoletja po propadu imperija končal v kasneje zgrajenih hišah in palačah». (*Napisal Goran Tenze, r. 1958, član društva Tomačevica*)

Sвета Ана је заветница (patrona) проти ревшчини, па tudi проти невиhti. Ravno okrog Aninega praznika - 26. julija - so velike vročine in je mnogo neviht. Skupaj z možem Joakimom pa je zaветница zakoncev. Priporočajo se ji tudi razni obrtniki, zlasti pa rudarji. (*Saint Anne (detajl), 8. stoletja, Narodni muzej v Varšavi, Poljska, Wiki*)

Kamnolomi (Jave)

V okolici Tomačevice je bilo več kamnolomov. Največji je bil poimenovan *Draga*. Kamnolom se nahaja severno od vasi. Deloval je med vojnama, nekje od začetka tridesetih let prejšnjega stoletja do okoli leta 1943. V tem kamnolomu so lomili kamenje (bloke) in prodajali v različne okoliške delavnice.

S kamnolomom je upravljala družina *Bandelj* iz Gabrovice pri Komnu.

«Bilo je še več manjših kamnolomov (*Ilovca*, *Blastovca*, *Skrje*), v katerih so domačini pridobivali kamen za gradnjo hiš, kritino streh in drugo, kar so potrebovali» (*Pripovedoval je Gabrijel Jeram, Štorje pri Sežani*)

«Kras je nudil obilico kamenja za gradnjo bivališč. Kmetje so na svojih parcelah na gmajni za lastne potrebe odpirali kamnolome. Kamenje so kopali, ruvali s *štangami* (železna palica) in lomili. Pridobljeno kamenje so obdelali, *špantali*, uporabili za gradnjo bivališč in gospodarskih poslopij».

(Vir: dr. Stanislav Renčelj, *Kras kamen in življenje*, Libris d.o.o., januar 2007)

Kamnolom v območju »Drage« (Fotografija: arhiv društva Tomačevica, 2021)

«Kamen iz kamnoloma *Draga* je temno sivi do rjavo sivi brečasti apnenec povirske formacije. V kamnu je komaj opazna količina zdrobljenih rudistov. Med apnencem in karbonatnimi snovmi se pojavlja manjša količina kremena. Kamen je zelo kompakten in primeren za obdelavo kot okrasni kamen, posebno za notranja dela». (Vir: Gabrijel Jeram, "*Kraški kamnolomi nekoč in danes*, knjiga je še v uredništvu", 2022)

V *Galeriji kamna* v Štorjah pri Sežani so razstavljeni vzorci kamnin iz kraških opuščenih in delujočih kamnolomov. Za fotografiranje in objavo kamnitih vzorcev iz kamnolomov *Draga* in *Ilo* ter iz kamnoloma *Baredi* iz Malega Dola smo pridobili dovoljenje od Gabrijela in Darkota Jerama, za kar se najlepše zahvaljujemo.

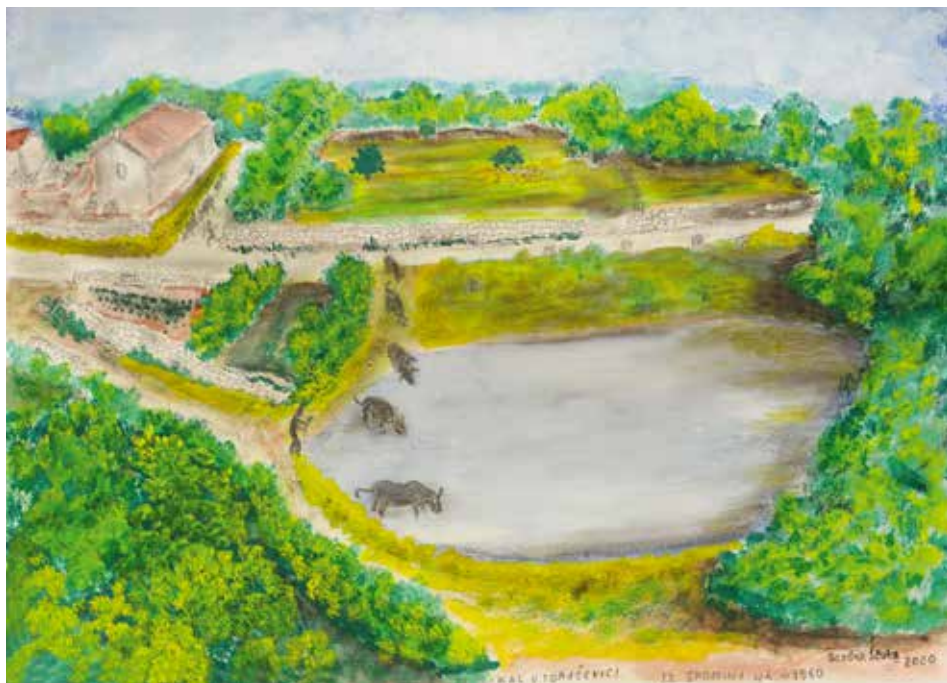

Vzorci kamnin iz *Galerije kamna*, Štorje. (Fotografije: Elisabetta Tenze-Fonti)

Kal

Bogdan Ščuka, (rojen leta 1952 v Tomačevici) se še dobro spominja, kako so se krave ob koncu dneva spustile po klancu do kala in se napojile vode. Večkrat so se za vodo tudi kregale. Živali so medtem z nogami *popeštale* (poteptale) dno kala in s tem pripomogle, da se ni kal prehitro posušil.

Kal je bil za ljudi zelo dragocen. Zato so ljudje kal redno čistili in iz njega odstranjevali rastlinje in blato. Blato so si razdelili za gnojenje njiv in vrtov, saj je ljudem poleg vode primanjkovalo tudi rodovitne zemlje. Kal je bil tudi kraj, kjer so se ljudje družili, otroci igrali.

Risba: Bogdan Ščuka, r. 1952, Tomačevica 25c, Kal v Tomačevici, iz spomina na 1960, tempera na platno.

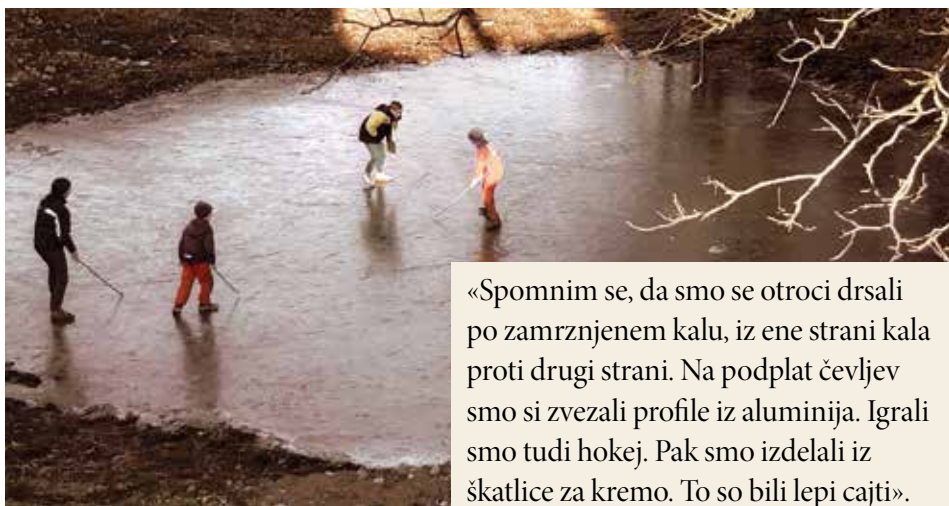

Profil iz aluminija, najden pri obnovitvi kala in pak. (Arhiv Društvo Tomačevica)

«Oblast je za preskrbo prebivalcev konec 19. in v začetku 20. stoletja začela z načrtno in temeljito kampanjo z namenom vzpodbuditi gradnjo skupnih občinskih vodnjakov, *komünских* (občina, srenja) *štirn*, ki bi služili kot vir vode za celo vas. Ta je potekala ob finančni in strokovni podpori na osnovi javnih razpisov takratne Avstro-Ogrske vlade. Občina je bila lahko deležna tudi deželne podpore prek deželnega odbora». (*Eda Belingar, Vodnjaki na Krasu, pojav, načini gradnje, oblike, 2Kronika, 2012*)

V sredini vasi se nahaja velik vodnjak *štirna*. Točen datum gradnje vodnjaka v današnji obliki ni znan, sklepamo da je bil zgrajen na prostoru, kjer je, po franciscejski mapi, bil v prvi polovici 19. stoletja označen vir vode.

«Spomnim se, da smo se otroci drsali po zamrznjenem kalu, iz ene strani kala proti drugi strani. Na podplat čevljev smo si zvezali profile iz aluminija. Igrali smo tudi hokej. Pak smo izdelali iz škatlice za kremo. To so bili lepi cajti». (*Spomni se Bogdan Ščuka, r. 1952, Tomačevica*)

Drsanje po zaledenem kalu, 2021.
(Fotografija: Zdenka Ščuka, Tomačevica)

Leta 2020 so člani društva Tomačevica po lastni iniciativi in s podporo Občine Komen, zapuščenemu kalu po več kot tridesetih letih vrnili življenje. Zaradi izjemno visokih temperatur in ekstremne suše, je julija leta 2022 na območju okoli Brestovice in Sela na Krasu izbruhnil velik požar, pri katerem gašenju so sodelovali tudi gasilci iz Tomačevice. Zaradi izjemne suše je bil vaški kal popolnoma izsušen, vode ni bilo v njem kar celo poletje.

»Na Krasu so se v poletnem času večkrat pojavljala sušna obdobja. Ob takih prilikah so Kraševci iz vseh krajev (od blizu in daleč) romali k Devici Mariji Obršljanski in prosili za dež. Veljalo je prepričanje, da bo po 36 urah po procesiji njihova prošnja uslišana.

V sušnih obdobjih je tudi primanjkovalo vode. Nosili smo jo iz vaškega vodnjaka in skrbno ravnali z njo. Že uporabljeno vodo za umivanje, pranje... smo potem uporabili za zalivanje ali čiščenje bivalnih prostorov. Vsak lonček vode je bil dobrodošel. Za živali so nekateri hodili po vodo v lokev. V starih časih pa so žene ob lokvi tudi prale, da niso nosile vode domov».

(Spominja se Lučka (Kukanja) Rudež, julij 2023)

Vaški kal popolnoma izsušen, julij 2022 (Fotografija: Arhiv Društva Tomačevica)

PROŠNJA ZA DEŽ

Iz Komna. — Za nedeljo dne 9. t. m. je napovedal dekan komenski preč. gosp. Lukežič procesijo k Devici Mariji Oberšljanski. Namen te procesije je bil ta, da bi prosili Boga naj bi nam poslal blagodejnega in tako potrebnega dežja. Procesija se je vršila ob 3. uri popoldne in udeležilo se je vse polno pobožnega občinstva iz komenske dekanije, a prišlo je k procesiji tudi mnogo ljudstva iz sosednih duhovnij kakor iz Vojščice, iz Gabrovice, iz Kobleglave itd. Bog je uslišal našo molitev in v noči od nedelje na ponedeljek poslal nam je še precej tako zaželenega dežja.

(*Primorski list, 13. septembra 1908 (dlib.si)*)

«Moja mama je oblačila oprala ročno, v *žahtnci* (posoda za pranje perila). Potegnili jih je iz vode in jih na *plohi* (deski) *nažajfala*. Vodo smo prinesli iz *štirne* (vodnjak), ki jo je moj oče leta 1965 zgradil. Kalali smo vodo s *štenjakom* (vrčem). Pralni stroj smo dobili komaj leta 1968, samo ni bilo tekoče vode. V kopalnici je tata nad strojem napravil eno *konzolo* (podstavek), dal en kovinski sod, tam smo ročno nalili noter vodo (stopili smo na mizo), in tako je bila voda speljana iz soda direktno v pralni stroj, na prosti pad. Moja mama je bila vesela, to je bila revolucija! Kasneje je tata kupil *hidrofor* (črpalko) da smo lažje speljali vodo iz štirne. Leta 1969 je bila zelo huda zima in voda je zmrznila, čudili smo se, zakaj črpalka ni delovala».

(*Spomni se Goran Ščuka, r. 1962, Tomačevica 25, 2023*)

Seznam novih podjetij

Po drugi polovici 20. stoletja so nastala številna še vedno delujoča podjetja:

- ▶ 1963, ŠILES d.o.o., proizvodnja masivnih parketov, stopnic, ograj in notranjih vrat;
- ▶ 1989, ADRIJAN MASTEN s.p., strojne in plinske instalacije;
- ▶ 1990, CITROËN, MARKO ŠTOLFA s.p. Od leta 2004 Avtohiša Štolfa d.o.o., popravilo in vzdrževanje avtomobilov;
- ▶ 1991, PIKA d.o.o. Komen, tekstilna proizvodnja in trgovina;
- ▶ 1994, NOVAK, servisna delavnica in prodaja vozil v Tomačevici. Od leta 1999 Avtocenter Novak Sežana;
- ▶ 1997, BAN&BAN s.p., proizvodnja in montaža lesa;
- ▶ 1998, GRAFITISK, grafično oblikovanje, tisk in založništvo;
- ▶ 2007, VODOVODNE IN CENTRALNE INŠTALACIJE MATJAŽ PETELIN s.p.;
- ▶ 2011, ŠČUKA SILVESTRA, knjigovodske storitve s.p.;
- ▶ 2013, Vejca-D d.o.o., trgovina in storitve;
- ▶ 2017, PRO-BAN, druge inženirske dejavnosti in tehnično svetovanje, Branko Bandelj s.p.;
- ▶ 2019, Uroš Simčič s.p., radijska dejavnost;
- ▶ 2022, KREAS OBLIKOVANJE, Kristina Šibelja s.p.;

S kmetijsko tradicijo nadaljujejo:

- ▶ Kmetija Adamič pr'Svarcvih, vinogradništvo in vinarstvo;
- ▶ Kmetija Zvonko Petelin, vinogradništvo in vinarstvo;
- ▶ Ekološka kmetija Martinovi, pridelava govejega in piščančjega mesa;
- ▶ Čebelarstvo Mitja Buda.